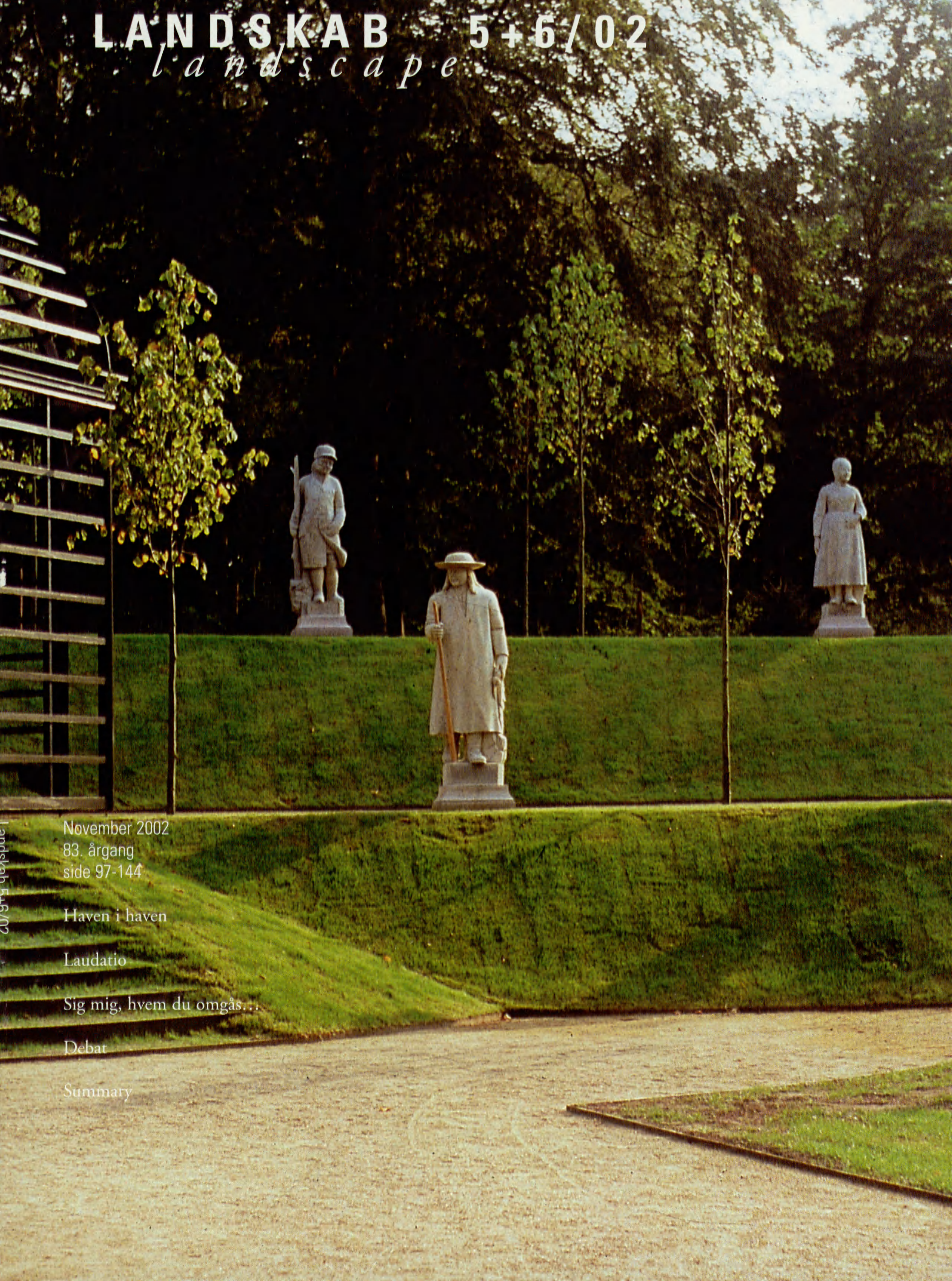

LANDSKAB 5+6/02

landscape

November 2002
83. årgang
side 97-144

Haven i haven

Laudatio

Sig mig, hvem du omgås...

Debat

Summary

Roskildevej 539
2605 Brøndby
Tlf. 43 63 01 22
Fax. 43 63 00 81

E-mail:
anlaeg@kroghogmolin.dk

Krogh & Molin

Anlægsgartnere & Entreprenører

Træplantning April 2002
FREDENSBORG SLOTSHAVE

ANLÆG FOR GRØNT

E. M. DEICHMANN A/S

SCHIMMELMANNNSVEJ 30
2920 CHARLOTTENLUND

TELEFON 39 63 36 80

TELEFAX 39 63 36 61

- NYANLÆG • STEN • FLISER
- PLANTER • GRÆS
- VEDLIGEHOLDELSE

Vi bygger grønt

STORE TRÆER

- salg
- plantning

TRÆPLEJE

- beskæring
- undersøgelse
- rapporter

Skovvej 56 2750 Ballerup
Tlf. 44650565 Fax 44650874

Robert Smith Sørensen

Anlægsgartnermester Entreprenør Aut. Kloakmester

NYANLÆG • VEDLIGEHOLDELSE • GÅRDSANERINGER
GOLFANLÆG • TV INSPEKTION AF SKJULTE RØR

“Bakkegård” • Gulbjergvej 24 • Slagslunde, 3660 Stenløse
Tlf. 48 18 33 18 • Fax 48 18 33 98 • Mobil 40 20 33 18

VI BYGGER GRØNT

MILJØ

e-mail: robert@robert-smith.dk • www.robert-smith.dk

BIRKHOLM PLANTESKOLE

FARREMOSEN 4

3450 ALLERØD

TLF. 48 17 31 26

FAX 48 14 09 86

E-mail: birk-holm@internet.dk

leverandør af alle
planteskoleartikler

produktion af træer,
buske og bunddække-
planter i alle sorter
og størrelser

rekvirér vort katalog
og aflæg besøg i
planteskolen

tilbud gives på alle
leverancer

BIRK

HOLM

E. Frandsen

ANLÆGSGARTNER

“LILLE ROSENLUND”

ROSENLUNDSVEJEN 6 . 3540 LYNGE

TLF. 48 18 82 66. FAX 48 18 88 91

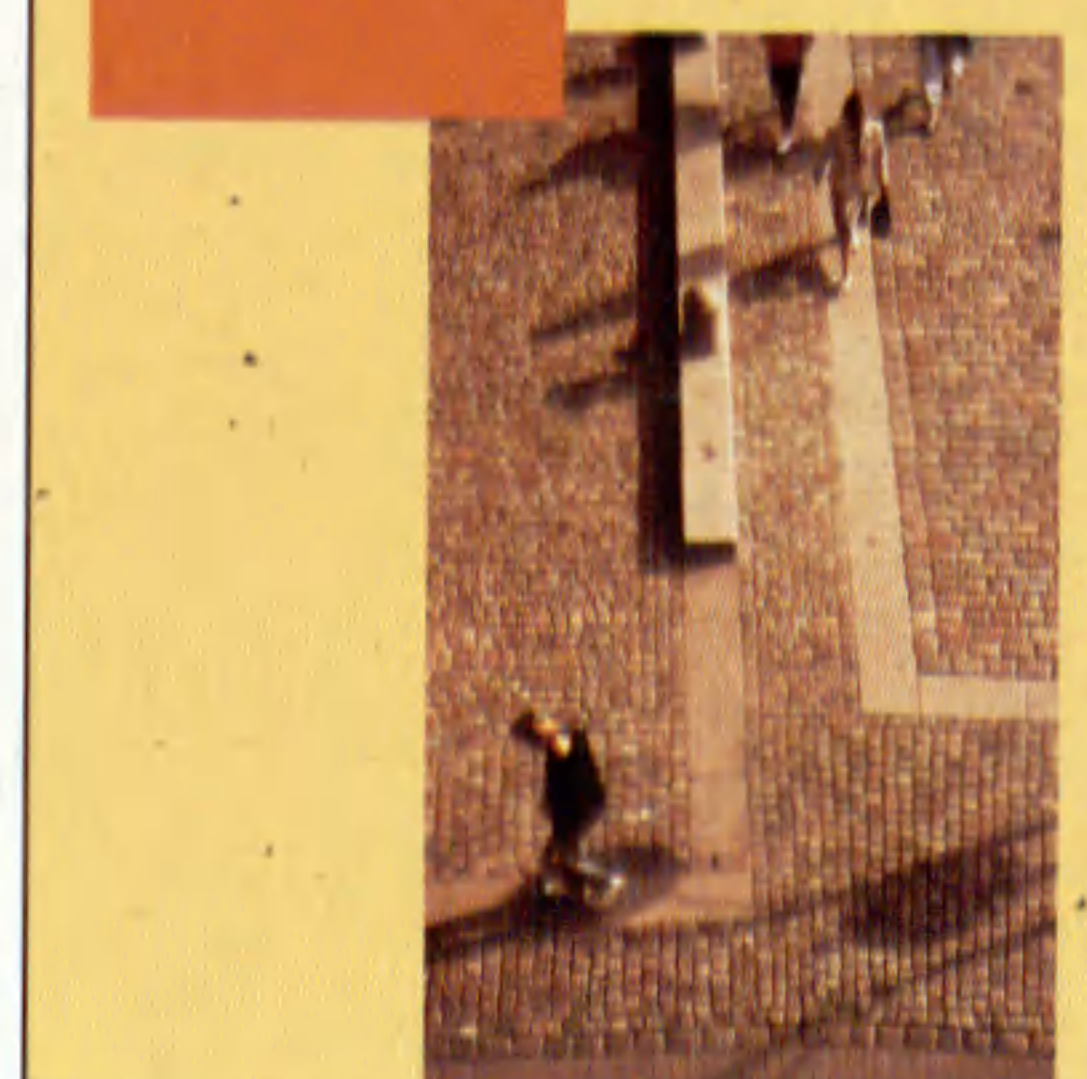
Vi udfører anlægsopgaver for amter, kommuner,
boligselskaber, private bygherrer samt
vedligeholdelse af enhver art.

Guide til dansk havekunst

År 1000-2000

Annemarie Lund

Søren Ryge Petersen, Politiken:
*Guide til dansk havekunst er en gave
til hele folket - i hvert fald til alle med
øjne i hovedet og bare en lille smule
interesse for vore grønne omgivelser.*

Pris: 278 kr.
314 sider illustreret

ARKITEKTENS FORLAG

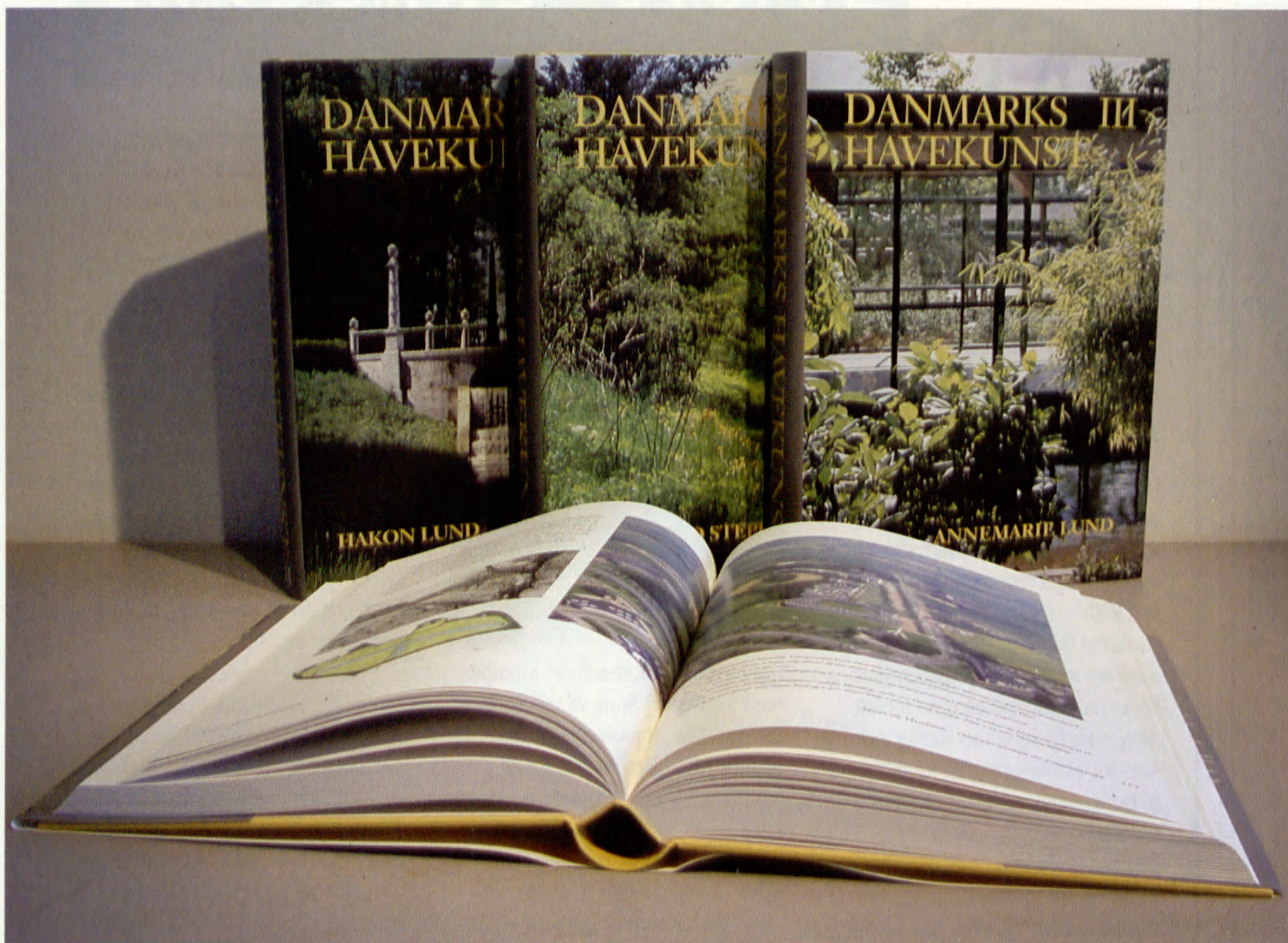
Tlf: +45 32 83 69 00

Fax: +45 32 83 69 41

eksp@arkfo.dk

www.arkfo.dk

Pressen skrev:

»Man kan ikke forestille sig nogen smukkere bog om emnet.«

HENRIK STEN MØLLER
POLITIKEN

»Pragtfuldt værk. Andet bind af Danmarks Havekunst bliver folkeeje.«

WEEKENDAVISEN

»Et magnifikt værk.«

KUNSTHISTORISK TIDSSKRIFT

»Det grundigste og mest sammenhængende værk vi har om Danmarks havekunst.«

SØREN RYGE PETERSEN
POLITIKEN

»Det er en bogserie der vil kunne gå i arv fra slægt til slægt.«

HELLE ROHDE

DANMARKS HAVEKUNST I-III

Hakon Lund Lulu Salto Stephensen Annemarie Lund

BIND I

Dr. phil. Hakon Lund, om havekunsten op til præromantisk tid.

BIND II

Phil. dr. Lulu Salto Stephensen beskriver perioden fra den romantiske haves gennembrud i begyndelsen af 1800-tallet og til 2. verdenskrig med G.N. Brandt og C.Th. Sørensens tidlige værker.

BIND III

Redaktør Annemarie Lund behandler efterkrigsperioden med C.Th. Sørensen og funktionalismens gennemslag i havekunsten. Arbejdet ændrer karakter til at omfatte et bredt spektrum af opgaver fra store strukturelle træk i land og by til villahaver.

24,5 x 34 cm
1286 sider.
Rigt illustreret.
Indbundet i helshirting

Pris: 1800,- kr.

Bestillingskort

Undertegnede ønsker at bestille **Danmarks Havekunst I-III.**

Pris: 1800,- kr. Prisen er inklusive moms excl. porto.

(Udfyldes med blokbogstaver)

Navn: .....

Gade/vej: .....

Postnr.: ..... By: .....

American Express Eurocard Mastercard JCB Visa

Dankort Girokort bedes tilsendt

Kortnummer: .....

Kontrolcifre: ..... Udløb måned/år: ..... Dato: .....

Underskrift: ..... Tlf: .....

OPLYSES KORTNUMMERDATA ANBEFALES DET AT SENDE ORDREN I LUKKET KUVERT

Sendes ufrankeret
modtageren
betaler portoen

ARKITEKTENS FORLAG

Strandgade 27A
DK-1401 København K

Tlf: +45 32 83 69 00
Fax: +45 32 83 69 41
e-mail: eksp@arkfo.dk
www.arkfo.dk

ARKITEKTENS FORLAG

Strandgade 27 A

+++ 0110 +++

DK-1045 København K

Sven Bech A/S
LANDSKABSENTREPRENØRER

Mesterloden 13
2820 Gentofte
Tlf. 3968 0655
Fax 3968 1127
svenbech@svenbech.dk
www.svenbech.dk

LEIF RASMUSSEN ApS
ANLÆGSGARTNERMESTER
VANDMESTERVEJ 31
2630 TÅSTRUP
TELEFON 43 52 78 02
TELEFAX 43 52 98 05
E-mail: lr@thatsleif.dk

GÅRDRENOVERING
NYANLÆG
VEDLIGEHOLDELSE

VI BYGGER
GRØNT

DL NYT

Parkprisen 2003

DL har i samarbejde med Stads- og Kommunegartnerforeningen iværksat en genoptagelse af 'Parkprisen'. Den vil blive uddelt i maj 2003.

I løbet af efteråret udsendes en pjese om 'Parkprisen', hvor der spørges efter indstillinger til, hvem der kan udpeges som modtager af 'Parkprisen 2003'.

Formålet med 'Parkprisen' er, at den med års mellemrum uddeles til en kommune eller anden grøn forvaltning, som har gjort en særlig indsats for planlægning og forvaltning af gode smukke parker og grønne områder.

Det kan være initiativer, som både er udtryk for nytænkning, og som samtidig videreudvikler den 'danske parktradition'. En tradition der blandt andet dyrker landskabets og byens identitet og egenart, og som gerne tilføjer arkitektur, bæredygtighed og brugerinddragelse som nye dimensioner.

Parkprisen uddeles på baggrund af forslag, som kan indsendes af kommuner, amter, statslige myndigheder, organisationer eller privatpersoner. Blandt de indkomne forslag kåres årets prisvinder. Vinderen udpeges af en jury.

Ny sekretariatsadresse

DL har fået ny adresse, som er:
Danske Landskabsarkitekter
Sankt Peders Stræde 39 3. sal
DK-1453 København K
Tlf. +45 33 32 23 54
Fax +45 33 91 48 22
dl@landskabsarkitekter.dk
www.landskabsarkitekter.dk

Arrangementer

DL's Debatudvalg København afholdt 1. november endnu en fyraftensfodtur til nogle af de mange københavnske baggårde, der i de seneste år er blevet renoveret, denne gang på Indre Nørrebro.
Gårdrundturen på Vesterbro i København den 30. august

Julemøde

Debatudvalget København afholder også julemøde i år og vil ved den anledning fejre, at professor, landskabsarkitekt MDL Jørn Palle Schmidt modtager Havekulturfondens pris for 2002.

Programmet for aftenen er:

Dato: Julemøde den 5. december

Sted: Brøndsalen i Haveselskabets Have på Frederiksberg

Tid: 18.00

Foreløbigt program

Velkomstdrink og introduktion til arrangementet v. Barbara Wandall
Derefter middag med en række indlæg, der vil belyse J. Palle Schmidts liv og virke, bl.a.:

Landskabsarkitekten Jørn Palle Schmidt v. Annemarie Lund, Palle og planterne ved Poul Erik Brander, Palle som kollega ved Jette Abel
Havekulturfondens hæderspris 2002 overrækkes af Ib Asger Olsen
Herefter holdes 'julefest'.

Alle DL's medlemmer er velkomne til at deltage.

Pris for deltagelse er 120 kr., som dækker middag og velkomstdrink. Der kan købes drikkevarer ved arrangementet.

Tilmeldingsfrist: 1. december

Kursus i AutoCad

AutoCAD modul 2 & 3

Modul 2

I forlængelse af modul 1, der blev afholdt i slutningen af august, afholdes den 9.-10. januar 2003 modul 2 som videregående kursus i brug af AutoCAD med undervisning i at strukturere tegningsproduktionen til et projekt ved anvendelse af referencefilteknik, og i forbindelse hermed anvendelse af eksterne filer i forskellige formater.

Projektering med Land 4 menuen, samt forskellige teknikker til at producere mere illustrative landskabsplaner og tegninger i sort hvid og farve.

Alt i relation til gældende standarder fagligt og i IBB.

Modul 3

Den 12.-13. juni 2003 afholdes modul 3 om brug af AutoCAD til 3D tegningsproduktion og illustration. Almen konstruktion af 3D trådmodeller med overflader og kombination af tegninger og baggrundsbilleder og andre fotorealistiske elementer.

Pris pr. modul er 3.250 kr. ex. moms. Skriftlig tilmelding til DL's sekretariat: dl@landskabsarkitekter.dk

eller brev til DL, c/o Miret, Sankt Peder Stræde 39, 3. sal 1453 Kbh K

Udførligt program med på DL's hjemmeside

www.landskabsarkitekter.dk

Tillykke med dagen

90 år

Kai Fürst, tidl. stadgartner i Gentofte Kommune, 3. januar 2003

60 år

C.H.L. Peter von Blücher, Ikast Kommune, 2. november

Chr. Vang Christensen, Helsingør Kommune, 6. december

Kjeld Clausen, Holstebro Kommune, 15. december *fortsættes s. A 37*

ISHØJ A/S

...fordi sikkerhed
betaler sig!

HEGN SIKRING ADGANGSKONTROL

Pressegitter • Maskinafskærmning • Rækværker • Gelænder

ISHØJ A/S • Den Danske Trådvarefabrik

Industrivangen 2-6 · 2635 Ishøj ·
Vemb afd. Mejerivej 2 · 7570 Vemb ·
Vejle afd. Boulevarden 36 · Jerlev, 7100 Vejle

Tlf. 4373 2233 · Fax 4373 2282
Tlf. 9748 1733 · Fax 9748 1248
Tlf. 7586 4066 · Fax 7586 4141

JRM/ISS - Nr. 9

November 2002

Tidsskrift for planlægning af have og landskab
Review for Garden and Landscape Planning

Redaktør

Annemarie Lund, ansv.
landskabsarkitekt MDL
Arkitektens Forlag
Strandgade 27A, DK-1401 København K
Tel. +45 32 83 69 00. Fax +45 32 83 69 40
landskab@arkfo.dk
www.arkfo.dk

Redaktionsudvalg

Jeppe Aagaard Andersen, fmd.
Anne-Marie Bundgaard
Søren Bøgeskov
Jacob Kamp
Marianne Levinsen
Jens Balsby Nielsen
Lulu Salto Stephensen

Ekspedition

Arkitektens Forlag
Strandgade 27A, DK-1401 København K
Tel. 32 83 69 00. Fax 32 83 69 41
Giro 9 00 31 34
eksp@arkfo.dk

Annonceafdeling

Jette Haxthausen, Morten Herforth
mh@arkfo.dk

Abonnementspriser for 2002

Danmark 600 kr. inkl. moms. og forsendelse.
Resten af verden ekskl. forsendelse 480 kr.
Forsendelse B-post ekskl. moms: Norge,
Sverige, Finland, Island og Færøerne 45 kr.;
Europa 70 kr.; øvrige udland 135 kr.
Forsendelse A-post ekskl. moms:
Grønland 160 kr.; Europa 85 kr.,
øvrige udland 145 kr. Pris pr. nummer 80 kr.
Landskab udkommer med 8 numre om året.

Landskab udgives af

Danske Landskabsarkitekter i samarbejde med
Arkitektens Forlag. Landskab udgives med
støtte fra Statens Kunstfond og Kulturministe-
riets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.
Danske Landskabsarkitekter
Sankt Peder Stræde 39, 3. sal
1453 København K
Tel. +45 33 32 23 54
www.landskabsarkitekter.dk

Landskabs artikler og illustrationer må ikke
gengives helt eller delvis i andre blade og tids-
skrifter uden tilladelse.

Produktion Arco Grafisk A/S, Skive

Forside Normandsdalen

ISSN 0023-8066

Haven i haven, 97
Annemarie Lund

Rationelle staudebede, 98
Andreas Bruun

Staudehaven i Rosenborg Slotshave, 106
Sonja Poll

Bunddækkende stauder, 114
Katrine Thuesen

Dronning Louises rosenhave, 118
Susanne Wagner

Krumspringet i Kongens Have, 122
Susanne Wagner

Nordmandsdalen i Fredensborg Slotshave, 126
Susanne Wagner

Laudatio Stig L. Andersson, 132
Malene Hauxner

Sig mig hvem du omgås..., 136
Ulla Strømberg

Debat, 140

Summary, 142
Pete Avondoglio

Diverse, A34, A37, A38, A39, A40

ANNEMARIE LUND

HAVEN I HAVEN

I dette nummer af Landskab er det gennemgående tema 'haven i haven', det være sig i form af staudehave, skærehave, rosenhave, skulpturhave eller tilsvarende særhave – og placeret i såvel slotshaver, herregårdshave og privathave som i museumshave og forlystelsespark.

C.Th. Sørensen skrev engang, i en artikel om anvendelsen af stauder i bogen *Frilandsblomster*, 1949, at 'For de allerfleste mennesker vil blomsterne være det egentlige i haven...', og med blomster blev tænkt på lave roser, stauder og lignende urteagtige planter.

Selv om man ganske langt tilbage har dyrket f.eks. pæoner, liljer, violer, var det først fra omkring 1910 man, og især G.N. Brandt, herhjemme begyndte at arbejde med de lange, brede stauderabatter. Kendte eksempler fra offentlige parker er bl.a. i Hellerup Strandpark, 1912-18 og Enghaveparken, 1929.

For landskabsarkitekter er det essentielle nærmere anlæggets struktur og rumlighed. Anvendelse af mindre, blomstrende planter får man sjældnere lejlighed til at beskæftige sig med.

Men med dette dobbeltnummer fokuseres på denne både besværlige og tidskrævende, men også givende disciplin.

Andreas Bruun videregiver i artiklen 'Rationelle staudedebede' sine mangeårige erfaringer. Hvordan kan et staudedebed komponeres, så det både bliver smukt og overkommeligt at have med at gøre? Som pilotprojekt er ideerne først gennemprøvet i egen have, dernæst videreudviklet og varieret i bl.a. Karen Blixens skærehave, stauderabatterne i Palsgaard Park og ved institutionen Vintersbølle Strand.

Sonja Poll beskriver arbejdet med det 250 meter lange staudedebed i Kongens Have. I denne renæssancehave er der nu skabt et særligt haverum, ligesom Ingwer Ingwersens rosenhave er det. Det er ikke et rum til Chr. 4.'s køkkenurter, men en staudehave i lighed med Gertrude Jekylls engelske staudehaver fra den første del af 1900-tallet. Der er arbejdet med farveharmonier og kontraster, mangfoldighed og pauser, flader og 'drifts', skygge og modlys.

Katrine Thuesen fortæller om planteforsøg med bunddækkende stauder på kirkegårde. Undersøgelsen er udført i Forskningscentret for Skov & Landskabs regi og finansieret af Kirkeministeriet. De mange ledige, hækomkransede gravsteder giver kirkegårdene et pasningsproblem, og på ti kirkegårde har man over tre vækssæsoner afprøvet, hvilke kvaliteter stauder i kraft af deres frodighed og karakterfuldhed kan tilføre. Femogtyve forskellige stauderarter blev afprøvet, heraf tyve bunddækkende og fem solitære.

De kongelige lysthaver har været administreret og drevet i statsligt regi i 150 år, idet en del kongelige slotte, godser og gårde med tilhørende haver midt i 1800-tallet overgik til statens ejendom. En såkaldt haveinspektør har fra 1852 varetaget tilsyn, pleje og videreudvikling af haverne. Opgaven har ofte ved forenklingens kunst været at omlægge haverne til at indeholde færre elementer – for derved at opnå en mindre omfattende og mindre kompliceret vedligeholdelse. Men de senere år har Slots- og Ejendomsstyrelsen også tilføjet eller genskabt nye, mere krævende anlæg. Susanne Wagner præsenterer Dronning Louises Rosenhave i Bernstorff Slotshave, Krumspringet i Kongens Have og Nordmandsdalen i Fredensborg Slotshave.

Rosenhaven ved tehuset i Bernstorff Slotshave er genskabt efter en plan fra Dronning Louises tid, med stammede roser i buksbomkantede bede.

Krumspringet i Kongens Have er med sine espaliergange og lysthus, roser og paradisæbler anlagt med udgangspunkt i Otto Heiders plan fra 1649 og Otto Sperlings planteliste 1643.

Nordmandsdalen er genskabt med nyhuggede figurer, treillagepavilloner og skarpe skråningsprofiler ud fra J.G. Grunds tegning, andre arkivalia og arkæologiske udgravninger.

Og så er Malenes Hauxners 'laudatio' til Stig L. Andersson, illustreret med fotografier fra den lille have til Columbine i Tivoli – en have, der i sig selv over døgnet og sommeren opfører et skuespil med lys og vækstskift.

AL

RATIONELLE STAUDEBEDE

Andreas Bruun

KARL-DIETRICH BÜHLER

Vores unge videbegærlige svigerdatter fra Vesterbro skulle på sin første havevandring med mig gamle gartner. Hun var lidt spændt, for hun havde hørt så meget om haven. Men det hun var mest opsat på at få afklaret var: hvordan ser en staude ud?

Jeg kunne så vise hende de første 15-20 forskellige af slagsen og forklare hende, at hvad der binder dem sammen, er deres urteagtige flerårighed.

Skønt at blive så meget klogere. En hel ny verden åbner sig for den nysgerrige. Havevandringen udartede sig til pindehuggeri om kategorierne blomsterbed, staudebed og rosenbed. Og om man kunne have roser i et staudebed og den slags pjat.

Oplevelsen fik mig til at fundere over, om også landskabsarkitektstuderende går rundt og spekulerer over hvordan en staude ser ud – og om de overhovedet bliver

trænet i at komponere et staudebed? Nu vel, Jeronimus bekymrer sig, men til hvad nytte?

Her vil jeg berette om, hvordan vi hos os har arbejdet med staude- og blomsterbede gennem de sidste ti år.

Eksempel 1

Det begyndte hjemme hos os selv, se Landskab 8/99, med staudebede på hver side af en græsklædt løber.

Løberen er 1 meter bred og 24 meter lang. Bedene er knap 2 meter brede, og de er opdelt i moduler på 1,5 meter, svarende til fagene i det åbne hegn mod nabo i øst. Grundmodulet er således på knap 3 kvm, og dem er der så 16 af i hvert af de to bede.

Formålet med den opdeling er selvfølgelig at få et klart mønster, som der kan komponeres og plantes efter på en overskuelig måde.

Modsatte side. Staudegang i Køge med bl.a. Achillea fil. 'Parker', røllike, Aster frikartii 'Wunder von Stäfa', asters, Echinacea purpurea, rød solhat og Gypsophila 'Bristol Fairy', brudeslør.

Herunder. Staudebedet i Køge sommeren 2002 med bl.a. Aconitum henryi 'Spark', venusvogn, Liatris spicata 'Floristan Weiss' og 'Kobold', hvid og violet pragtskær samt Helenium 'Moerheim Beauty', solbrud.

• Opposite page: Herbaceous path in Køge: Achillea fil. 'Parker', Aster frikartii 'Wunder von Stäfa', asters, Echinacea purpurea, 'red-eyed Susan', Gypsophila 'Bristol Fairy', and Helenium 'Moerheim Beauty'.

Below: Herbaceous bed in Køge, summer 2002 with Aconitum henryi 'Spark', monkshood, Liatris spicata 'Floristan Weiss' og 'Kobold', white and violet 'blazing star'.

SOLVEIG STENHOLM

Feltstørrelsen på 3 kvm for en enkelt art af gennemsnitshøjde og -drøjde, som f.eks. Aster og Helenium, har vi fundet passende i det her anlæg. Og disse arter planter vi med en tæthed på 20 planter i hvert felt, 4 rækker x 5 planter – meget systematisk og nemt at have med at gøre. Let og hurtigt at luge og omplante.

Den her rationelle form overrasker mange, selv fagfolk, og det undrer os. Vi finder det indlysende at staudebedet afspejler sig selv: en dyrkningskultur.

De fleste felter er plantet til med kun en enkelt sort, hvoraf nogle få bliver gentaget i et felt på den anden side af græsgangen. Vi prøver selvfølgelig på klassisk vis at få arterne fordelt til et smukt og varieret hele efter højde, farve og blomstringsperiode.

Arter og sorter eksperimenterer vi med fra år til år. Visse favoritter bliver ikke skiftet ud, mens andre kun

får lov at stå en enkelt sæson, i år er det en meget rød floks, som bliver smidt ud, og den hvide hjortetrøst, som er for stor til anlægget.

Stauder har det med at skulle passes, nogle med omplantning, andre med opbinding og dem alle med gødning og vanding. Så der er noget arbejde forbundet med stauder, hvorfor der yderligere er grund til at indrette sig rationelt og udvælge sig sorter, som trives i ens have.

For tiden trives følgende sorter godt hos os:

Aconitum henryi 'Spark'

Aster frikartii 'Wunder von Stäfa'

Echinacea purpurea

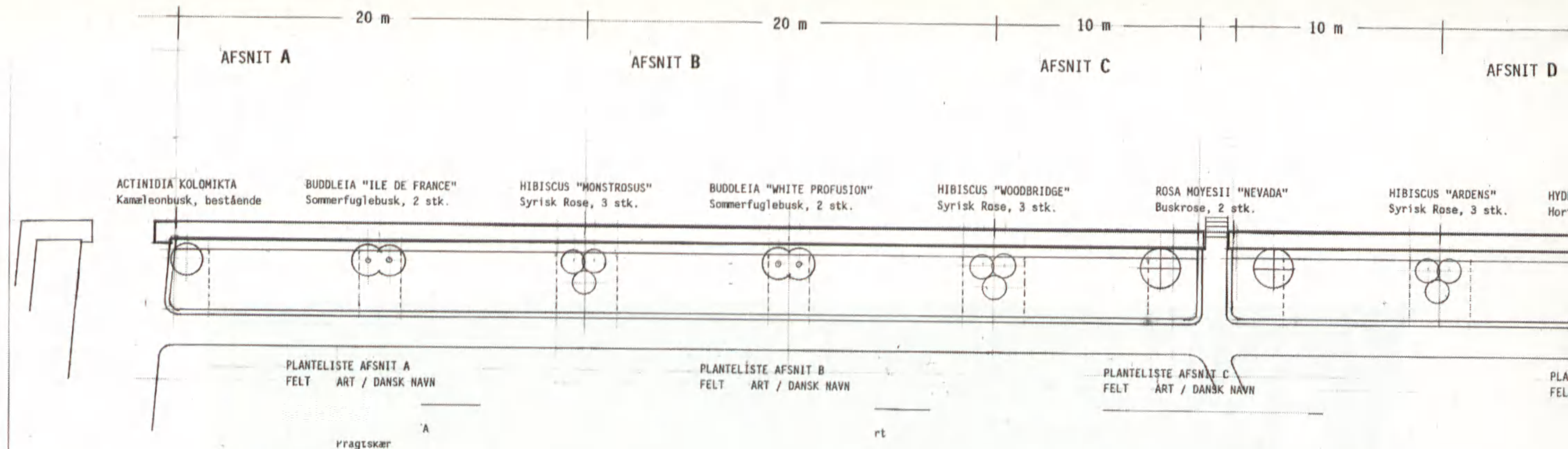
Gypsophila 'Bristol Fairy'

Helenium 'Moerheim Beauty'

Men det er ikke ensbetydende med, at de vil trives alle andre steder.

1:400

Stauedebed langs gule mur i Palsgaard Park. Oversigtsplan
• Herbaceous bed along the yellow wall in Palsgaard Park. Key plan.

Eksempel 2

I 1993 fik vi til opgave at tilrettelægge renovering og udvidelse af stauedebedet i Palsgaard Park ved Juelsminde. Stauedebedet er 140 meter langt og netto 3 meter bredt. Det ligger langs med, og syd for en lang gulkalket mur. Stauedebedets anden langside er kanted med en hæk af lavendler, der skiller mod en gruset sti, hvorfra stauedebedet beses og beundres.

Et stykke henne på muren afbrydes den og stauedebedet af en indgang med låge og tilhørende sti ned til den syd for liggende friluftscene.

Et så stort stauedebed gav anledning til grundige overvejelser over den struktur, der skulle gøre det rationelt i anlæg og vedligeholdelse. Vi fandt frem til at en opdeling i syv afsnit x 20 meters længde ville være passende. For enderne, og for hver 10 meter blev plantet blomstrende buske, et par stykker hvert sted. De står som pejlemærker for afsætningsarbejdet og giver samtidig en tiltrængt variation i det lange forløb.

De valgte buske er Rosa moyesii 'Nevada', Hydrangea aspera 'Sargentiana', forskellige sorter af Buddleja og Hibiscus og endelig en gammel Actinidia kolomikta og en ny af samme slags.

De syv afsnit er ensartet opdelt i hver 16 rektangulære felter i størrelser fra 3 til 9 kvm, som er en rimelig harmonisering af skalaforholdene.

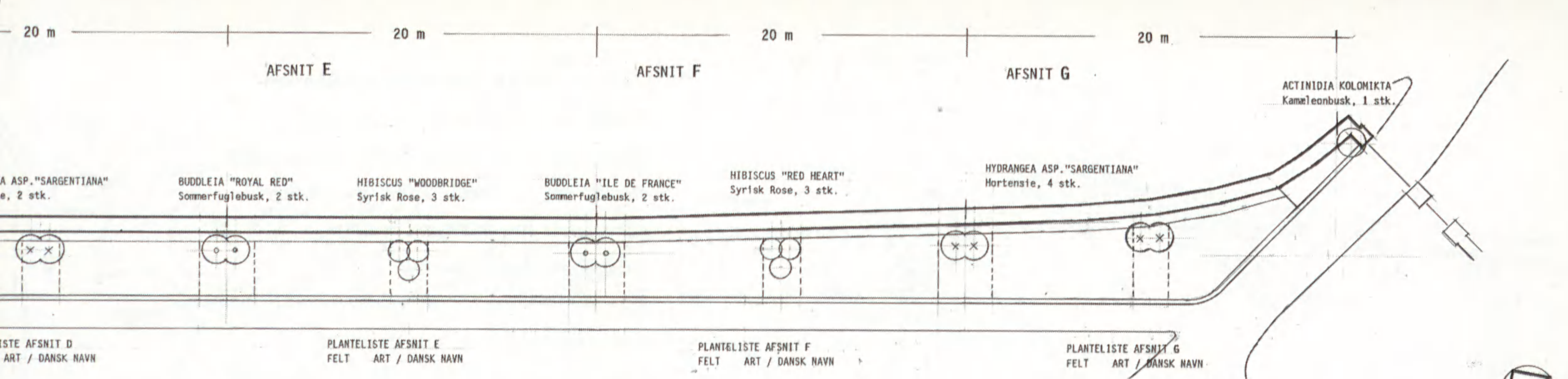
Ligesom pilotprojektet i Køge er der kun få felter med mere end en art, ligesom en art godt kan gå igen i mere end et afsnit.

Udvalget og fordelingen af arterne har været, og er stadig noget af et puslespil. Vi begyndte med en registrering af samtlige bestående arter og nogenlunde antal. Og ud fra denne registrant blev projektet og de endelige plantelister så bygget op.

Vi havde ikke kapacitet til at gå i dybden med bestemmelsen af sortsnavne på de stauder, som skulle genanvendes, hvorfor sortsnavnene ikke alle er så præcist angivne.

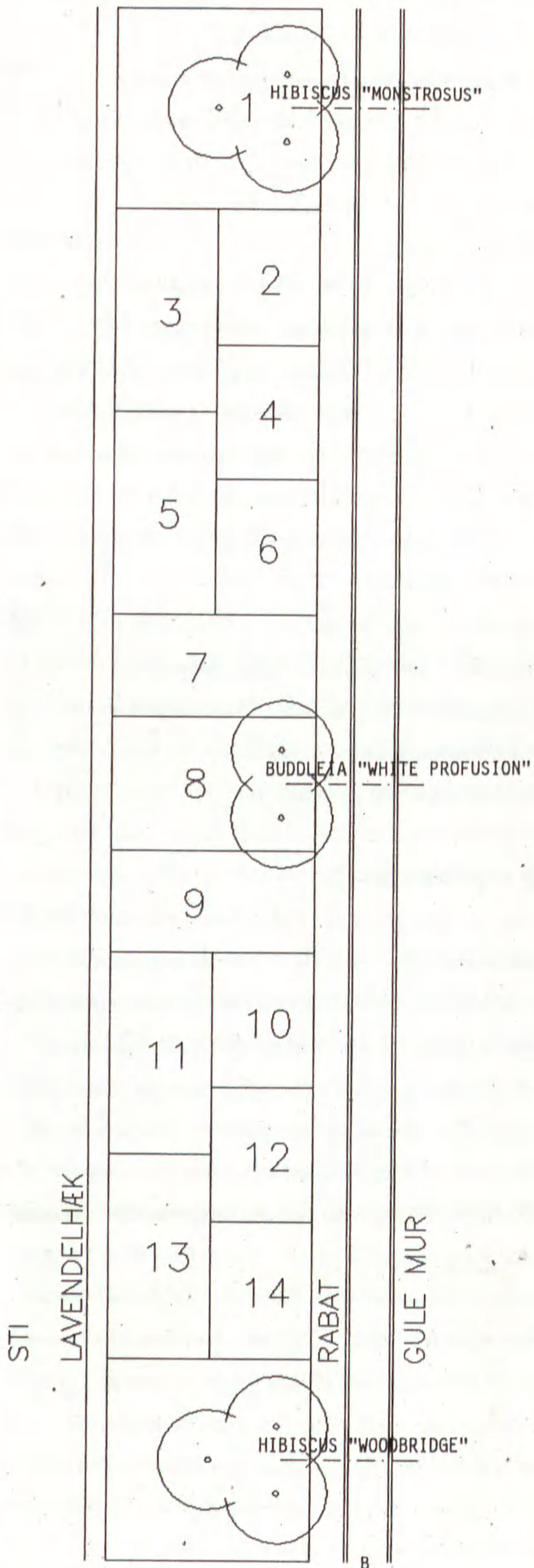
Stauedebed langs gule mur.
 Afsnit B, planteplan og planteliste
 • Herbaceous bed along the yellow wall.
 Section B, plant plan and plant list

Palsgaard Park. Stauedebed langs gule mur.

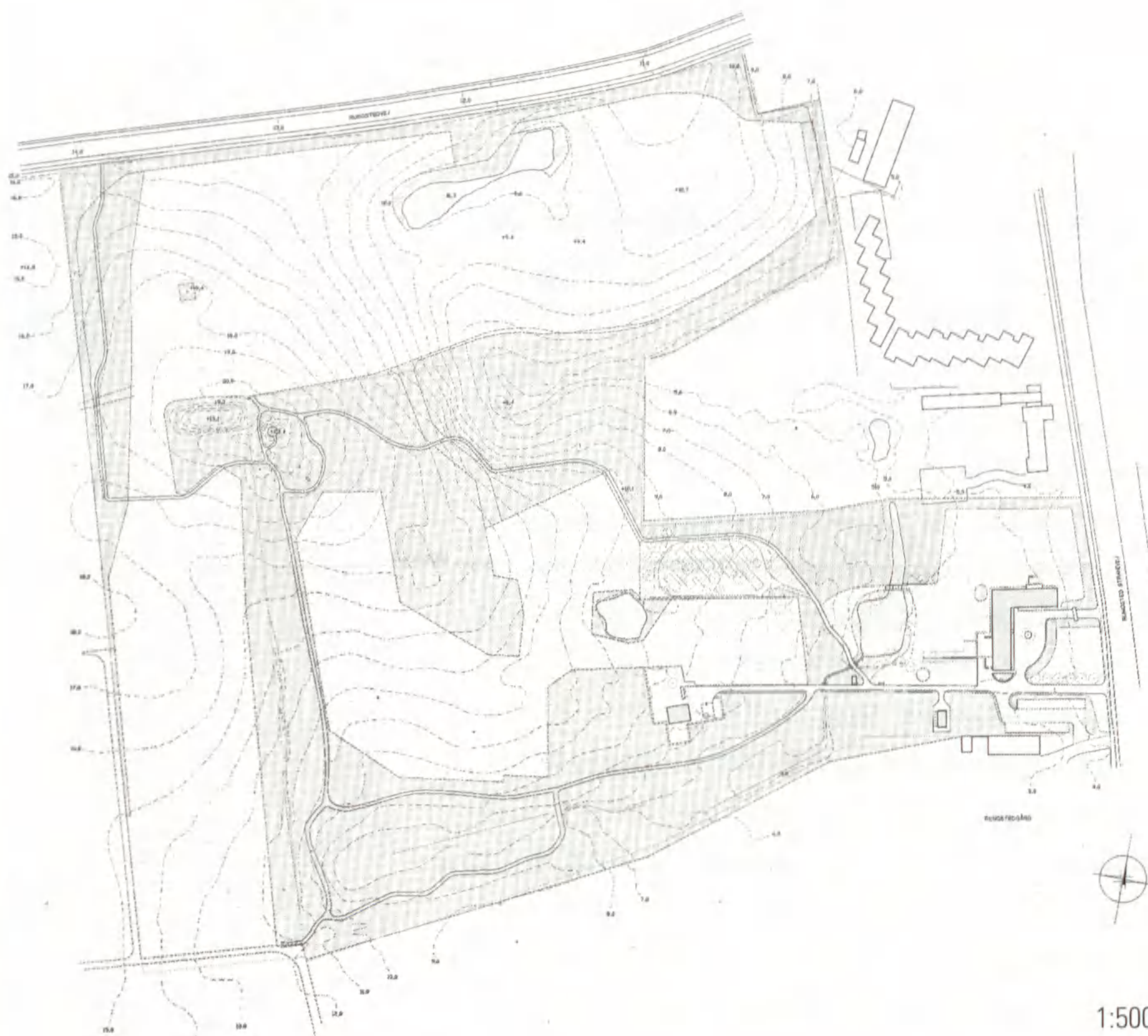
Planteliste for afsnit B

1. *Verbena hybr.*, blå jernurt og *Heliotrop sp.*, heliotrop
2. *Aster ericoides*, lyngasters
3. *Lythrum salicaria*, kattehale
4. *Achillea fil. 'Parker'*, røllike
5. *Achillea millefolium*, røllike
6. *Scabiosa caucasica*, skabiose
7. *Physostegia virginiana*, drejeblostm
8. *Aster alpinus*, alpeasters og *Gypsophila paniculata*, brudeslør
9. *Paeonia officinalis*, bonderose
10. *Acanthus molle*, akantus
11. *Aster 'Herbstgruss von Bresserhof'*, asters
12. *Echinaceae (Rudbeckia) purpurea*, purpur solhat
13. *Sedum telephium*, Skt. Hansurt
14. *Cynara scolymus*, artiskok

1:125

Rungstedlund. Situationsplan 2002. Skærehaven ligger ca. midt i feltet, i den tidligere frugthave
 • Rungstedlund. Site plan 2002. The cutting flower garden lies almost in the center, in the former fruit garden.

Liste over stauder indkøbt til skærehaven

- Achillea* fil. 'Coronation Gold', gul røllike
- Agapanthus campanulatus* 'Holm', blå skærmlilje
- Alstroemeria aurantiaca* 'Lutea', gul inkalilje
- Alstroemeria aurentiaca*, gul inkalilje
- Alstroemeria* 'Ligtu', inkalilje
- Anemone japonica* 'Honorine Jobert', hvid høstanemone
- Aster vimineus* 'Lovely', rosa lyngasters
- Astilbe arendsii*-hybr. 'Feuer', lysende rød astilbe
- Astilbe taquetii* 'Purpurlanse', lilla astilbe
- Bergenia cordifolia* 'Silberlicht', hvid kæmpestenbræk
- Chrysanthemum coc.* 'E.M. Robinson', rosa margerit
- Dianthus barbatus*, rosa og hvide studenternelliker
- Eryngium giganteum*, sølvhvid mandstro
- Eryngium tripartium*, stålgrå mandstro
- Eupatorium purpureum*, purpurrosa hjortetrøst
- Gypsophila paniculata*, hvid brudeslør
- Helenium bigelovii* 'The Bishop', gullsort solbrud
- Helenium hoopesii* 'Chipperfield', orangesort solbrud
- Helenium* hybr. 'Moerheim Beauty', rødbrun solbrud
- Hosta plantaginea* 'Honey Bells', hvid funkia
- Lupinus* hybr., lupin
- Lychnis chalcedonica*, rød brændende kærlighed
- Miscanthus sinensis* 'Gracillimus', elefantgræs
- Physostegia virginiana* 'Bouquet Rose', lillarosa drejebloomst
- Physostegia virginiana* 'Summer Snow', hvid drejebloomst
- Physostegia virginiana* 'Vivid', mørkrosa drejebloomst
- Rudbeckia fulgida* 'Goldsturm', gullsort solhat
- Rudbeckia laciniata* 'Goldquelle', fyldt, gul solhat
- Rudbeckia nitida*, solhat
- Salvia nemorosa*, blålilla salvie
- Scabiosa cauc.* 'Clive Greaves', lysblå skabiosa
- Scabiosa caucasica* 'Miss Wilmott', lysblålilla skabiosa
- Stachys byzantina*, lillarosa lammeøre
- Veronica subsessilis*, blå ærenpris

1:5000

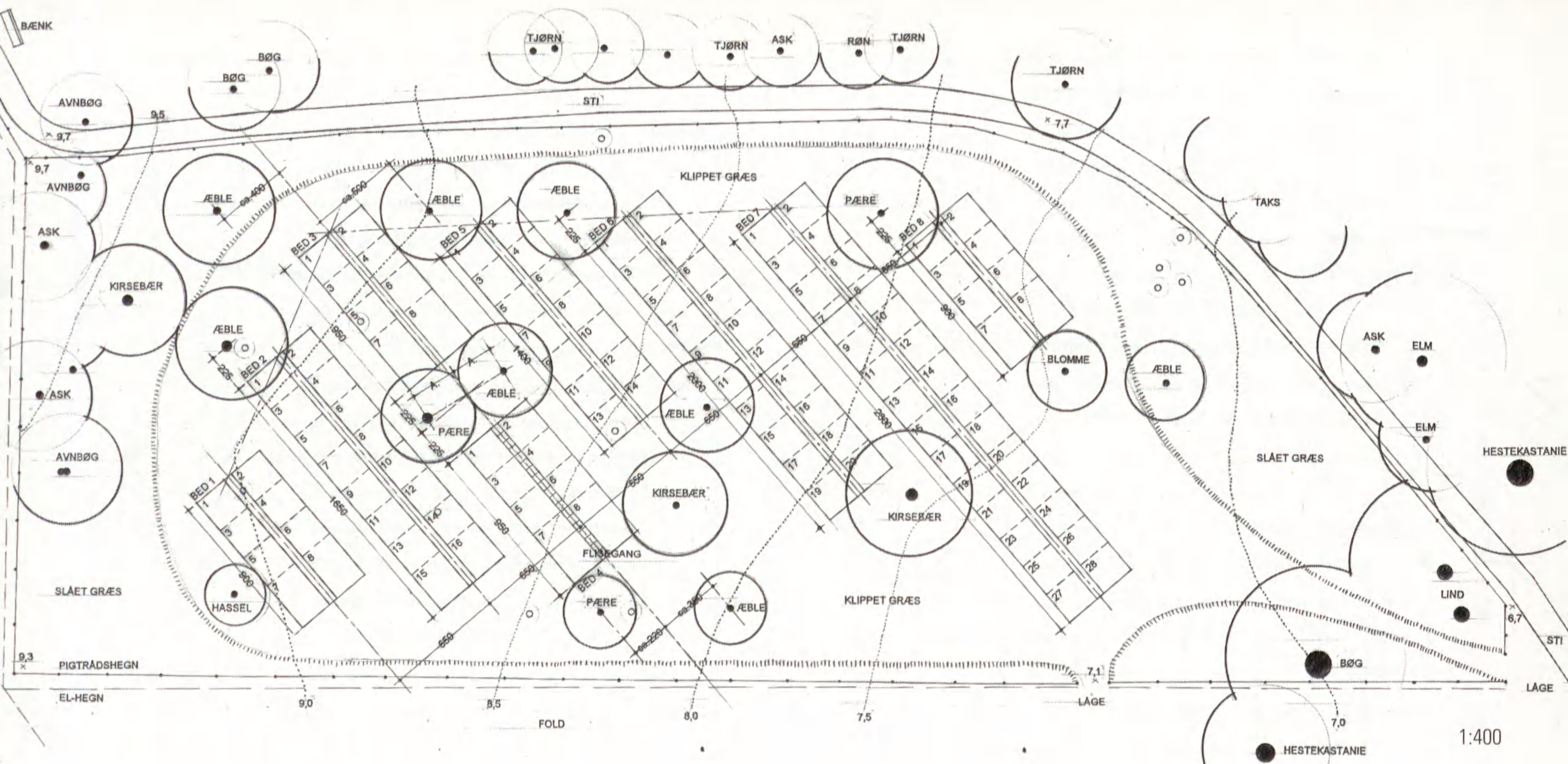
Forslag til planter, der sås

- Ammi majus*, hvid skærmdild; *Anethum graveolens*, skærmdild; *Anthriscus*, alm. kørvel; *Antirrhinum majus Grandiflorum*, løvemund; *Antirrhinum majus Nanum*, løvemund; *Aquilegia vulgaris*, akeleje; *Borago officinalis*, hjulkrone; *Lupinus*, gule lupiner; *Calendula officinalis*, gul morgenfrue; *Calundula officinalis*, orange morgenfrue; *Centaurea cyanus*, blå kornblomst; *Chrysanthemum segetum* 'Eastern Star', gullsort okseøje; *Clarkia elegans*, mølleblomst; *Cynoglossum officinale*, hundetunge; *Digitalis* 'Suttons Excelsior', fingerbøl; *Lavatera trimestris* 'Mont Blanc', hvid mammelukærme; *Lavatera trimestris* 'Silver Cup', laksrosa mammelukærme; *Levisticum officinale*, løvstikke; *Myosotis palustris*, forglem-migej; *Petroselinum*, glatbladet persille; *Petroselinum crispum*, kruspersille; *Polemonium caeruleum*, blå jacobsstige; *Polemonium caeruleum album*, hvid jacobsstige; *Symphytum asperum*, kulsukker.

KARL-DIETRICH BÜHLER, THE SCANDINAVIAN GARDEN, FRANCES LINCOLN LTD., LONDON 2000 ©

Eksempel 3.

Skærehaven til Karen Blixen Museet på Rungstedlund blev i 1995 vores næste mulighed for at gøre brug af de indhøstede erfaringer med rationelle blomsterbede.

Karen Blixens oprindelige køkken- og skærehave havde længe været nedlagt, og blomster til de berømte buketter var siden nedlæggelsen blevet dyrket i nogle tilfældige bede i den gamle frugthave. Det besluttede man sig for at råde bod på ved at udlægge hele frugthaven som skærehave.

Haven består nu af otte aflange skråtstillede bede omgivet af klippet græs, der igen er omgivet af uklippet græs langs havens hegn mod folde og stier.

Opgaven var her helt entydigt et kulturteknisk anlæg, men det gjorde ikke noget, hvis der kunne komme et poetisk skær over haven. Og det lykkedes, mener bygherren.

Bedene er 4,5 meter brede, har varierende længder og ligger forskudt med 2 meters afstand. Ned gennem hvert bed går en stribe af 50 x 50 cm betonfliser, som deler bedet op i to dyrkningsbede x 2 meters bredde. Fliserne ligger der både som sti og som pejlemærker for felterne i bedene. Som udgangspunkt for tilplantning og tilsåning har vi på haveplanen opdelt bedene i felter x 2 meter.

I samarbejde med museets direktør har vi udarbejdet lister over Karen Blixens foretrukne arter og sorter, og efter den har Rungstedlunds gartner så selv foretaget tilplantning og tilsåning.

Bedene rummer nu stauder, roser, sommerblomster, løgvækster og køkkenurter. En rig og frodig blanding, der holdes på plads af græstæppet og træernes kroner.

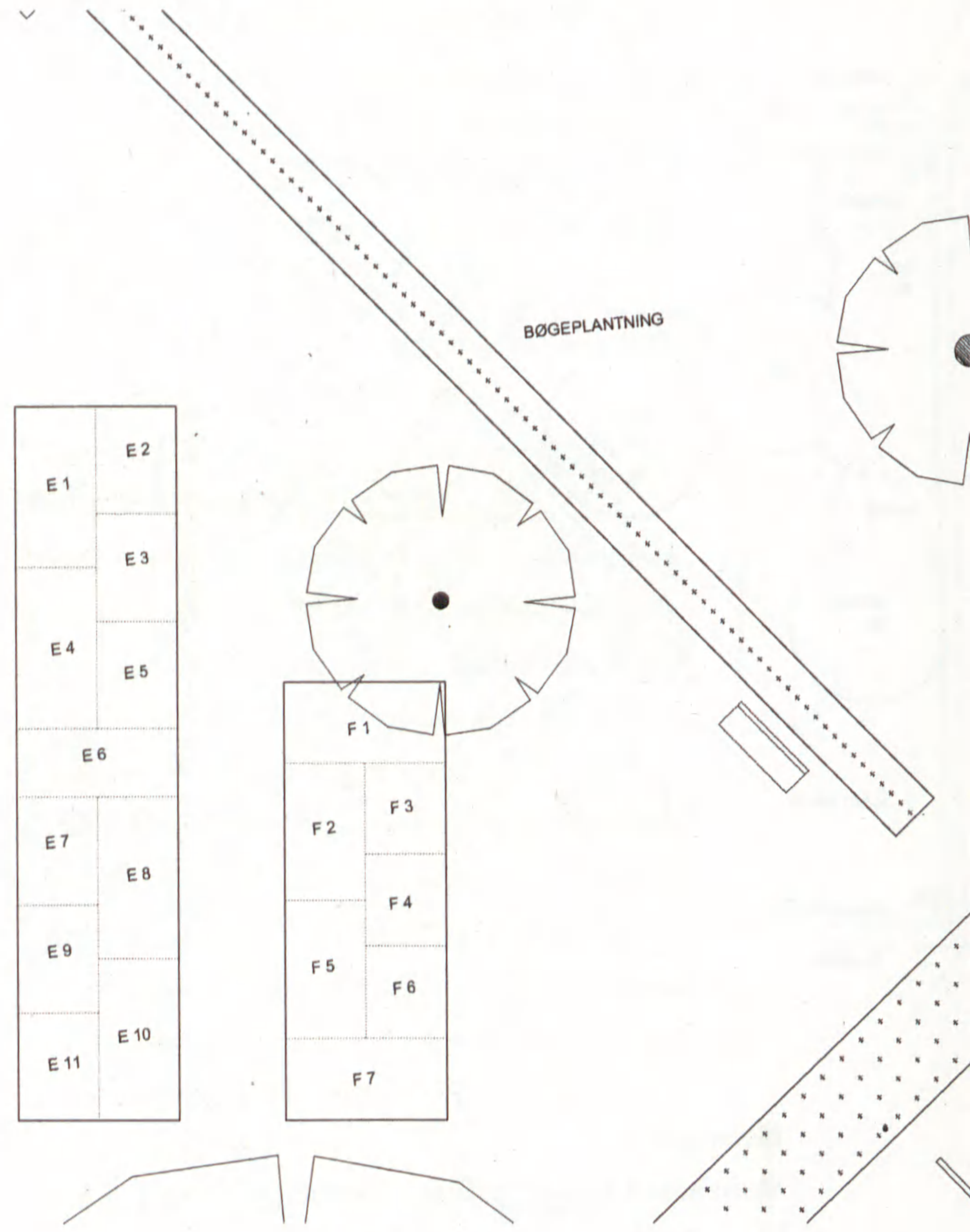
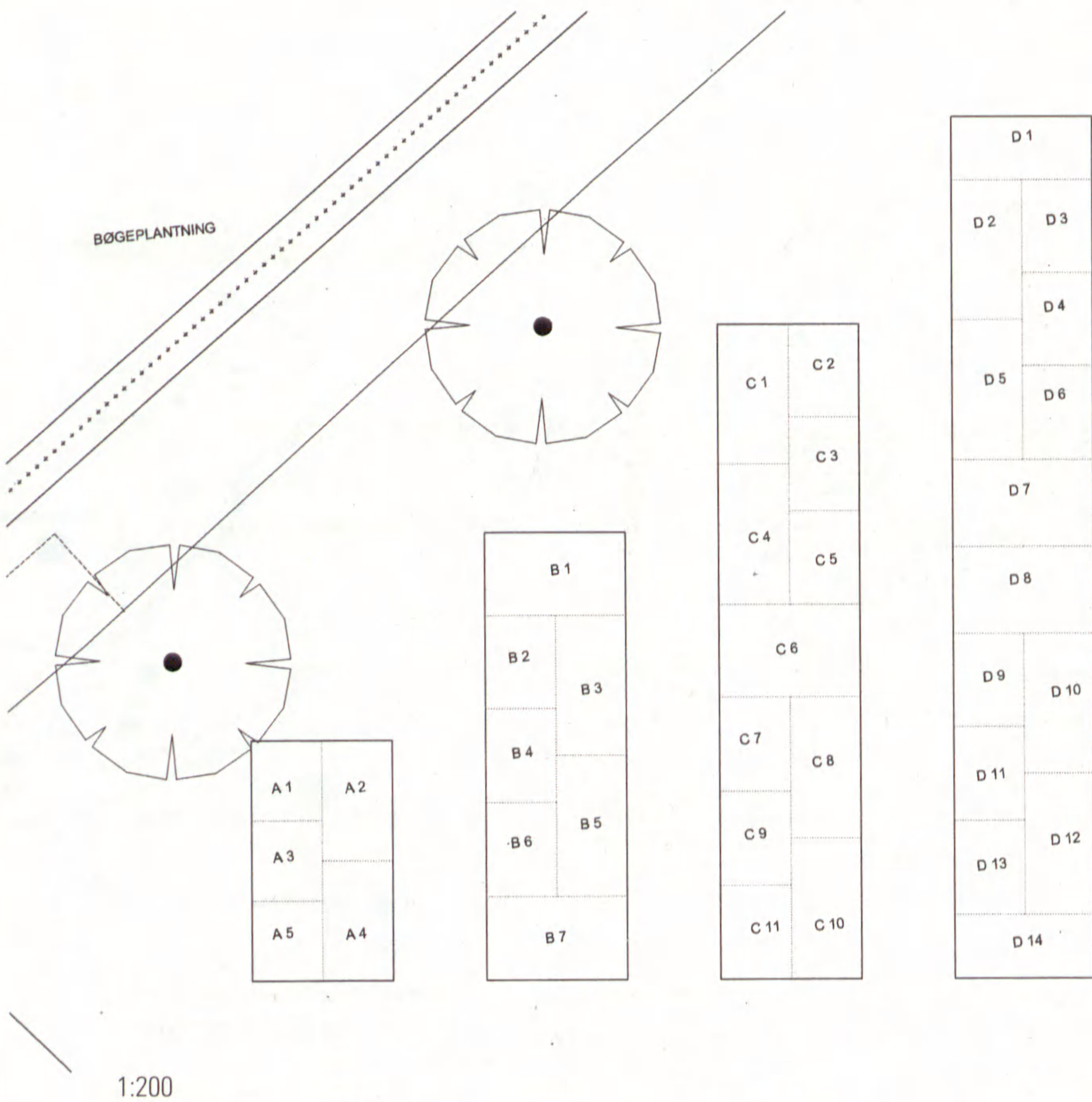
Gennem de sidste par år har haven været hjemsogt af den iberiske skovsnegl. Det har begrænset udbyttet og besværliggjort arbejdet. Til at begrænse sneglens fremfærd fandt man frem til et sneglehegn fra Schweiz – de kunne levere det hurtigere og billigere end det danske modstykke. Hegnet pynter ikke, men det gør nytte, hvad man skal huske på, hvis man skulle få lyst til at besigtige haven.

Skærehaven ved Rungstedlund
• The cutting flower garden at Rungstedlund

ANDREAS BRUUN

Staudehaven ved Vintersbølle Strand
 • Herbaceous garden at Vintersbølle Strand

FLEMMING KRUISE

Eksempel 4

Det sidste eksempel er fra Vintersbølle Strand ved Vordingborg. En stor institution med dagcenter og ældreboliger m.m. Det oprindelige anlæg blev tegnet af havearkitekt G.N. Brandt, og det hæges der så vidt muligt stadig om. I forbindelse med en større ombygning blev adgangs- og parkeringsforholdene omkring hovedadgangen omlagt og udvidet. Det projekt efterlod et hævet græsareal, som stadsgartneren foreslog udformet som staudehave. Den blev anlagt og tilplantet i 1998.

Også her er bedene rektangulære. De er 3 m brede, har varierende længder og er adskilt og omgivet af klippet græs. De seks bede er uensartet opdelt i rektangulære felter efter samme princip som på Palsgaard. Dog er det største felt her kun på 6 kvm.
Andreas Bruun, landskabsarkitekt mdl, plr

Vintersbølle Strand. Samlet planteliste til stauvede

Nr.	Antal	Art			
A 1	25	<i>Sedum telephium</i> 'Herbstfreude', Skt. Hansurt	D 5	30	<i>Aster amellus</i> 'Oktoberkind', blålilla asters
A 2	15	<i>Aster ericoides</i> 'Herbstmyrte', hvid(gul asters	D 6	20	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør
A 3	15	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør	D 7	25	<i>Eupatorium rugosum</i> , hvid hjortetrøst
A 4	25	<i>Aster amellus</i> 'Oktoberkind', blålilla asters	D 8	35	<i>Helenium hybrid</i> 'Moerheim Beauty', rødbronzesolbrud
A 5	15	<i>Achillea filipendulina</i> 'Coronation Gold', gul røllike	D 9	20	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt
B 1	20	<i>Eupatorium fistulosum</i> 'Atropurpureum', rød hjortetrøst	D 10	30	<i>Erigeron</i> 'Sommerneuschnee', hvid bakkestjerne
B 2	20	<i>Chrysanthemum maximum</i> 'Juno', kæmpemargerit	D 11	20	<i>Hemerocallis</i> 'Sammy Russell', rødbrun daglilje
B 3	30	<i>Helenium bigelovii</i> 'The Bishop', gul solbrud	D 12	30	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie
B 4	20	<i>Hemerocallis</i> 'Sammy Russell', rødbrun daglilje	D 13	20	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør
B 5	30	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør	D 14	25	<i>Aster frikartii</i> 'Wunder von Stäfa', lysblå asters
B 6	20	<i>Sedum telephium</i> 'Herbstfreude', Skt. Hansurt	E 1	30	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt
B 7	25	<i>Eupatorium rugosum</i> , hvid hjortetrøst	E 2	20	<i>Aster frikartii</i> 'Wunder von Stäfa', lysblå asters
C 1	30	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt	E 3	20	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie
C 2	20	<i>Achillea filipendulina</i> 'Coronation Gold', gul røllike	E 4	30	<i>Hemerocallis</i> 'Sammy Russell', rødbrun daglilje
C 3	20	<i>Aster amellus</i> 'Lady Hinlip', mørkrosa asters	E 5	20	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør
C 4	30	<i>Erigeron</i> 'Wuppertal', lyslilla bakkestjerne	E 6	25	<i>Aster ericoides</i> 'Herbstmyrte', hvid/gul asters
C 5	20	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie	E 7	20	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie
C 6	25	<i>Telekia speciosa</i> , tusindstråle	E 8	30	<i>Helenium bigelovii</i> 'The Bishop', gul solbrud
C 7	20	<i>Erigeron</i> 'Sommerneuschnee', hvid bakkestjerne	E 9	20	<i>Chrysanthemum maximum</i> 'Juno', kæmpemargerit
C 8	30	<i>Sedum telephium</i> 'Herbstfreude', Skt. Hansurt	E 10	30	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt
C 9	20	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie	E 11	20	<i>Achillea filipendulina</i> 'Coronation Gold', gul røllike
C 10	30	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt	F 1	20	<i>Telekia speciosa</i> , tusindstråle
C 11	20	<i>Helenium hybrid</i> 'Moerheim Beauty', rødbronzesolbrud	F 2	25	<i>Sedum telephium</i> 'Herbstfreude', Skt. Hansurt
D 1	15	<i>Eupatorium fistulosum</i> 'Atropurpureum', rød hjortetrøst	F 3	15	<i>Aster amellus</i> 'Lady Hinlip', mørkrosa asters
D 2	30	<i>Salvia nemorosa</i> 'Ostfriesland', salvie	F 4	15	<i>Liatris spicata</i> 'Floristan Weiss', hvid pragtskær
D 3	20	<i>Nepeta fassenii</i> 'Six Hills Giant', katteurt	F 5	25	<i>Erigeron</i> 'Wuppertal', lyslilla bakkestjerne
D 4	20	<i>Liatris spicata</i> 'Floristan Weiss', hvid pragtskær	F 6	15	<i>Gypsophila repens</i> 'Rosenschleier', brudeslør
			F 7	30	<i>Helenium hybrid</i> 'Moerheim Beauty', rødbronzesolbrud

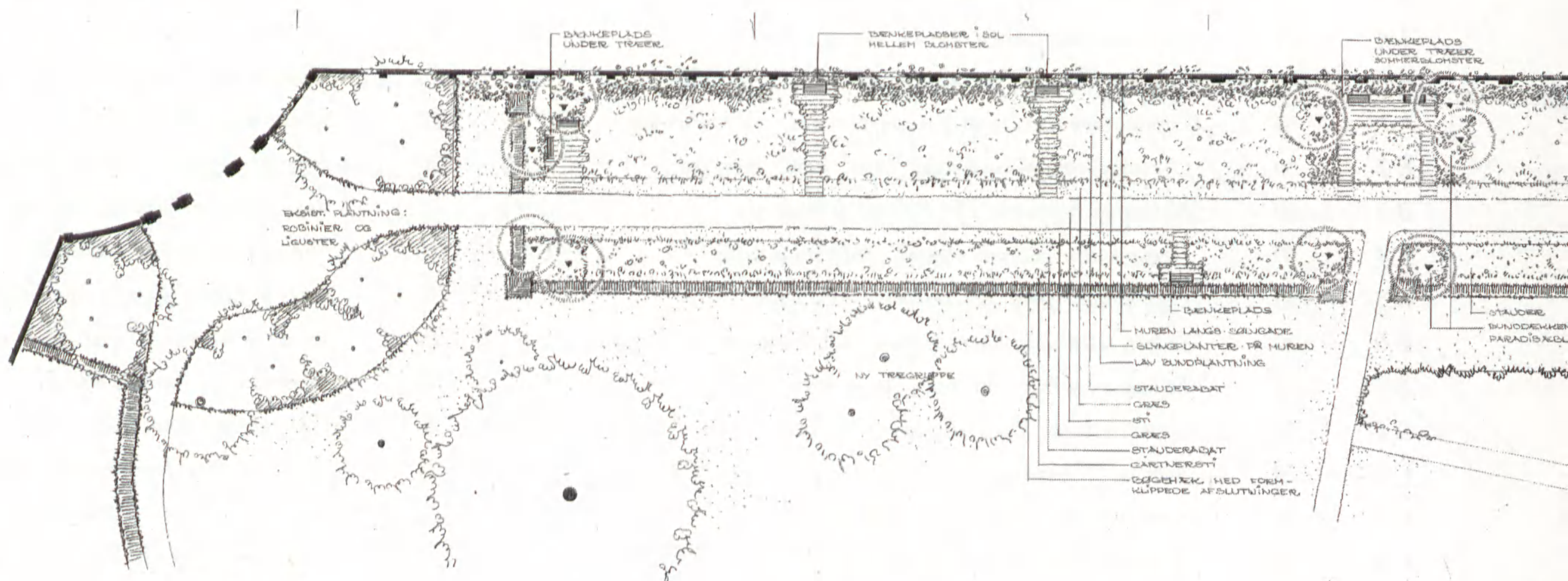

FLEMMING KRUSE

STAUDEHAVEN I ROSENBORG SLOTSHAVE

Sonja Poll

1:800

Staudehaven i
Rosenborg Slotshave. Oversigtsplan
• Herbaceous garden at Rosenborg
Palace gardens. Key plan.

SONJA POLL

SONJA POLL

Dampning af muldarealer og optegning med kridt før plantning
• Fumigation of the humus area and layout with chalk before planting

Staudebedet i Kongens Have – 1/4 km stauder set på langs på begge sider af den brede snorlige gangsti!

Jamen, det er jo ren hasard – og samtidigt en pragtfuld opgave.

Et sådant blomsterflor midt i en by, hvor masser af mennesker dagligt færdes, det er en oplevelsesmulighed, som ikke findes ret mange steder, og det har givet bedet en folkelig opmærksomhed, som sikkert grunder sig lige så meget i den umiddelbare lystfølelse ved at opholde sig i denne overflod af blomster som i muligheden for nærmere studier af de enkelte planter og plantesammensætninger.

Derudover har bedet ved sin placering i haven et særligt klima. Den sydvendte mur, ud mod Sølgade, suger dagen igennem varmen til sig, til glæde for både planter og mennesker, og afgiver den igen til særligt lune aftener, som giver bænkepladserne en yderligere attraktion.

Opgaven

I sin oprindelse er Rosenborg Slotshave et renaissance-anlæg. Og fra Slots- og Ejendomsstyrelsens side ønskes karakteren af renaissance fastholdt og forstærket i haven.

Med den påtænkte omlægning blev der mulighed for, at følge renaissance-traditionen og gøre staudebedet til et langstrakt, hækhegnet rum langs muren mod Sølgade.

Ikke et rum til Chr. 4.'s køkkenurter, men til Gertrude Jekylls stauder.

For det var en anden og nærliggende tanke, at der netop her kunne skabes en staudehave i lighed med

Gertrude Jekylls engelske staudehaver fra den første del af 1900-tallet.

I forbindelse med omlægningen var det derudover ønskeligt at tilføje det lange rum en større mangfoldighed ved at indføre 'pauser' i blomsterfloret for på den måde at opnå en nuancering af det meget flade sidelys, som står over bedet i de fleste af dagens timer.

Fra slotshavens side var der – rimeligt nok – også ønsket om at opnå en forenkling af den komplicerede vedligeholdelse.

Indramning

Muren langs Sølgade er den stærke og klassiske baggrund for stauderne. For at styrke afgrænsningen mod de bagved liggende huse, som har samme farve som muren, er mængden af slyngplanter forøget, så de med deres farver og bladfyldte får muren til at træde mere frem.

De nye, kraftige bøgehække bliver 125 cm høje med lidt højere, formklippede portaler, hvor havens stier føres igennem.

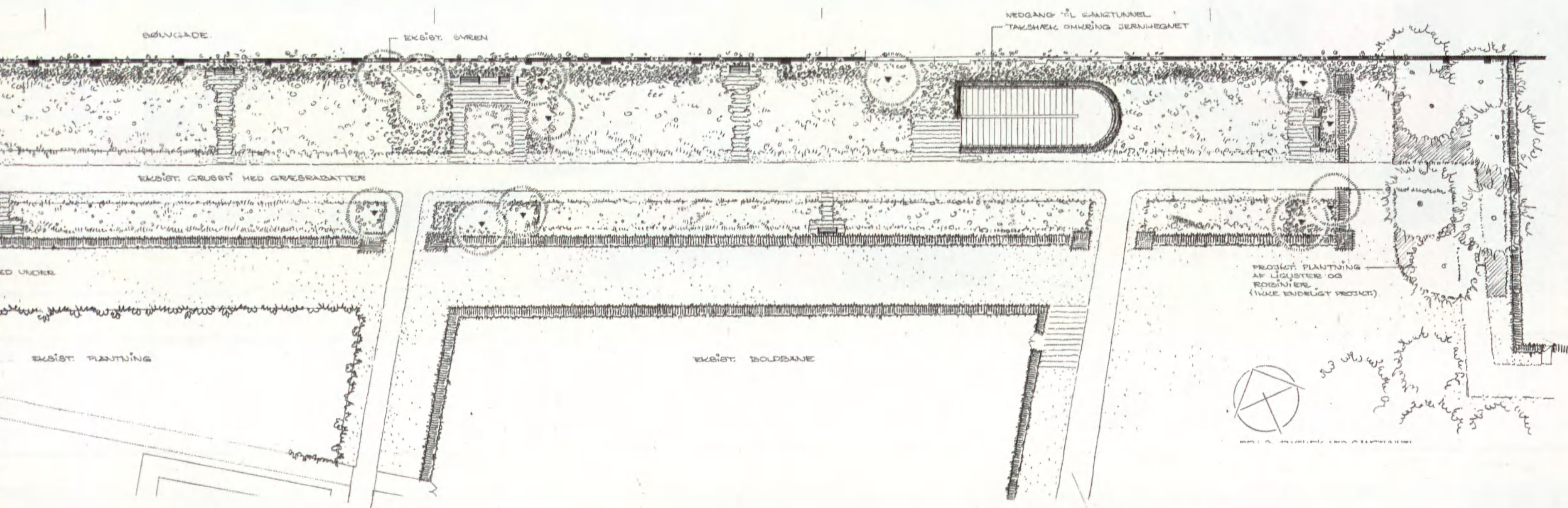
I begge ender skal udsigten lukkes af kraftige grupper af robinier. Den eksisterende gruppe ved Dronningeporten vil blive fulgt op af en tilsvarende gruppe nærmest Kronprinsessegade.

Med disse rammer er staudehaven blevet et særligt haverum i lighed med Ingwer Ingwersens fine rosenhave, som ligger mellem voldgraven og Husalléen.

Pauser og lys

Medens den brede stauderabat langs Sølgademuren næsten altid ses i medlys, vil stauderne i den smallere

rabat langs bøgehækken stå i modlys mod hækkens skyggede side, og de højeste stauder vil fange lyset over hækken.

Men for yderligere at give det lange rum en tiltrængt vekslen mellem lys og skygge er der omkring de største bænkepladser plantet grupper af flerstammede paradisæbler, som står i mørkegrønne flader af vedbend. Derved skabes de ønskede pauser i blomstrefloret, uden at der lukkes for det lange kig gennem rabatterne, et kig som det har forekommet væsentligt at bevare.

I vedbendbedene under paradisæblerne er der lagt forårsløg, så haven også har noget at byde på, mens stauderne endnu hviler. Og der er plantet hvide efterårsanemoner, som tager over og forlænger sæsonen, når de øvrige stauder falder hen.

Opholdspladser og stier

De største bænkepladser bliver derved til særlige rum i stauderhaven. Her sidder man lidt på afstand af stauderne, og her er plads til flere mennesker på en gang.

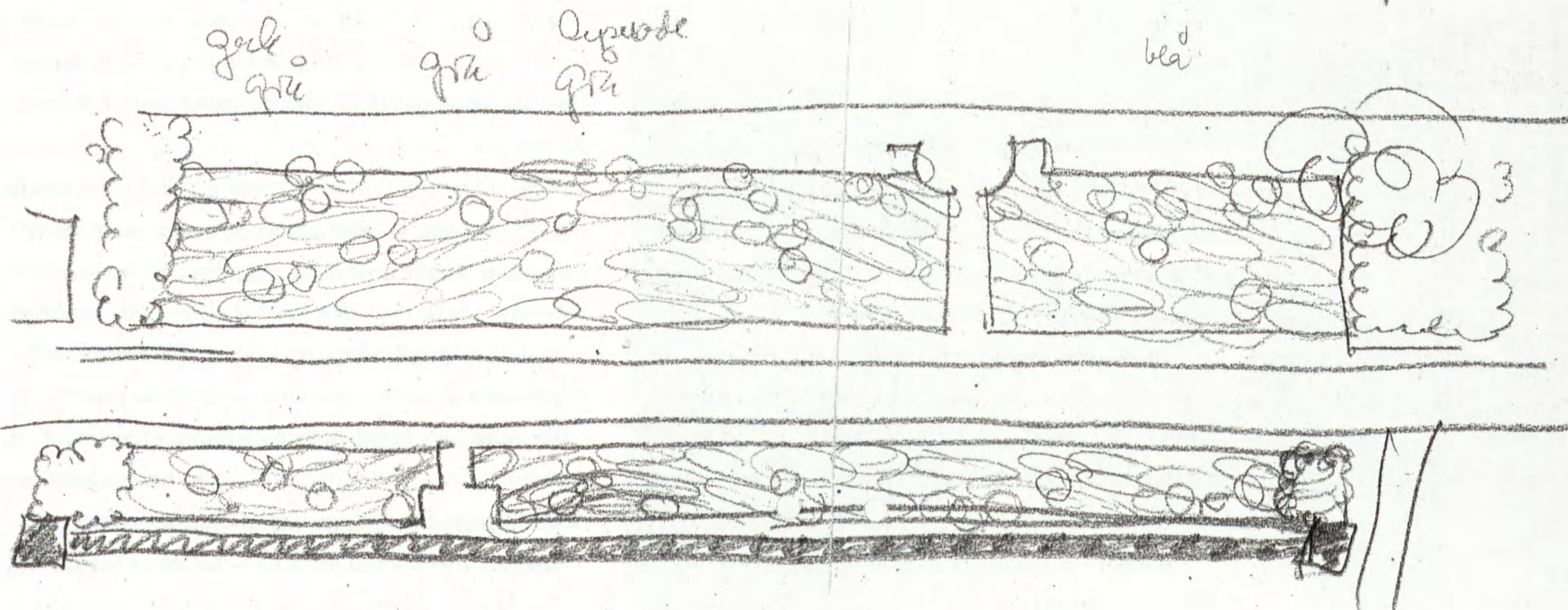
De mindste bænkepladser, i solen langs muren og i skyggen langs hækken, har bare plads til en bänk. Her er man midt i alle stauderne – har synet, duften og fornemmelsen for planterne på allernærmeste hold.

Alle bænkepladser er chausséstensbelagte, medens den oprindelige grusbelagte gangsti og de fine græsra-batter langs stien, ikke er ændret.

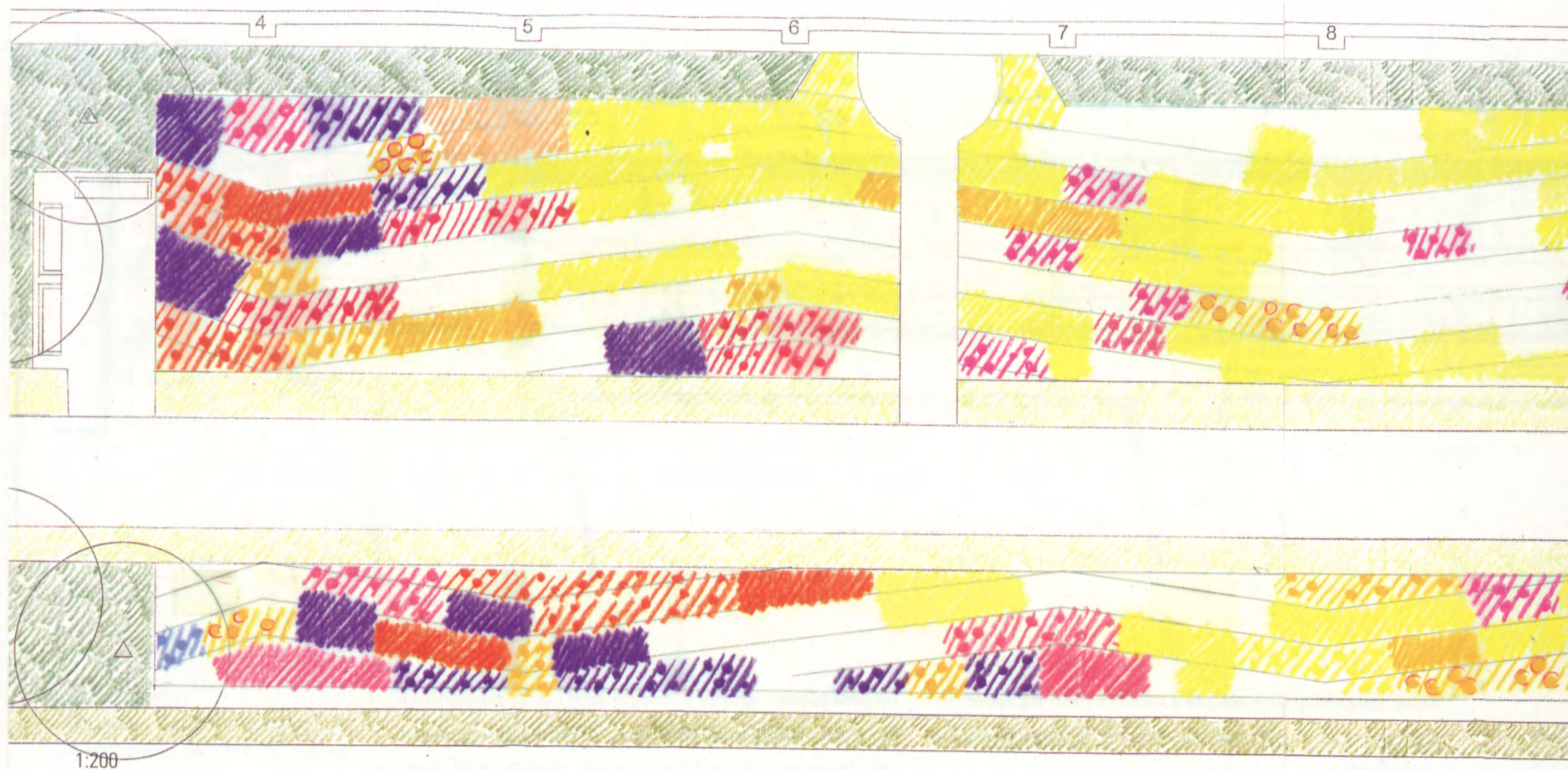
Stauder

Rummets form og størrelse har været helt afgørende for strukturen i rabatterne og fordelingen af stauderne. For at styrke indtrykket af den vandrette bund og de

Skitse af staudefødet med 'drifts'
• Sketch of the Herbaceous bed with 'drifts'

lodrette sider, er der valgt en fordeling, hvor stauderne danner en nogenlunde ensartet flade, med enkelte højere stauder, som hæver sig over fladen.

Yderligere er der bag stauderne plantet en bræmme af *Lonicera pileata*, stedsegrøn gedebled, som sammen med slyngplantebedet giver en afstand på 2 meter mellem muren og de bageste stauder.

Til forkanten langs græsrabatterne er valgt lave, løvrige arter, som lægger sig frodigt ud over græsset. Ikke så let at holde, men væsentligt for helhedsindtrykket.

I fordelingen af farverne skulle Gertrude Jekylls ideer om farveharmonier med enkelte kontraster og med lange 'drifts' af stauder, som fletter sig ind bag hinanden, hurtigt vise sig at være en naturlig og gennemførlig arbejdsmetode. Jeg fristes til at tro, at det er en af de eneste metoder, som kan få de vekslende farveharmonier til at fremstå som en helhed, set på langs gennem rummet, og samtidigt give varierende oplevelser på hele gåturen igennem staudehaven.

Det er en anden af Gertrude Jekylls teser, at et staudebed ikke kan være aktivt overalt i hele sæsonen. Oplevelsen bliver rigere og mere varieret, dersom skiftende områder blomstrer koncentreret, medens naboområderne hviler.

Herudfra er stauderne valgt, så de forskellige farvegrupper har hver sin aktivitetsperiode. Nærmest

Dronningeporten dominerer de højrøde, gyldent røde og mørklilla blomster i en nok så kraftig kombination. De afløses af brandgule og gyldent gule, som går over i køligt gule, der omkring den vestligste af de store bænkepladser gradvist ændres til gråbladede planter med overvejende rosa og lyslilla blomster. Derefter bliver det blide lyse blå og lyse lilla, som går over i skrappere blå og dybere lilla med enkelte hvide. Nærmest Kronprinsessegade afsluttes bedet med lilla og blå-røde farver.

Anlæg og vedligeholdelse

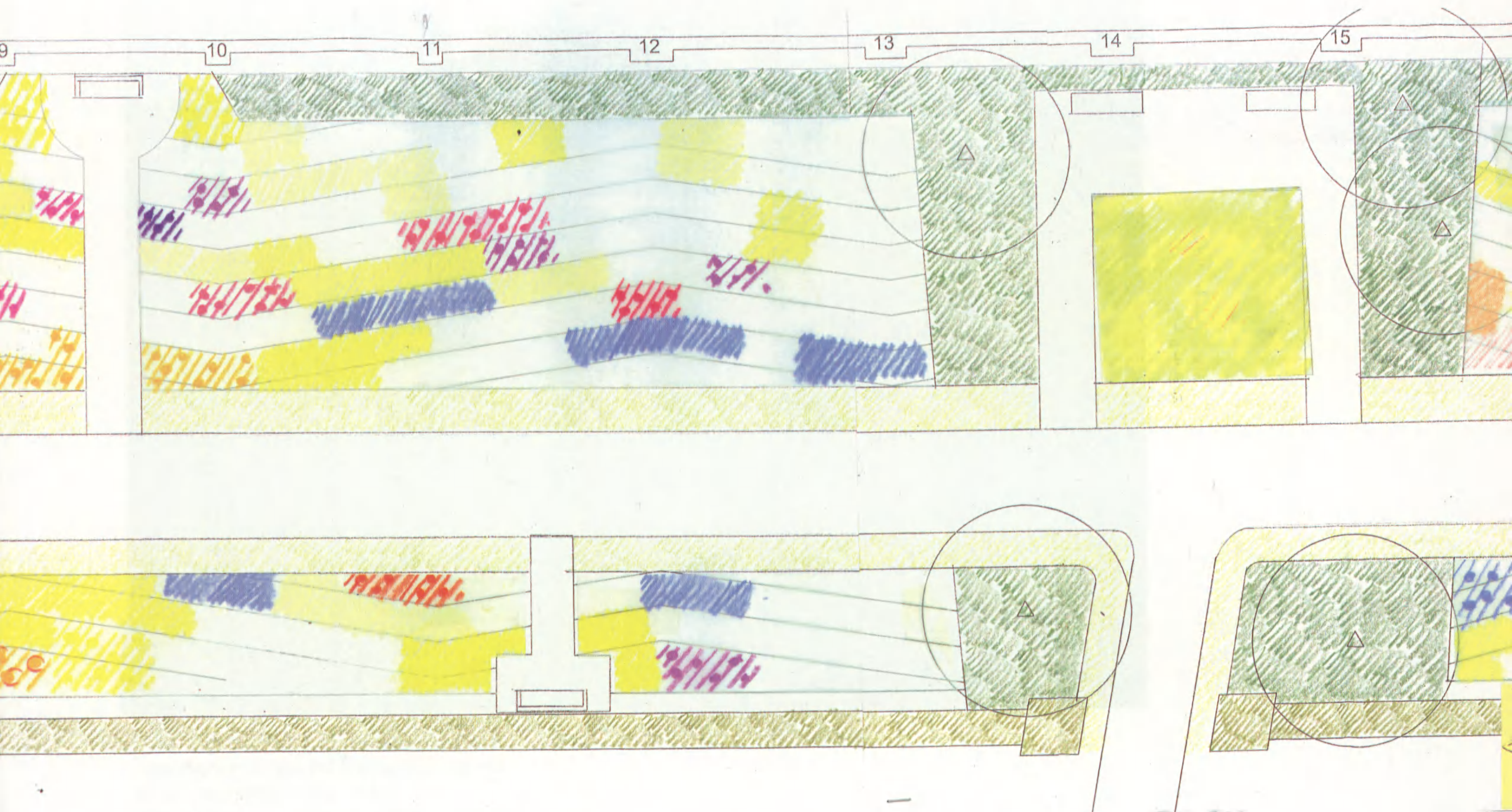
Ved den endelige inddeling af plantefelterne i stauderabatterne var det væsentligt at få udarbejdet et system, som var let at afsætte, både ved anlæg og ved senere justeringer.

Med udgangspunkt i Gertrude Jekylls 'drifts' måtte det være muligt, at finde et mønster, som uden at virke monotont kunne fastholdes gennem hele bedet, og hvor hver enkelt plantefelt kan lokaliseres når som helst.

Ved at nummerere murens piller og trække linier ud fra dem fik vi en inddeling på tværs af bedet.

På langs blev bedet opdelt i 1 meter brede bånd, som forskydes 1 meter over afstanden mellem hver anden murpille. Derved opstod en blid bølgebevægelse af 1 meter brede bånd, som kan inddeles i længere og kortere felter, lægges sammen til bredere bånd, eller

afkortes til kvadratiske punkter, som danner stop i bølgebevægelsen.

Mønsteret viste sig at fungere, både ved projekteringen og ved anlægningen, hvor hele mønsteret kunne måles ud fra søjlerne og tegnes op med pulveriseret kridt på de mørke muldbede.

Staudeplanerne er lagt ind på EDB, så justeringer kan foretages umiddelbart, og man altid har aktuelle planer at arbejde efter. De tilsvarende staudelister er delt i to: Plantelisten, som giver oplysninger om planternes egenskaber, og vedligeholdelseslisten, som anviser plejen. De kan justeres sideløbende og suppleres med indhøstede erfaringer. En sammenkobling mellem planer og plantelister, så en justering på planen automatisk retter plantenaevne og antal på listerne, er en mulighed, som yderligere kunne forbedre dette arbejdsredskab.

Selve udvælgelsen og fordelingen af stauderne var den store og tidskrævende, men også meget fascinerende opgave.

Gertrude Jekylls ønske om den maleriske helhed var igen det naturlige udgangspunkt, og dermed blev arbejdet med staudesammensætningen en ganske personlig proces.

En proces, som krævede arbejdsro. Tænke, slå op, skrive lister og glemme – tænke, slå op, skrive lister og glemme...

Udsnit af plan over blomsterfarver, højsommer
• Part of flower color plan, midsummer

KATRINE THUESEN

Herover. Staudehaven set mod Dronningeporten.

Nederst. Del af planteliste, etape 2

• Above: Herbaceous garden facing the Dronningeport gate

Below: Part of the plant list, stage 2

NAVN	M A R	A P R	M A J	J U N	J U L	A U G	S E P	O K T	BLAD FARVE	LYS (1-8)	HØJDE (CM)	JORD TYPE	ROD TYPE	LEVE TID	ANTAL PR. M ²	ANTAL M ² I ALT	ANTAL TOTAL	ANTAL BEDE	BEMÆRKNINGER
Achillea filipendulina 'Coronation Gold'					■	■	■		■	1-3	100				9	22,9	206	6	Godt dræn
Achillea filipendulina-hybrid 'Schwellenburg'					■	■	■		■	1-4	50				10	15,2	152	4	Stiklinger fra Rosen- borg. Godt dræn
Aconitium napellus 'Spark'					■	■				2-5	100				10	3,9	39	1	Mørk blå. Evt. rovmider
Alcea rosea var. nigra				■	■	■	■			2-5	180				9	1	9	1	Opbinding Ikke høj sol
Alchemilla mollis				■	■	■				2-5	20/40				9	33,5	302	10	
Allium aflatunense			■	■						1-4	70						88	22 sign.	3-5 pr. signatur ★
Allium aflatunense 'Purple Sensation'			■	■						1-4	70						32	8 sign.	3-5 pr. signatur ☑
Alstroemeria aurentiaca 'Lutea'					■	■				2-5	80				9	1,9	17	1	Problemer i Rosen-borg. Forårsplantes
Alstroemeria aurentiaca 'Orange King'					■	■				2-5	80				9	4,5	41	2	Forårsplantes
Anthemis tinctoria 'Kelwayi'				■	■	■	■			1-3	50				9	9,3	84	2	Godt dræn
Anthemis tinctoria-hybrid 'Wargrave'					■	■	■			1-3	50				9	14,9	134	5	Lever ikke længe
Asphodeline lutea			■	■					■	1-4	70				13	9,9	129	4	Vinterdækkes
Centaurea macrocephala					■	■				1-4	100				5	7,1	36	3	Meldug i Rosenborg Sund ifølge GP
Centranthus ruber 'Albus'				□	□	□	□		■	1-3	60				9	4,7	43	1	Fornyres ved selvsåning
Centranthus ruber 'Coccineus'				■	■	■	■		■	1-3	60				9	6	54	3	Fornyres ved selvsåning
Cephalaria gigantea				■	■	■				1-5	50/ 200				5	8,6	43	4	Bladroset bevarer
Cimicifuga dahurica						□	□			2-6	60/ 150				7	3,3	23	1	
Cimicifuga japonica						□	□			2-6	60/ 150				7	6,8	48	2	
Cimicifuga ramosa 'Brunette'							□	□		2-6	50/ 25				7	2,2	16	1	

SONJA POLL

Nået til enden med stauderne første gang, var man blevet så meget klogere, at det var naturligt at tage turen en gang til.

Der ligger således uhyre mange overvejelser gemt i det fremkomne resultat, og den helhed, som er opnået, er det selvsagt væsentligt at bevare så intakt som mulig, eller endnu bedre – at forfine efterhånden som planternes udvikling giver anledning til overvejelser og revisioner.

Den dialog mellem projekterende og udførende må man antage er foregået over mange år i de engelske staudebete, og det er meget lykkeligt, at man fra Slots- og Ejendomsstyrelsens side er indstillet på en lignende arbejdsform ved vedligeholdelsen og udviklingen af staudehaven.

Det giver anledning til tænksomme ture gennem haven i sæsonens løb, hvor helhed såvel som detaljer noteres, og det afrundes i sensommeren med en gennemgang, hvor erfaringer og eventuelle ændringer drøftes med Slots- og Ejendomsstyrelsens medarbejdere og med slotshavens gartner.

Igen, for at forenkle vedligeholdelsen er der generelt valgt plantearter, som ikke er særligt pasningskrævende mht. opbinding og sygdomsbekæmpelse etc.

For at lette den daglige pasning er der sat jernkanter langs med chausséstensbelægninger og græsrabatter, og for at forhindre rodukrudd i at brede sig er der mellem stauder og bundplantninger, også mod Lonicera-

plantningen i bedets bagkant, anvendt 40 cm dybe skot af jernkanter.

Tilbage var så forberedelserne af muldbedet til de nye planter. Med tanke på det fremtidige lugearbejde måtte mulden desinficeres, så den var fri for ukrudtskim. Med tanke på staudearealets størrelse, måtte det ske på stedet.

Jordprøverne viste generelt for stort næringsindhold og for meget ler og silt til den porøse, men stabile muldkvalitet, som var ønskelig. Det blev derfor besluttet at give muldbedene følgende behandling:

Efter optagning af de eksisterende stauder blev der tilført vasket grus med et stort kalkindhold i et lag på 10 cm og derover 5 cm harpet muld. Lagene blev blandet med den eksisterende muld i 40-50 cm dybde. Og til slut desinficeredes mulden ved dampning i 30 cm dybde.

Det eksisterende vandingsanlæg er bevaret intakt under hele processen.

Anlægsarbejderne begyndte i forsommeren 1998 og afsluttedes med indplantning af de sidste stauder i foråret 2000. Det var lang tid for havens gæster at undvære staudehaven, og der var mange spørgsmål til de indimellem ret voldsomme processer, der foregik i staudebedet, men lettelse og glæde over resultatet, medens stauderne udviklede sig i løbet af sommeren.

Med Slots- og Ejendomsstyrelsen som fagligt kompetent bygherre, og med slotshavens medarbejdere,

som havde de praktiske erfaringer på stedet, kunne arbejdsforløbet drøftes detaljeret.

Efter prisindhentning kom firmaet Økodan til at udføre de egentlige anlægsarbejder, herunder forberedelse af muldbedene. Økodans erfaringer med muld-behandling og dampning blev, i kombination med Prodanas præcise vurderinger af de mange jordprøver, grundlaget for denne del af arbejdet.

Slotshavens gartnere forestod al plantning og afsætningen af staudebedet. Et stort og dejligt arbejde, hvortil de fik hjælp fra gartnere fra de andre slotshaver.

Men forud var gået et kæmpearbejde med at producere de mange stauder. Grethe Petersen fra Lynge Staudegartneri tog opgaven på sig, lagde ekstra jord ud og gik igang. Derudover var hun på møder igennem vinteren en glimrende konsulent, som med forståelse og indsigt gennemgik staudeplanerne, foreslog ændringer eller understøttede forslagene. Det var en utrolig støtte at have dette sikkerhedsnet i arbejdet.

Der kunne skrives meget om de enkelte stauders trivsel og sammensætning med de øvrige. Om glæderne og skuffelserne. Det ville føre alt for vidt. Men der kan siges enkelte ting om de erfaringer, vi har fået i de år staudebedet har eksisteret i sin nye form.

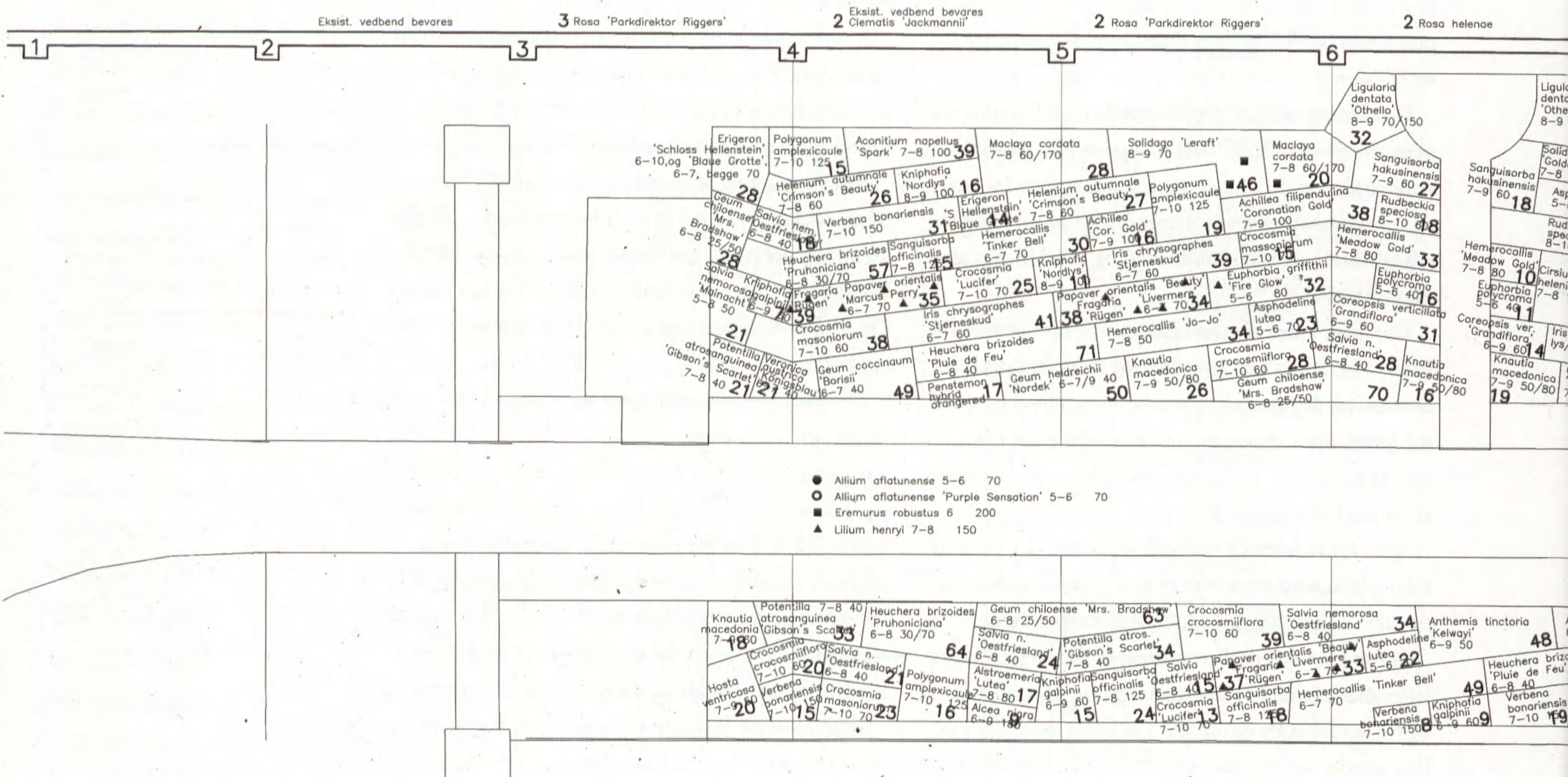
Placeringen op ad den sydvendte mur giver, som nævnt, et ganske specielt varmt klima, men det er også årsagen til, at stauderne udvikler sig hurtigere og afblomstrer tidligere, end på mere neutrale steder. Det giver let en tidlig efterårsstemning i bedet, med mange brune afblomstrede områder allerede i august.

Derfor har ønsket om at lade mange staudetoppe stå til vinteren måttet revideres, til fordel for muligheden for at få nyvækst af grønne blade sidst på sommeren.

Sonja Poll, landskabsarkitekt mdl

Planteplan, etape 2
• Plant plan, stage 2

1:200

KATRINE THUESEN

2 Rosa spinosissima 'Maigold'

2 Eksist. blåregn beavres

2 Rosa begeriana 'Polstjärnan'

2 Rosa 'Golden Showers'

2 Rosa 'Golden Showers'

2 Eksist. vildvin beavres Clematis 'Jackmani'

7	8	9	10	11	12	13
<p>24/50/116 Cimicifuga racemosa 'Brunette'</p> <p>24/50/116 Rudbeckia lac. 'Goldquelle'</p> <p>48 Cirsium helenioides</p> <p>48 Phlomis rousseliana</p> <p>17 Anthemis tinctoria</p> <p>36 Geum heidreichii 'Nordek'</p> <p>32 Coreopsis verticillata 'Moonbeam'</p>	<p>27 Euphorbia griffithii 'Fire Glow'</p> <p>27 Ligularia wilsoniana 'Golden Shower'</p> <p>26 Solidago 'Golden Showers'</p> <p>26 Achillea filipendulina 'Coronation Gold'</p> <p>17 Knaulia macedonica</p> <p>25 Hemerocallis 'Meadow Gold'</p> <p>36 Leucanthemum maximum 'Golden Fleece'</p> <p>33 Solidago 'Golden Fleece'</p>	<p>39 Eupatorium rugosum 'Golden Showers'</p> <p>23 Hemerocallis 'Revolute'</p> <p>23 Rudbeckia fulgida 'Goldsturm'</p> <p>47 Achillea filipendulina 'Coronation Gold'</p> <p>25 Cirsium helenioides</p> <p>17 Asphodeline lutea</p> <p>25 Iris germanica 'Golden Bow'</p> <p>25 Coreopsis ver. 'Grandiflora'</p> <p>31 Geum heidreichii 'Nordek'</p>	<p>26 Telekia speciosa</p> <p>23 Alchemilla mollis</p> <p>23 Verbena bonariensis</p> <p>17 Hemerocallis 'Meadow Gold'</p> <p>10 Cephalaria gigantea</p> <p>37 Cephalaria gigantea</p> <p>27 Phlomis rousseliana</p> <p>27 Achillea filipendulina 'Coronation Gold'</p> <p>14 Centranthus ruber</p> <p>14 Coccineus</p> <p>18 Centranthus ruber</p> <p>18 Achillea filipendulina</p> <p>31 Hemerocallis citrina</p> <p>31 Euphorbia polycroma</p> <p>49 Euphorbia polycroma</p>	<p>43 Centranthus ruber 'Albus'</p> <p>43 Achillea filipendulina 'Coronation Gold'</p> <p>35 Phlomis rousseliana</p> <p>19 Hemerocallis 'Jo-Jo'</p> <p>19 Centraurea macrocephala</p> <p>42 Nepeta fassenii 'Six Hills Giant'</p> <p>39 Iris germanica 'Sharkskin'</p> <p>31 Eriophyllum lanatum</p> <p>38 Alchemilla mollis</p> <p>35 Anthemis tinctoria 'Wargrave'</p>	<p>20 Solidago 'Laurin'</p> <p>46 Centaurea macrocephala</p> <p>47 Achillea filipendulina 'Schwellenburg'</p> <p>45 Verbena bonariensis</p> <p>25 Iris germanica 'Wargrave'</p> <p>48 Euphorbia polycroma</p> <p>48 Alchemilla mollis</p> <p>37 Nepeta mussinii</p> <p>27 Stachys byzantina 'Cotton Ball'</p>	<p>17 Ligularia hessei</p> <p>26 Euphorbia polycroma</p> <p>51 Tradescantia andersoniana</p> <p>34 Hemerocallis 'Earlham'</p> <p>37 Alchemilla mollis</p> <p>28 Alchemilla mollis</p> <p>45 Euphorbia polycroma</p> <p>45 Nepeta mussinii</p>

<p>38 Solidago 'Laurin'</p> <p>26 Hemerocallis 'Meadow Gold'</p> <p>35 Ligularia dentata 'Othello'</p> <p>14 Alstroemeria 'Orange King'</p> <p>18 Polygonum amplexicaule</p>	<p>70 Geum heidreichii 'Nordek'</p> <p>49 Heuchera brizoides 'Pruhoniciano'</p> <p>86 Leucanthemum maximum</p> <p>14 Digitalis grandiflora</p>	<p>61 Rudbeckia fulgida 'Goldsturm'</p> <p>39 Hemerocallis 'Jo-Jo'</p> <p>86 Ligularia wilsoniana</p> <p>22 Cimicifuga japonica</p>	<p>51 Coreopsis verticillata 'Moonbeam'</p> <p>28 Leucanthemum maximum</p> <p>21 Digitalis lutea</p>	<p>52 Solidago 'Laurin'</p> <p>28 Cimicifuga japonica</p> <p>26 Verbena bonariensis</p> <p>18 Solidago 'Golden Showers'</p> <p>18 Digitalis lutea</p>	<p>10 Euphorbia polycroma</p> <p>37 Anthemis tinctoria 'Wargrave'</p> <p>10 Phlomis rousseliana</p>	<p>19 Euphorbia polycroma</p> <p>38 Nepeta mussinii</p> <p>48 Alchemilla mollis</p> <p>48 Hemerocallis 'Jo-Jo'</p> <p>25 Phlomis rousseliana</p> <p>25 Cephalaria gigantea</p> <p>12 Solidago 'Golden Showers'</p> <p>14 Primula floridae</p> <p>21 Verbena bonariensis</p> <p>21 Primula floridae</p>
--	--	---	--	---	---	--

BUNDDÆKKENDE STAUDER

– et planteforsøg på kirkegårde

Katrine Thuesen

Der var flere gode grunde til at iværksætte et planteforsøg med bunddækkende stauder.

Ændrede begravelsesskikke har medført mange ledige hækomskransede gravsteder, der giver kirkegårdene et pasningsproblem.

Oftentimes har gravstederne stået tomme i 20-30 år – det er længe at skuffe de samme perlesten!

Mens den nødvendige omstrukturering af disse områder på kirkegårdene finder sted, var det tanken, at stauderne i kraft af deres frodighed og karakterfuldhed kan bidrage til at fastholde struktur og værdighed.

På sigt kan de indgå som en integreret del af plantevalget ikke kun på ledige gravsteder, men også på gravsteder, der er i brug og i nyanlæg.

Foto: Katrine Thuesen

Billede 1

Forsøget strakte sig over tre vækstsæsoner og sluttede i 2001. Det foregik i Forskningscentret for Skov & Landskabs regi og blev finansieret af Kirkeministeriet. Afrapporteringen af forsøget vil forhåbentlig om kort tid være at finde på Skov & Landskabs (FSL) hjemmeside (www.skovoglandskab.dk/ under publikationer.

Ti kirkegårde, fordelt over hele landet, lagde tomme gravsteder til, og der blev afprøvet 25 forskellige arter, heraf 20 bunddækkende og 5 solitære. Planternes dækningsgrad blev målt to gange i hver vækstsæson for nøje at følge hastigheden i tilvækst. Gartnerne på kirkegårdene noterede, hvor meget tid de brugte på pasning, og denne tid blev sammenholdt med pasningstider for tomme parceller, dvs. ledige gravsteder med perlesten.

Da afprøvningen ikke er et bar-mark forsøg, men foregår inden for en kirkegårdstradition, har det været oplagt at indarbejde en æstetisk vurdering af planterne i denne sammenhæng. Med afsæt i *Landbrug og landskabsæstetik* (Katrine Højring og Ole Hjorth Caspersen, Park- og Landskabsserien, 1999) har det været muligt at præcisere æstetikbegrebet i nogle, i denne sammenhæng relevante kvaliteter, nemlig tradition, tid, orden og sted.

Billede 2

I løbet af de år, stauforsøget har varet, er det blevet mere og mere tydeligt, hvor meget glæde planterne har spredt.

Langt de fleste arter har vist positive egenskaber, der kan berige udtrykket på landets kirkegårde. For gartnerne har forsøget betydet en mere varieret arbejdsdag.

Det er også blevet klart, at de gartnere, der skal passe stauderne, skal have lyst til det og en vis viden om stauder, for at resultatet skal blive godt.

Billede 3

Jordbundsforholdene på landets kirkegårde er specielle. Jordbundsanalyser ved forsøgets start viste, at tallene for fosfor, kalium og magnesium generelt er meget høje. Humusprocenten er generelt meget lav. Jorden er tit opblandet med grus og perlesten, som kan være medvirkende årsag til en generelt høj pH-værdi. Nogle af forsøgets planter har det udmærket med disse forhold, f.eks. Alchemilla og Anaphalis. Andre arter trives tydeligvis bedre med mere humus, idet væksten især efter det første år aftog i takt med, at det kompostlag, der var lagt ud lige efter udplantning, var ved at være 'spist'. Dette gjaldt f.eks. Astrantia, Bergenia og Fragaria.

Billede 4

Der findes fire slags lys på kirkegårdene: fuld sol, dyb skygge, pletter af lys og brat skift fra lys til skygge. Tre arter trives lige godt med alle lysforhold. Det er Bistorta, Hosta og Waldsteinia.

Billede 5

De arter, der trives bedst i fuld sol, er: Acaena, Anaphalis, Anemone, Astrantia, Lavandula, Phlox, Veronica og Veronicastrum.

Billede 6

De arter, der trives fint i næsten fuld skygge, er: Bergenia, Bistorta, Cimicifuga, Fragaria, Hedera, Hosta, Omphalodes, Phuopsis, Sedum, Tiarella og Waldsteinia. De arter, der trives optimalt i pletter af lys, er: Bergenia, Cimicifuga og Phuopsis.

Billede 7

Det er hækkene omkring gravstederne, der forårsager det forholdsvise bratte skift fra fuld sol til skygge. Det stiller særlige krav til planterne. De planter der trives med disse lysforhold er: Alchemilla, Bistorta, Eupatorium, Fragaria, Hedera, Helleborus, Hosta, Omphalodes, Polystichum, Sedum og Waldsteinia.

Billede 8

De planter, der dækkede jorden allerede i løbet af første vækstår, er: Alchemilla, Anaphalis og Phuopsis. I løbet af andet vækstår var yderligere 6 arter de fleste steder oppe på 100% dækning: Epimedium, Hedera, Omphalodes, Phlox, Veronica og Waldsteinia.

Billede 9

Hurtig tilvækst betyder ikke nødvendigvis, at planten er pasningsfri. Det kan betyde, at der f.eks. er så kraftig vækst, at det generer hækkene og derfor kræver tilbageskæring og/eller afhugning af udløbere. Dette gjaldt for Alchemilla og til dels Phuopsis. Faktisk kan en lidt langsommere tilvækst give en dækning, der 'først opnået' er mere moderat og derfor stort set pasningsfri. Dette gælder for Epimedium og Waldsteinia. Afpudsning af planterne – fjerne visne blade, afklippe frøstande m.v. – var arbejdsgange, der blev brugt en del tid på. Her er der tid at spare og en mulighed for at opnå et større humusindhold, hvis plantedelene omsættes på stedet. Det kræver nok en ændret indstilling til det udtryk, man vil acceptere.

Billede 10

Forsøget har vist, at langt de fleste afprøvede arter fint kan indpasses i den tradition, der er gældende for plantevalget på kirkegårde. Stauderne står godt sammen med de stedsegrønne træer og buske og med de klippede hække. Når farvevalget er omhyggeligt afstemt, og hver art plantes i felter på minimum 2-4 kvm, bidrager stauderne til skønhedsoplevelsen og værdigheden i 'de dødes have'.

Billede 11

Stauderne tilfører en tidsdimension til kirkegården. Blomstring, duft, frøsetning, høstfarve giver forskellige oplevelser i løbet af året og sætter fokus på foranderlighed, forgængelighed og gentagelse. Sammen med de stedsegrønne træer, buske, hække og de uforanderlige gravsten, udvider stauderne tidsdimensionen til at spænde fra evighed til øjeblik.

Billede 12

Stauderne tilfører kirkegården en ordensdimension – nogen mere end andre. Som god og effektiv bunddækkeplante vil en staude kunne forenkle og opstramme f.eks. områder med mange ledige gravsteder. Nogle af arterne fra forsøget – f.eks. Bistorta – har i perioder et mere rodet udtryk, end det vi normalt ser på kirkegårde. Dette kan enten vælges fra eller afprøves i et vildt hjørne, hvor man måske kan vænne sig til det mere 'naturlige' udtryk.

Billede 13

Nogle af stauderne har et anonymt udtryk, f.eks. Epimedium og Waldsteinia. Andre arter er karakterfulde og tilfører stedet en særlig stemning enten som et tilbagevendende højdepunkt – den årlige og kortvarige blomstring – eller i kraft af en særlig bemærkelsesværdig vintertilstand, en særlig duft eller yndefuldhed.

Billede 14

Selv om forholdene på kirkegårde på mange måder er specielle, er det muligt at overføre nogen af erfaringerne til andre areal typer, f.eks. parker, vejrabatter, boligbebyggelser, institutioner m.m. Ofte vil jorden disse steder være bedre og have et tykkere muldlag, end på kirkegårde. Ønsker man at få dækket jorden – og helst med noget, der er kønnere end ukrudt – samt give stederne identitet og karakter på en naturlig måde, er dette en funktion, som stauder ofte vil kunne opfylde, hvis de rigtige arter vælges. Stauderne byder på mangfoldige oplevelser – æstetiske og miljømæssigt – idet de f.eks. tiltrækker sommerfugle, bier og andre insekter, som igen lokker fuglene til. Større felter med stauder kan bruges, hvor skalaforholdene er ude af balance, ved at sammenkæde de største og de mindste elementer til en helhed, således at det også af denne grund bliver til rare rum at opholde sig i.

I årene fremover, hvor udfasningen af kemiske sprøjtemidler tager fart, er det vigtigt med mange alternative muligheder i kampen mod ukrudtet og for et frodigere miljø. Her spiller stauderne en interessant rolle.

Katrine Thuesen, landskabsarkitekt mdl, plr

Planteliste

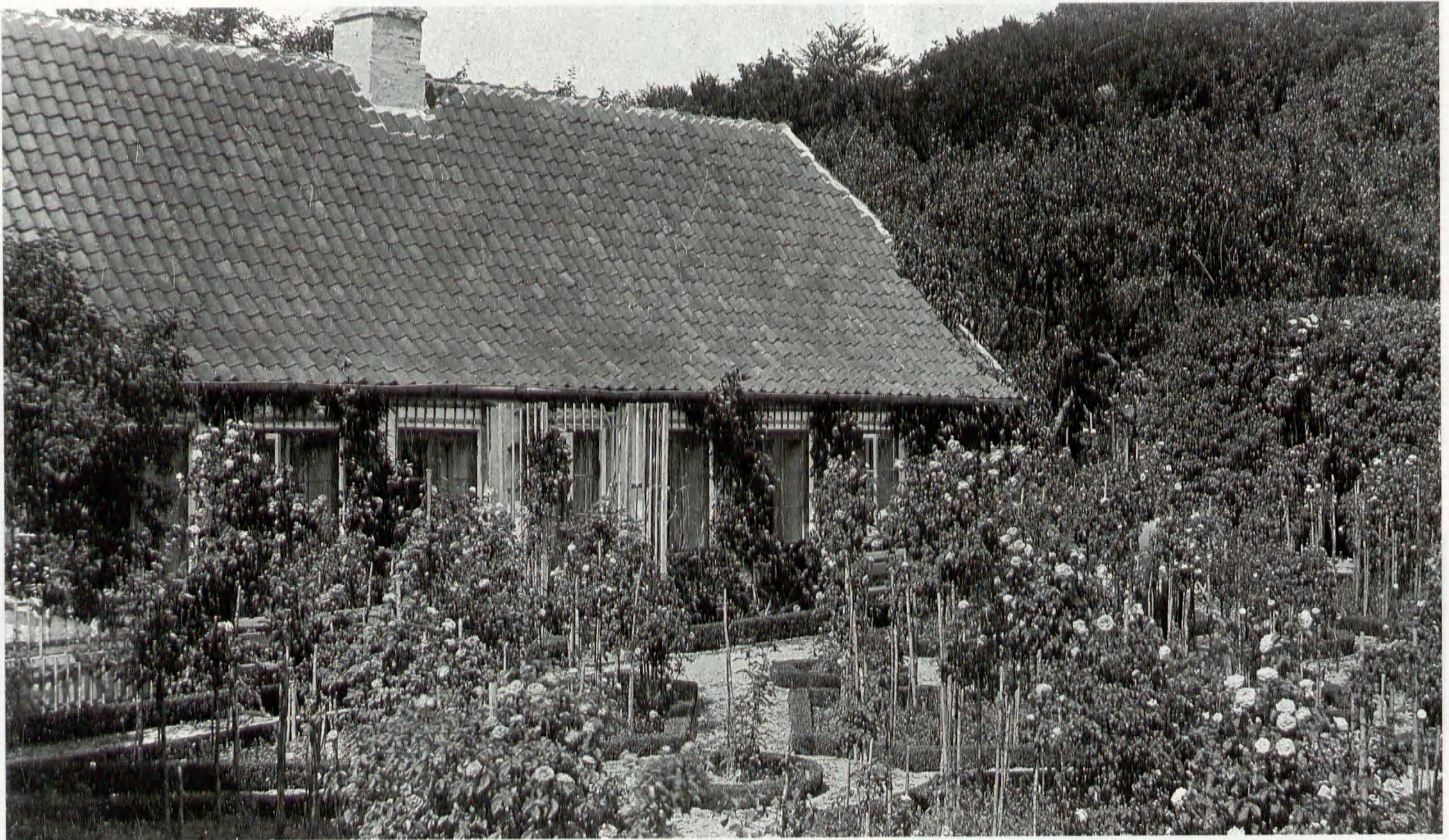
Acaena microphylla 'Kupferteppich', troldnød
Alchemilla mollis, løvefod
Anaphalis triplinervis, perlekurv
Anemone japonica 'Königin Charlotte', høstanemone
Astrantia major, stjerneskærm
Bergenia cordifolia 'Vinterglød', kæmpestenbræk
Bistorta officinalis 'Superba' (*Polygonum bistorta* 'Superbum'), slangeurt
Cimicifuga racemosa, sølvlys
Epimedium perralderianum 'Frohnleiten', bispehue
Eupatorium rugosum, hvid hjortetrøst
Fragaria vesca 'Rügen', immerbær
Hedera hibernica 'Hestor', vedbend
Helleborus orientalis, påskekløkke
Hosta lancifolia, smalbladet hostalfunkia
Lavandula angustifolia 'Hidcote Blue', lavendel

Omphalodes verna, vårkærminde
Phlox subulata 'Candy Stripes' ('Mikado'), lyngfloks
Phuopsis stylosa, rosenskovmærke
Polystichum setiferum 'Dahlem', skjoldbregne
Rodgersia pinnata, bronzeblad
Sedum hybr. 'Herbstfreude' (telephium), Skt. Hansurt
Tiarella cordifolia, skumblomst
Veronica austriaca 'True Blue', bredbladet ærenpris
Veronicastrum virginicum (*Veronica virginica*),
 virginsk ærenpris
Waldsteinia ternata, guldjordbær

Deltagende kirkegårde:

Assistens Kirkegård i København
 Havnelev Kirkegård
 Holstebro Kirkegård
 Kolding Kirkegård
 Lyderslev Kirkegård
 Odense Kirkegård
 Ringe Kirkegård
 Ringsted Kirkegård
 Sundby Kirkegård
 Ulkebøl Kirkegård

Dronning Louises Rosenhave i 1880'erne
• Queen Louise's Rose Garden in the 1880's

Bernstorff Slotshave

Johan Hartvig Ernst Bernstorff var Frederik V's (1746-66) statsminister og gode ven. Kongen ønskede, at han skulle have en passende sommerbolig i behagelig afstand fra regeringsbyen København. I 1752 overdrog han noget af krongodsets jorder ved Jægersborg Slot til Bernstorff. Kongens franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin blev bedt om at tegne Bernstorff Slot og Slotshave. Slottet var i Bernstorffernes eje frem til 1810. Herefter havde det forskellige ejere indtil Christian VIII i 1842 købte det tilbage til kronen.

Det var under Christian IX (1863-1906), kaldet Europas svigerfar, og Dronning Louise, at slottet og haven fik sin sidste store glansperiode. Kongefamilien brugte stedet som sit foretrukne sommerresidens og modtog i et halvt århundrede de fleste af Europas konge- og fyrstehuse. I perioden 1810-42 forfaldt både slot og have. Den tidligere så berømte have var i elendig forfatning, da Kronprins Christian og Prinsesse Louise overtog haven i 1854.

Da Christian IX i 1863 blev regent, fik driverierne og frugthaverne en renæssance. Samtidig blev rosenhaven anlagt. Midt i denne idyl af utallige blomstrende og duftende frugtræer, store arealer med alle mulige grøntsager, et utal af mindre væksthuse til dyrkning

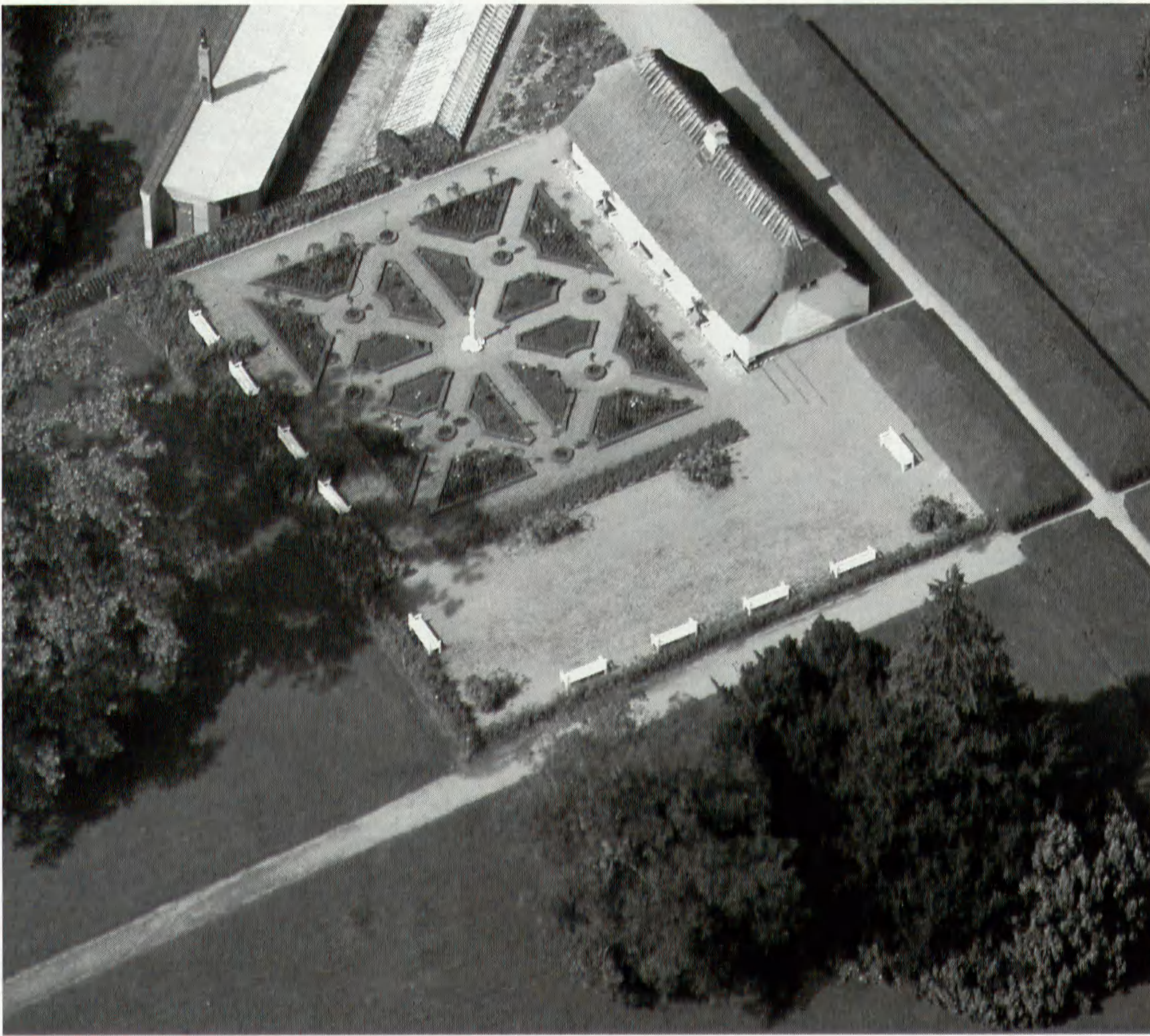
af mere sarte planter og lange rækker af mistbænke anlagde Dronning Louise en ny rosenhave ud for det lille hus, som i dag kaldes Tehuset. Huset var oprindeligt gartnerbolig, men allerede på Bernstorffs tid blev det anvendt til gæstebolig, hvor Bernstorffs nære ven og haveentusiast Wasserschlebe boede der i en årrække. Han var dybt engageret i haven og har formodentlig anlagt den første lille prydhave foran huset.

Vi ved ikke, om det altid har været en rosenhave, der har ligget foran tehuset. For tre år siden, i 1999, blev rosenhaven genskabt efter en plan fra Dronning Louises tid. Ud fra et foto af rosenhaven fra 1880'erne og gamle dagbogsnotater fra dronningens slotsgartner har det været muligt, at finde frem til mange af de oprindeligt plantede, historiske rosensorter. Under projekteringen var det lidt af en overraskelse eller udfordring, om man vil, da der dukkede et fotografi op, som viste, at man udelukkende havde haft halvstammede og højstammede roser i bedene.

Projektet

Staten har i sin overordnede miljøhandlingsplan forbudt brug af pesticider til plantebeskyttelse og bekæmpelse af ukrudt fra 2003. Derfor igangsatte Slots- og Ejendomsstyrelsen, i forbindelse med

Luftfoto af Dronning Louises Rosenhave 2002.
 • Aerial photo of Queen Louise's Rose garden 2002.

MAGASINET HELLERUP

omlægningen af rosenhaven, et miljøprojekt til pleje og vedligeholdelse af haven uden brug af pesticider.

Som noget nyt blev der, inden projekteringen gik i gang, nedsat en gruppe, med folk udefra og folk fra Slots- og Ejendomsstyrelsen, der skulle lede efter arkivmateriale og bidrage fagligt. Det var både inspirerende og meget givtigt. På baggrund af gruppens arkivsøgning og Dronning Louises gartner Bruuns

dagbøger, som hans familie var så venlig at forære os, fik vi fastlagt en tidsperiode for haven. Det er perioden 1850-1890, hvor Dronning Louise har haft haven, der har været udgangspunkt for valg af planter, specielt roserne, som alle har været tilgængelige i Danmark på det tidspunkt.

Arealet, den tidligere rosenhave havde ligget på, var meget skrånende, og for at få en plan, harmonisk flade

Rosenhaven med roserne 'Irene Watts' og 'Felleberg'.

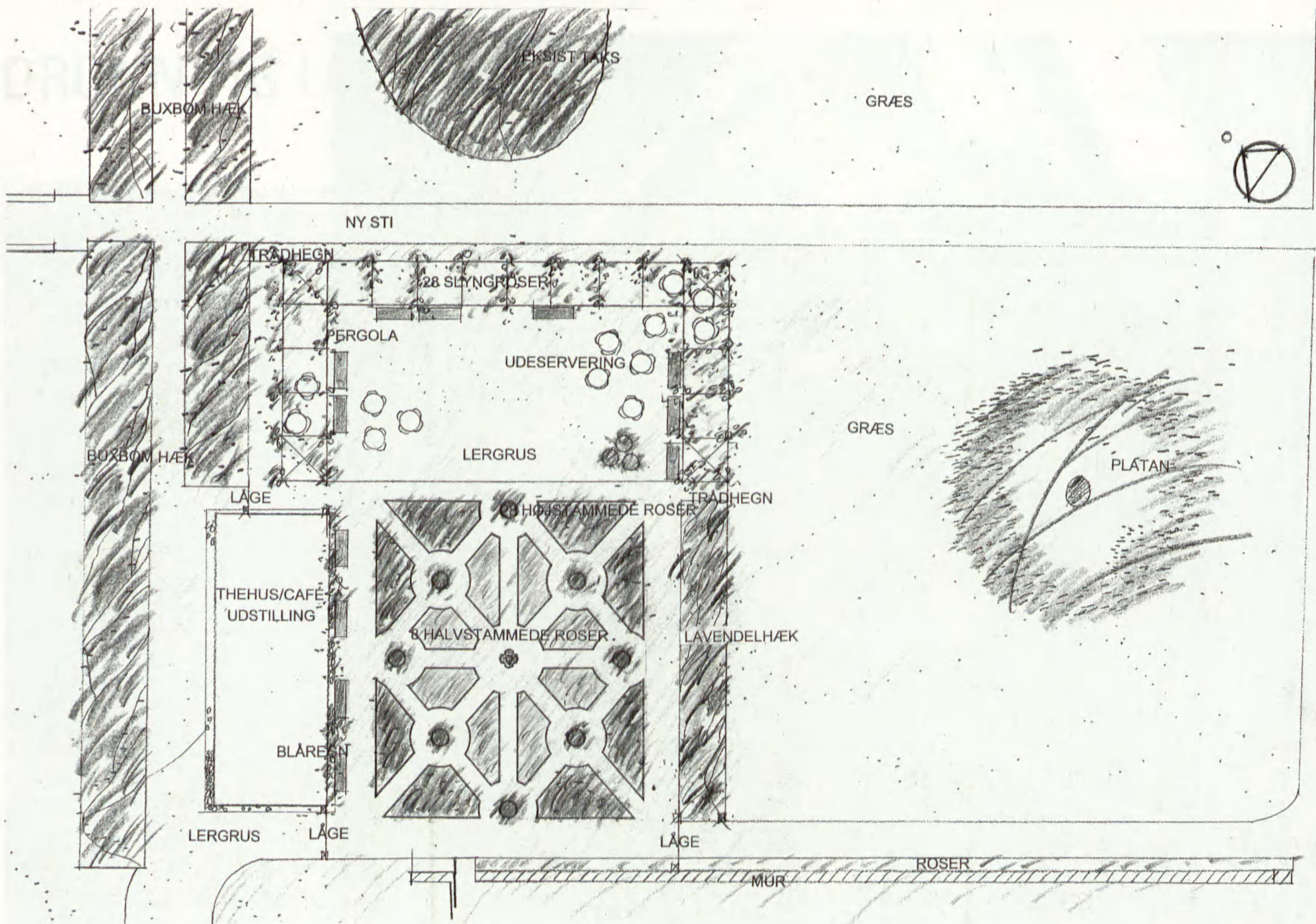
Tv. Rosenhaven om foråret med blå Myosotis og Narcissus 'Petrel'.

• Rose garden with the roses 'Irene Watts' and 'Felleberg'.

Left. The rose garden in the spring with blue, forget-me-nots and the Narcissus 'Petrel'.

THORBEN THIM

Liste over havens rosenarter

- Alberic Barbier, hvid*
- Alfred de Dalmas, rosa/hvidlig creme*
- Baronne A. de Rothschild, rosa*
- Boule de Neige, hvid*
- Commentesse Cécille de Chabillant, rosa*
- Crimson Rambler, skarlagan/cherise*
- Dorothy Perkins, rosa/violet*
- Empereur du Maroc, dybrød/purpur*

Erinnerung an Brod, magentarød

- Excelsa, karminrød*
- Felleberg, cherise*
- Félicité Parmentier, sart rosa/hvid*
- Frau Karl Druschki, snehvid*
- Gardenia, flødehvid*
- Gloire de Ducher, purpur*
- Gloire des Mousseux, sartrosa*
- Gruss an Teplitz, magentarød*
- Hermosa, sart lyserød*
- Irene Watts, fersken/gylden*
- Katharina Zeimet, hvid*
- Marie d'Orléans, rosa*
- Mme Bérard, hvid*
- Mme Caroline Testout, rosa*
- Mme Knorr, klar rosa*
- Mme Louis Lévêque, lyserød*
- Mme Pierre Oger, rosa*
- Mme Isaac Pereire, purpurrød*
- Old Blush, rosa*
- Paul Neyron, sart lyserød*
- Paul Transon, lyserød*
- Rose de Resht, cherise*
- Roger Lambelin, magentalhvid*
- Rosa Mundi, pink/hvidstribet*
- Stanwell Perpetual, sart rosa*
- Tuscany, pink/rosa*

ANNEMARIE LUND

THORBEN THIM

til alle de højstammede roser blev haven rettet kraftigt op og delt i to niveauer – ét til selve rosenhaven og ét til en pergola, som foruden at lukke rummet, kunne danne læ om en plads, hvor man kunne sidde og se på roserne – med et 'tag' af klatrende roser over sig.

Alle bede fik jernkantbånd som afgrænsning for at kunne fastholde det stjernemønster, bedene danner. Derudover gør jernkantbåndene det lettere at styre afgrænsningen mellem lergrus og bede. Bedene blev, som i den gamle have, kantet med buksbom: *Buxus 'Mimer'*, der er småbladet, forholdsvis lys i løvet og klein i væksten.

Efter et større udvælgelsesarbejde, med kyndig bistand fra Torben Thim, der har Rosenplanteskolen i Løve, blev roserne podet på stammer i fire forskellige højder: 50 cm, 80 cm, 110 cm og 140 cm.

Det næste var at få dem placeret. Allerede under skitseringen stod det klart, at bedene dannede et indre og et ydre rum. Efter svære overvejelser om højder, farver, blomstring og løv blev roserne plantet, så de højeste stod yderst, og højden faldt ind mod midten, hvor de laveste er placeret. Rosernes farver er

anvendt således, at ind mod det hvide hus står de mørke purpurfarvede roser, og derfra, i en bevægelse modsat uret, kommer de lysere nuancer – violette, dyb rosa, rosa, fersken, gyldne og cremefarvede og til sidst de hvide. Havens midte er mere broget – det er her den sribede '*Rosa mundi*' har fundet plads.

Det har under arbejdet med genskabelsen af haven været lidt af en udfordring at få et væld af opstammede roser at blive til noget harmonisk, og nu fremstår rosenhaven igen, som man ville have kunnet oplevet den på Dronning Louises tid.

Thehuset er i mange år blevet anvendt som omklædnings- og frokoststue for havens gartnere, og efter at gartnerne er flyttet op på Avlsgården til mere tidssvarende faciliteter, har det lille hus stået tomt. Der er planer om at indrette huset som café med udstilling om rosernes historie. Tanken er, at man skal kunne se udstillingen, købe sig en kop the og fornøje sig med at sætte sig ud i haven under den pergola, som bliver rejst i dette efterår, nyde rosernes duft og måske fordybe sig i rosernes lange og forunderlige historie.

*Susanne Wagner, landskabsarkitekt maa,
Slots- og Ejendomsstyrelsen*

Rosenhaven i gyldent septemberlys
• The rose garden in golden
September light.

KRUMSPRINGET I KONGENS HAVE

Susanne Wagner

JAN KOFOD WINTHER

Luftfoto af Kongens have med Krumspringet forrest i billedet. Krumspringet blev anlagt i sommeren 2001 som en gave til HM Dronning Margrethe i anledning af hendes 60 års fødselsdag i 2000.

- Aerial photo of Kongens Have with 'Krumspringet' in the foreground. The 'Krumspringet' was established in the summer of 2001 as a present to HM Queen Margrethe for her 60th birthday in 2000.

SUSANNE WAGNER

Kuplen på pavillonen i Krumspringet – med det 'gyldne æble' på toppen

- The dome on the pavilion in the 'Krumspringet' – with the 'golden apple' on top

Renæssancens haver er stort set forsvundet. Rosenborg Slotshave eller Kongens Have er en blandt få bevarede renæssancehaver i Europa. Den er anlagt af Kong Christian IV, der først og fremmest er kendt for sine store bygningsarbejder: Rosenborg Slot, Frederiksborg Slot, Holmens Kirke, Trinitatis Kirke med Rundetårn, Børsen, Nyboder, Kastellet og meget mere. Mindre kendt er det, at Christian IV også fik anlagt en botanisk have i København. Kongen interesserede sig levende for indførelse af nye og eksotiske planter fra udlandet, og det fik afgørende betydning for kongens nye have ved Rosenborg Slot.

Renæssancehaverne blev som regel lagt ud i kvadratet og alle bede anlagt inden for små firkantede indhegninger. Ofte lå haverne uden nogen direkte forbindelse med husene, som var omgivet af voldgrave. Rosenborg Slotshave er i dag den eneste have i landet, der har velbevarede træk fra anlæggets begyndelse i 1606. Store dele af det eksisterende stisystem ligger stadig der, hvor Christian IV placerede det.

Det var med Christian IV, at renæssancearkitekturen for alvor kom til Danmark. Arkitekturen skulle afspejle universets mest enkle og harmoniske grundformer, cirklen, kvadratet, ottekanten, kuben og de lige linjer. Disse simple grundformer kommer særligt frem i de første planer til haveanlægget, der tydeligt er inddelt i

firkanter, cirkelformede bede og fontæner. Netop disse former er rigt repræsenterede i Krumspringets ottekantede lysthus med det halvkuppelformede tag og symbolet på evigt liv – det gyldne æble – på toppen.

Otto Heiders plan fra 1649, som er den ældste daterede plan, vi kender, danner grundlag for arbejdet med at restaurere haven tillige med Otto Sperlings liste over planter fra 1643.

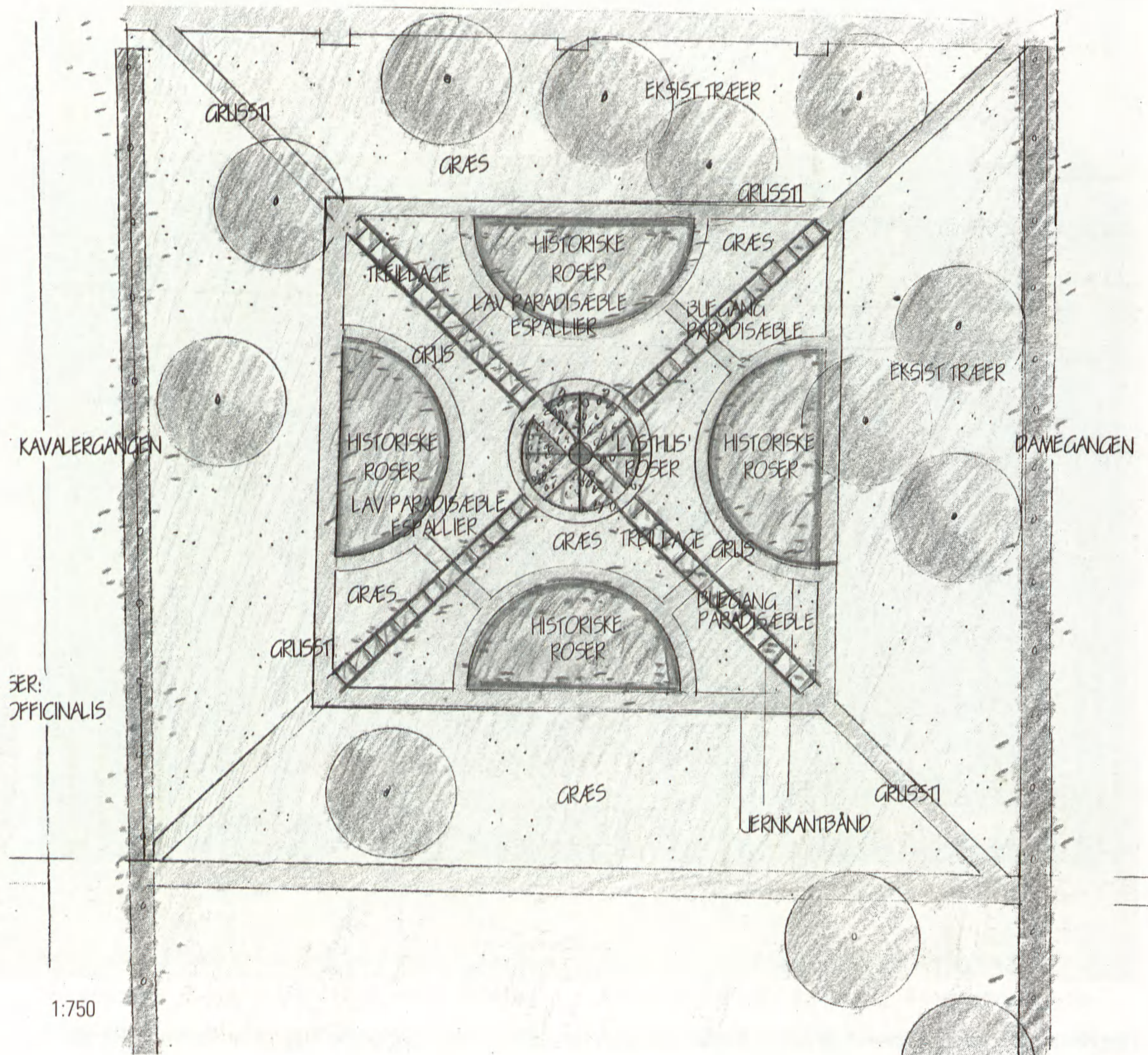
Christian IV's renæssancehave var dengang først og fremmest kongens urtehave. Den var opdelt i en lysturtehave, der sorterede under lystgartneren, og en køkkenhave, der sorterede under køkkenhavegartneren. Køkkenhaven skulle naturligvis producere frugt og grøntsager til hoffets husholdning. Lysturtehaven producerede krydderurter, lægeurter, badeurter, roser, lavendler og nyimporterede eksotiske vækster, der kunne bruges som duftvand og medicin. Mange af disse urter var samtidig smukke, når de blomstrede.

Som landskabsarkitekt i Slot- og Ejendomsstyrelsen er det en af de vigtige opgaver at arbejde med historiske mål for de enkelte haver, udviklingsplaner, restaureringsprojekter og nye tiltag for vore historiske anlæg. Og her i landet har vi fornemme repræsentanter for alle de tre store epoker i havekunstens historie: 1600-tallets renæssance, 1700-tallets barok og den romantiske landskabshave fra 1800-tallet.

Skitse til Krumspringet
• Sketch of 'Krumspringet'

Foreningen 'Havens Dag', som er en sammenslutning af danske planteskoleejere og producenter, henvendte sig først på året 2001 til Slots- og Ejendomsstyrelsen med ønsket om at finde et anlæg i en af haverne, der ville være egnet som en gave til dronningerne. Valget faldt på Krumspringet i Rosenborg Slotshave, der netop på det tidspunkt lå på tegnebordet med henblik på at få udarbejdet en gennemgribende restaureringsplan. Nærmere betegnet vil det sige, at haven gennemtegnes og analyseres bid for bid for derefter i relation til vore målsætninger for haverne, at kunne finde tilbage til de oprindelige renæssancespor, som vi ønsker at fastholde – eller at fjerne reminiscenser fra romantikken eller andre tidsepoker, der har efterladt sig spor i haverne.

Når man som landskabsarkitekt genskaber eller måske snarere 'nyskaber' historiske anlæg i haverne må man altid foretage en afvejning af, hvor tæt op ad historien man skal lægge sig. Ofte findes der gamle planer at forholde sig til og i nogle tilfælde regnskaber, der kan fortælle noget om hvilke planter og materialer, der har været indkøbt. Ligeledes er økonomien en altid

tilstedeværende faktor i de overvejelser, der går forud for et projekt.

For eksempel har lysthuset i Krumspringet givetvis været lavet af malet træ. Vi ved, at det har været ottekantet, men ellers er det en fri fabulering over renæssancens formsprog. Valget blev at lave det og espaliergangene i glasblæst stål, som er et smukt moderne, men ikke iøjnefaldende materiale, der med tiden vil udgøre en diskret støtte for de espalierede paradisæbler. Stålet kræver ingen vedligehold og påfører derfor ikke vedligeholdelsen af anlægget nogen økonomisk belastning. Gennem søjlerne – til at binde grene fra paradisæblerne langs med – sidder der nogle kraftige stålwirer, som bliver holdt i spænd af blanke stålwirestrammere.

Roser og paradisæbler

Arkiverne rummer et fornemt materiale fra Christian IV's tid, nemlig Otto Sperlings liste fra 1642 over, hvilke planter, der har været i haven. Listen har været udgangspunkt for valg af planter. Det er dog ikke alle planter i Krumspringet, vi kender fra renæssancens tid.

SUSANNE WAGNER

Havens Dag, som har bidraget med en god del af økonomien samt alle planterne, havde ønsket at få nogle af Poulsens renæssanceroser med royale navne ind i anlægget: 'Kong Frederik', 'Dronning Ingrid', 'Dronning Margrethe' og 'Prinsesse Alexandra'. Disse roser er forsøgt sat sammen med nogle historiske roser,

SUSANNE WAGNER

som vi ved har været i landet på Christian IV's tid: Rosa 'Mundi', Rosa gallica 'Officinalis', Rosa centifolia 'Major' og Rosa 'Tuscany'. Hvordan de udvikler sig i samspil kan kun tiden vise. Rosenbedene er kantet med lavendler, som var en meget brugt plante i renæssancen, netop som kantplante. Til at vokse op ad pavillonen har vi dette efterår plantet Rosa arvensis 'Splendens'.

I espaliergangene er der plantet paradisæbler, ud fra et ønske om stærkt sundt og sygdomsresistent plantemateriale. Der er tre slags: Malus 'Red Sentinel', Malus 'Hyslop' og Malus 'Gorgeous'. Tanken er, at man skal kunne fornøje sig over både duft og blomstring – i sart hvide og rosa farver. Senere kan man glæde sig over de små æbler i både røde og gule farver – og til sidst de smukke høstfarver.

*Susanne Wagner, landskabsarkitekt maa,
Slots- og Ejendomsstyrelsen*

ANNEMARIE LUND

Øverst tv.
Espalier i Krumspringet med søjler i glasblæst stål og wirer i rustfrit stål
Nederst tv.
Rosen 'Prinsesse Alexandra'
• Above left: Espalier at the 'Krumspringet' with columns of glass-blasted steel and wires of stainless steel.
Belowe left: The rose 'Prinsesse Alexandra'

NORDMANDSDALEN I FREDENSBORG SLOTSHAVE

Susanne Wagner

Nordmandsdalen før omlægning
• Nordmand's dale before renewal

Fredensborg Slotshave er Danmarks største og bedst bevarede barokhave. Området omkring Fredensborg blev i 1678 opkøbt af Christian V (1670-1699), der lod jagtveje udhugge i skoven Østrup Vang, så han kunne dyrke sin store lidenskab, parforcejagten.

Frederik IV (1699-1730) lagde grundstenen til det nuværende slot, som efter fredsafslutningen af Store Nordiske krig (1700-1721) fik navnet Fredensborg. Det var med Frederik IV den europæiske barokhavekunst for alvor kom til Danmark. På sine rejser til Italien og Frankrig blev kongen dybt betaget og inspireret af de smukke og storslåede haveanlæg han besøgte. Hans foretrukne havearkitekt, Johan Cornelius Krieger, skabte på baggrund af Christians V's jagtveje barokhaven på Fredensborg Slot. Jagtvejene der var udhugget i skoven omkring slottet blev tilplantet med allétræer. Alléerne strålede i vifteform ud fra slottets centrum efter europæisk forbillede, og som noget helt nyt i havekunsten blev der skabt sammenhæng mellem hus og have – og det omkringliggende landskab.

Frederik V hentede den franske havearkitekt Nicolas Henri Jardin til landet. Jardin digtede videre på Kriegers haveplan efter fransk forbillede og tegnede omkring 1760 en ny plan, hvoraf flere anlæg stadig eksisterer.

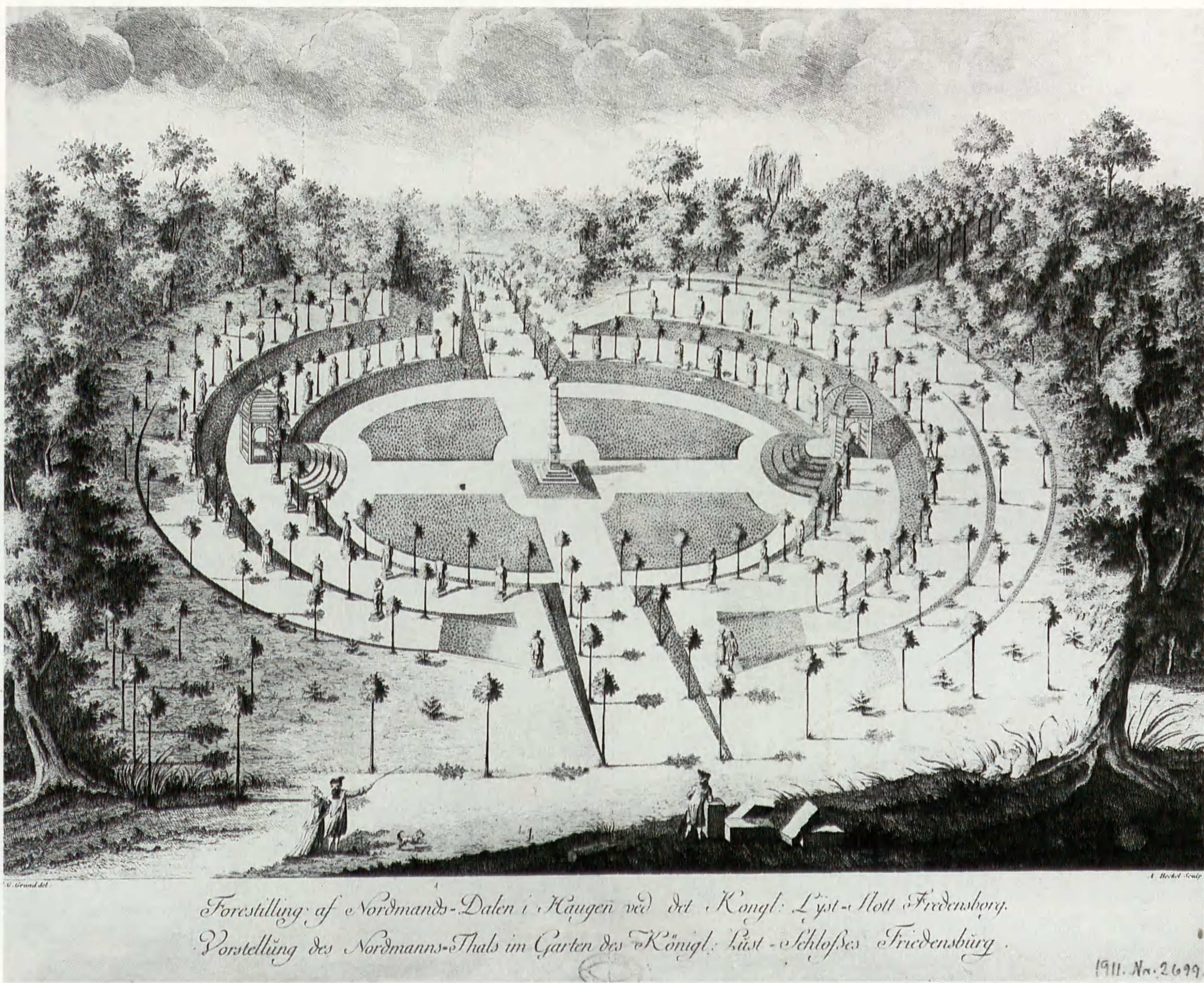
Fredensborg blev Frederik V's foretrukne sommerresidens og udbyggedes i store træk til sit nuværende udseende på den tid. Samtidig fik haven sin store glansperiode under hans regeringstid (1746-1766), og det var Frederik V der stod fadder til Nordmandsdalen.

Nordmandsdalen er et af mange mindre anlæg i den franskinspirerede barokhave, hvor havekunst og billedhuggerkunst forenes til en harmoni, der naturligt følger sig ind i den øvrige have.

Nordmandsdalen

I midten af 1700-tallet boede der i Bergen en postfører (kusk) ved navn Jørgen Garnaas, hvis hobby det var at snitte små trædukker og iklæde dem de lokale dragter, han så på sin vej rundt i de norske fylker omkring

Bergen. Disse dukker blev sendt til det Kongelige Kunstkammer i København, og historien om den sælsomme mand, der var vanfør på både hænder og fødder, kom Frederik V for øre. Muligheden for, at Garnaas har haft foretræde for kongen, er til stede, i hvert fald fik han bestilling på at skære figurerne i elfenben. Disse figurer blev senere brugt som forlæg for sandstensfigurerne til Nordmandsdalen.

Den vel nok mest kendte billedhugger, der har sat sine spor i Fredensborg, er Johannes Wiedewelt, men Frederik V benyttede sig også af andre billedhuggere. Blandt dem var den tyske J.F. Hännel, der inden han døde havde ansat sin landsmand, nemlig Johan Gottfried Grund, som både overtog enken og arbejdet som billedhugger ved de kongelige slotte. Han udførte dekorationsarbejder og flere haveskulpturer – det var disse arbejder, der ledte til opgaven med at hugge figurerne til Nordmandsdalen.

Grund fortæller i sin bog til Dronning Juliane Marie *Afbildning af Nordmandsdalen i den Kongelige Lyst-Have,*

at det var Frederik V selv, der fik idéen til anlægget, og med tanken på, at Danmark og Norge var under samme enevældige kongedømme på det tidspunkt, er det måske ikke usandsynligt. Det er i samme bog, at Heckels stik af Nordmandsdalen fra 1773, udført efter tegning af J.G. Grund, er gengivet.

De to første figurer blev leveret i august 1764. Inden udgangen af 1765 blev 36 figurer og sejrssøjlen i midten leveret, så noget tyder på, at anlægget har været terrænreguleret og færdigprofileret allerede 1764.

At forholde sig til kilderne

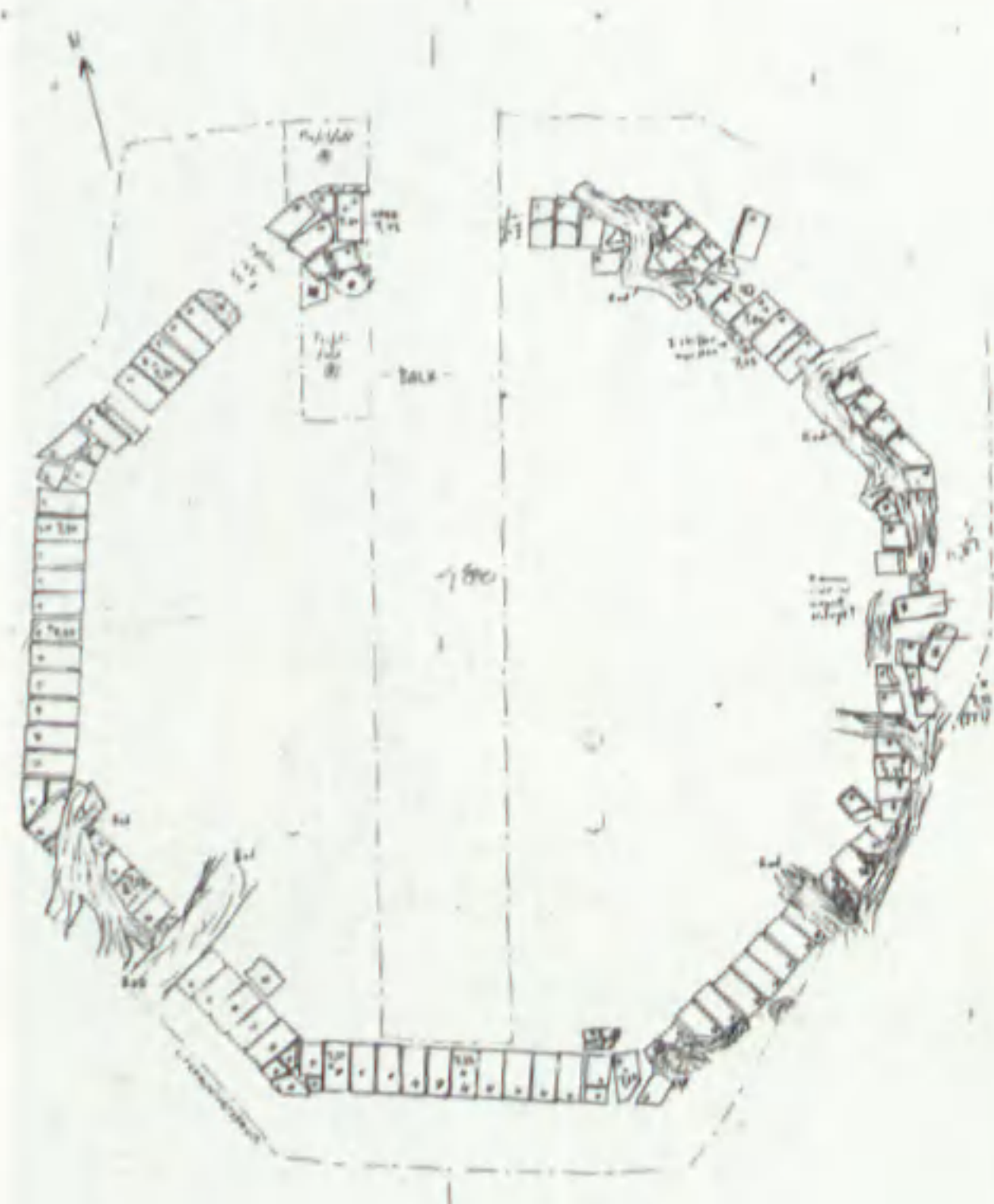
Når man som landskabsarkitekt nyder det privilegium, det er, at blive stillet over for en restaureringsopgave af denne kaliber, er det første der melder sig ydmyghed, siden kommer alle billederne, fornemmelserne – og man er hinsides vort århundrede, fortabt i barokken. Flygtige fornemmelser skal fastholdes for siden at dyrkes, men derudover er der det rent konkrete – jagten på kilderne.

Heckels stik udført efter J.G. Grunds tegning af Nordmandsdalen fra 1773.
 III. fra Danmarks Havekunst I.
 • Heckel's etching done from J.G. Grund's drawing of Nordmand's dale from 1773
 III. from 'Danmarks Havekunst I'.

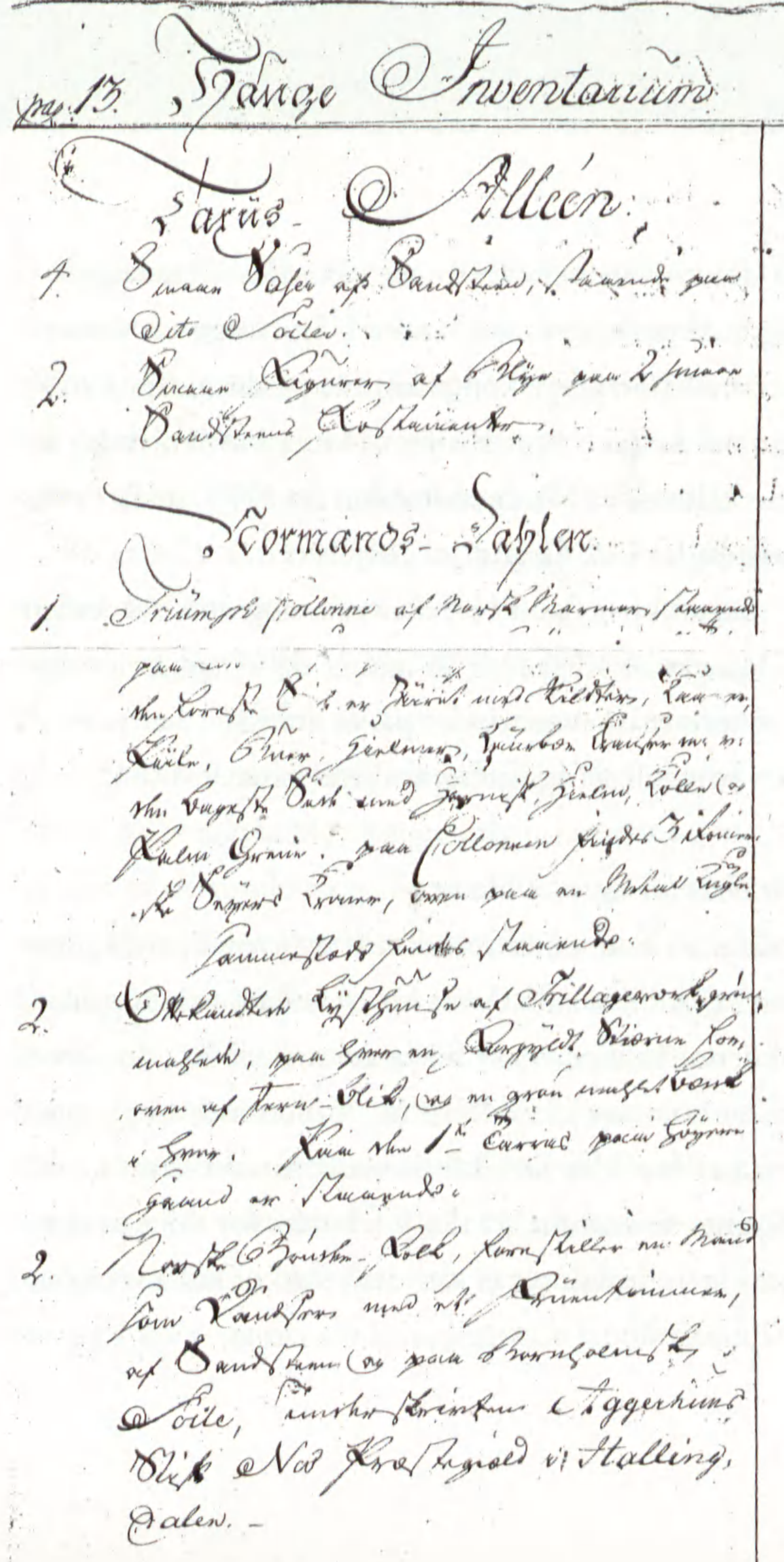
Vi har, med udgangspunkt i målsætningerne for Fredensborg Slotshave, bestræbt os på at genskabe særligt markante elementer fra Jardins barokhave, og vi har valgt at genskabe Nordmandsdalen så troværdigt, det lader sig gøre ud fra Grunds tegning, arkivalia og arkæologiske udgravninger. Det er på den baggrund, beslutningen om at fælde de resterende skrøbelige, gamle lindetræer er truffet, så man sammen med de nyhuggede figurer også terræn- og beplantningsmæssigt kan opleve et nyt anlæg, hvor man kan fornemme stemninger fra 1700-tallets danske barok.

Som udgangspunkt har vi Heckels stik at forholde os til og arkivernes skriftlige dokumentation, og her er det interessante, at stikket er udført ti år efter de første figurer blev leveret. Men er stikket mon et udtryk for, hvordan Grund ønskede sig anlægget og så det for sit indre øje, eller er det en troværdig afbildning af det færdige anlæg? Vi ved det ikke, men det giver i nogen grad også mulighed for en friere fortolkning, og det er en stadig famlen sig frem til målet, med den barokkens formsprog holdt for øje, der har ledt til resultatet.

Opmåling af fundament fra pavillon
 • Survey of pavilion foundation

Udsnit af Partikulærkammerets protokol, 1798
 • Section of the Partikulærkammerets register, 1798

Pavillonerne

Der findes et smukt håndskrevet ark fra Partikulærkammerets protokol, hvor der er gjort rede for de to pavilloner, der har været stillet op i Nordmandsdalen. De beskrives som:

‘To ottekantede lysthuse af treillageværk, grønmalede, hver med en forgyldt stjerne ovenpå’. Helt præcis, hvornår de er blevet taget ned, ved vi ikke, men i 1826 blev de i slotshavens inventarieregnskaber noteret som forfaldne, og det efterfølgende år var de væk.

Udgravninger foretaget af Nordsjællands Folkemuseum i 2001 har afsløret to, næsten identiske ottekantede fundamenter og har givet os, om ikke andet, et præj om arealet på pavillonernes grundflade.

Med udskriften fra Partikulærkammeret, samt Heckels stik i hænderne, er de nye pavilloner blevet tegnet. For at man kan føle sig tilstrækkeligt sikker på skalarforholdene, har det været nødvendigt at få opstillet en ‘mock up’ i fuld størrelse op på stedet. Ét er, hvad man tænker sig til på papiret, men det er altid noget andet at se det i virkeligheden – uanset hvor erfaren, man er.

Fra arkivalierne ved vi, at pavillonerne har været udført i eg. Men af flere forskellige årsager har vi valgt lærketræ til de nye pavilloner. Eg er temmelig kostbart og hårdt at arbejde i, og det har vist sig at være vanskeligt at skaffe tørret egetræ, i den rigtige kvalitet og i de dimensioner, der er nødvendige til konstruktionerne. Det lærketræ, der bliver anvendt til de nye pavilloner, er fra Fredensborgs egen skov.

Tilvejebringelsen af de to forgyldte stjerner på toppen af pavillonerne har sin egen historie. Stjernerne på pavillonerne er både nævnt på listen fra Partikulærkammeret og vist på Heckels stik, hvor de ligner små kapsler af stjerne anis.

Efter spekulationer om nattevægteres morgenstjerner og de stjerner fra middelalderen, der blev brugt som våben samt en afsøgning af metalstjerner brugt som dekoration på bygninger i København – og der er faktisk ikke så få – løste det sig ved et pudsigt tilfælde. Det viste det sig, at Herrenhutterne, brødre-menigheden i Christiansfeld, producerer julestjerner, der er sammensat af kvadratiske og trekantede papirkegler, som samler sig i en perfekt kugle. Om morgenstjernen fortælles, at den symboliserer Venus, når den kommer vest for solen og skinner på øst himlen. For vægttere og andre, der har gået nattevagt, var

morgenstjernen derfor et tegn på at nattevagten ovre. Derfor er morgenstjernen blevet et symbol på, at lyset altid overvinder mørket.

Nu hvor stjernerne hviler over pavillonerne og ser ud som om, de altid har været der, bliver der sendt mange venlige tanker til de dygtige og engagerede håndværkere, hvis fortjeneste det er, at det lykkedes.

Anlæggets udformning

Når man nærkigger Heckels stik, bliver man hurtigt klar over, at kunstneren har taget sig en del friheder. På steder, hvor der tilsyneladende har været græs på den ene side af anlægget, er det på den anden side gengivet med en helt anden signatur. Da symmetri var en af barokkens grundregler er det næppe sandsynligt, at de to sider ikke har været identiske.

Vi har intet belæg for, at trapperne, sådan som de er vist på stikket, virkelig har været der. Overvejelser

om alt fra pompøse sandstenstrapper til mere ydmyge trin af jernkantbånd har været vendt og drejet. Løsningen er blevet en moderat udgave af stødtrin i jernkantbånd med græsskråninger, der krummer sig ud i anlægget og griber fat i trapperne, som leder op til de to genskabte pavilloner.

Barokkens karakteristiske stramme udtryk, med de skarpe skråningsprofiler og regelmæssige former fornemmer man tydeligt på stikket. Det enkle og stramme forløb, samtidig med den lidt bondske tyngde, som figurerne og de brede ellipseformer giver anlægget, er kendetegnende for Nordmandsdalen og giver os et fornemt både politisk og kulturelt tidsbillede.

Beplantning

Heckels stik gengiver fine små linde og miniaturegrantræer. Fra barokkens formsprog ved vi, at man brugte formklipping meget. Både kugler og kegler.

Nordmandsdalen har hvilet her i sin fordybning siden den blev påbegyndt i 1764. I år, 238 år senere, er den blevet genskabt af Slots- og Ejendomsstyrelsen.

- Nordmand's dale has lain here in its hollow since its establishment started in 1764. This year, 238 years later, it was re-created by the Palace and Property Administration.

En af de nyopførte pavilloner i Nordmandsdalen

- One of the new pavilions at Nordmand's dale.

SUSANNE WAGNER

Når vi har valgt kegleformen, skyldes det, at linde og grantræer, trods deres i øjenfaldende forskelligheder vil fremstå formmæssigt som en variation over samme tema og dermed give en mere ensartet baggrund for skulpturerne. Grantræerne findes der ikke andre spor af end dem på stikket, men vi ved fra arkiver og fra lic. agro. Anni Christensens forskning, at Frederik V interesserede sig for nåletræer. Graner i Danmark op til 1660'erne var ret ualmindelige, men arkivalier beskriver, at man i 1761 satte en produktion i gang af nåletræer i Fredensborg, så muligheden for, at man i 1761 kan have haft nåletræer af den størrelse, der er vist på stikket, er til stede.

De fældede træer var en storbladet lindetype, *Tilia platyphyllos*. Ifølge botaniker Johan Langes '*Kultur-*

planternes indførelshistorie i Danmark' blev især *Tilia vulgaris* anvendt til 1700-tallets mange alléplantninger.

Mellem lindetræerne har der ifølge stikket været plantet rødgran, *Picea abies*. Da granerne skal holdes klippet som små kegler, blev der derfor valgt orientalsk gran, *Picea orientalis*, idet denne art har en mere kompakt og tæt vækst og derfor er lettere at holde formklippet, men i øvrigt umiddelbart ser ud som rødgran.

I det nye anlæg er valgt kejserslind, *Tilia vulgaris* 'Pallida' og i en størrelse med en stammeomkreds på 16-18 cm. Træet er fundet velegnet med henblik på den fremtidige formklipping. Træerne, der skal holdes klippede i en kegleform, vil forhåbentlig komme til at danne en harmonisk ramme omkring statuerne, og træernes form fastholdes i de allerede fastlagte pro-

portioner, som skal være med til at give Nordmandsdalen et heltstøbt og harmonisk udtryk, hvor figurer og træer spiller sammen i et galleri.

Anlægsarbejdet

Nordmandsdalen har indtil efteråret 2001 ligget hen som et sælsomt, uberørt og stærkt fortryllende sted, med en helt egen atmosfære af skønhed og forfald. Et, i længden, uholdbart sceneri – og da den endelige beslutning om anlæggets genskabelse og de økonomiske bevillinger var faldet på plads, blev de tilbageværende skulpturer fjernet, inden fældningen af de sidste linde fandt sted – i januar i år.

Optælling af årringene viste, at træerne var omkring 170 år gamle. Træerne var altså ikke de oprindelige, med mindre træerne omkring 1830erne var blevet skåret helt tilbage og forynget ved optrækning af skud fra stødene. Efterhånden, som træerne faldt, åbnede der sig et helt nyt og større rum, og man kunne for første gang fornemme rummet, som det engang har set ud.

Genskabelsen af Nordmandsdalen har omfattet en fuldstændig reprofilerings af både skråninger og terrasser. Derudover blev ramperne mod øst og vest (gen)-

etableret, som de er vist på Heckels stik. Desuden blev græstørven skrællet af og kun et yderst sparsomt muldlag fjernet.

Der er blevet sat flere kilometer jernkantbånd for at kunne fastholde de skarptegnede skråningsformer der er så karakteristiske for barokken.

Omkring pinse blev det første hold lind plantet. Træerne havde, efter udvælgelse, stået i planteskole med klumpen i 'wrap' (plastic) og med drypvanding. De første statuer blev genplaceret, og fornemmelsen af det nye rum begyndte at tegne sig. Herefter gentog forløbet sig for den nordlige del.

Som sidste led i anlægsarbejdet blev ramperne færdigprofileret, og omsider kunne rullegræsset lægges ud på skråningerne og gudskelov for det. Fordi ingen havde vel forestillet sig en sommer med de mængder nedbør? Etableringen af rullegræs, et færdigt græstæppe, som blev trukket ud over et 'usynligt' jernkantbånd øverst på skråningerne, blev foretrukket, idet skråningens stabilitet i høj grad allerede var sikret, fordi rødderne fra de gamle lindetræer stadig lå uberørte i råjorden i skråningerne, som i vid udstrækning blev bevaret som sikring af disses stabilitet.

I forbindelse med etablering af jernkantbåndene blev fødeledningerne til vandingsanlægget fremført og fastgjort til jernkantbåndets spyd – så ligger de godt beskyttet. For at sikre træerne en optimal etableringsfase blev der etableret drypvanding ved alle træerne, og for permanent at kunne fastholde et frodigt, grønt græstæppe på skråningerne, der kan holdes klippet som prytplæne, blev der etableret sprinkleranlæg langs toppen af skråningerne og på græsfladen omkring Sejrssøjlen.

Belægningen på terrasser, ramper og stier er ovetalt udført med en 10 cm 'totallags-opbygning'. På det komprimerede råjordsplanum er der blevet udlagt en fiberdug, hvorpå totallaget er blevet udlagt. Totallaget består af en speciel sammensat grusblanding i fraktionen 0-12 mm.

Nu ligger den der så den genskabte Nordmandsdal – i al sin herlighed, Måtte den blive taget vel vare på af både dem, der skal bevilge økonomi til vedligehold, dem der skal pleje den – og ikke mindst af publikum.

*Susanne Wagner, landskabsarkitekt maa,
Slots- og Ejendomsstyrelsen*

LAUDATIO STIG L. ANDERSSON

Malene Hauxner

I september 2002 modtog Stig L. Andersson med sin tegnestue en nyindstiftet, europæisk pris, indstiftet af TOPOS i anledning af tidsskriftets 10-års jubilæum. I tilknytning til prisuddelingen i Tyskland, blev lektor, dr. agro Malene Hauxner holdt ærestale. Den bringes i det sprog, den er affattet – engelsk, og ledsages her af illustrationer fra Columbinehaven i Tivoli. Stig L. Anderssons arbejder har bl.a. tidligere været vist i Landskab 1986/6, 1997/1, 1999/8, 2001/4, 2001/6 og 2002/2

STIG L. ANDERSSON

Ladies and gentlemen, dear colleagues.

It is an honour and a pleasure for me to deliver this laudatio to Stig L. Andersson.

He is a friend, a former assistant, a colleague, a countryman, and most importantly a landscape architect who, among many well qualified nominees has been chosen for the award on the occasion of the tenth anniversary of the European magazine Topos.

In 1986 Stig L. Andersson graduated as an architect. His diploma project was the regeneration of West-amager, the overgrown, former military grounds in the vicinity of Copenhagen. His project was called 'the programmed landscape'. It was a contribution to the discussion on landscape architecture that took place in the mid-eighties. It is based on the idea, that solutions are specific to a certain site and that they must take the potential of the landscape into account. But his design did not merely include the preservation and re-establishment of the landscape, as did most others.

'The programmed landscape' is not a stylized landscape, not a landscape simplified and processed through abstraction from its primeval state. It is a structured, articulated and programmed landscape with landscape types such as arrow grass meadows, grasslands and reeds.

The idea was to make it easier to read the landscape and recognize reality. The path winding along like a filmstrip might be borrowed from Bernard Tschumi's design for Parc de la Villette. However, because it is set up in an already existing landscape, the new images created are not fictional but documentary.

In the years following his graduation, Stig L. Andersson used a memo-like but precise creative expression, which combines text, photos and poetic sketches, to establish an artistic approach to landscape architecture, that was quite unusual for the period. He combined the vital, invisible forces of landscape, such as climate and history, with the help of an analytical system of notation, into a flexible visionary interplay. Travels and research trips to Japan and a three-year grant from the art foundation of the Danish state gave him the opportunity to develop this artistic and scientific approach further.

Stig L. Andersson's first realized project was the regeneration of open spaces around a multi-storey block of flats dating from the sixties. His most important interventions included a hilly landscape with

countless cherry trees, planes of asphalt, stone, sand, all kinds of grasses, and gardens with yellow and violet flowers, herbs and vines. Old tiles were broken up and rearranged into new patterns. Thanks to new paths, the space is no longer determined by the buildings, but provides a new multi-dimensional landscape, upgrading the rundown buildings.

Sven-Ingvar Andersson distinguishes three methods in the preservation of historic gardens. Reconstruction based on form, renovation based on idea, and the third method, the so-called free renewal, has the special property of being able to give garden designs a new standard of value. The latter also applies to Stig L. Andersson's method of regeneration. The gardens regain their former dignity.

The American landscape architect James Corner is aware of a division between design, technology and art on the one hand, and ecology and science on the other.

The danger exists, I agree. Fortunately, many landscape architects in Europe are through their works documenting that something different is possible.

They combine engineering and poetry, urban planning and the art of gardening, city and countryside, buildings and landscape, art and ecology. Using landscape as a value they are providing the creatively, socially and technically most interesting projects at the moment. Let me remind you of West 8 in the Netherlands, Peter Latz in Germany, Georges Descombes in Switzerland, Andreu Arriola, Beth Figueras, Tur and Lapena and all the other architects from Barcelona, Alexandre Chemetoff, Latitude Nord, Desvigne and Dalnoky, Agence Ter – all the brilliant students of Michel Corajoud.

Stig L. Andersson and his co-workers have joined this European tradition – that we like to call Danish.

Today the interest in promoting local character is enormous. I am very often asked to talk of the specific Danish or Scandinavian tradition. Let me quote Steen Høyer, who is one of the landscape architects I know of, who is most aware of the local situation.

'Wind direction and wind forces vary by about twenty per cent and the precipitation, the amount of rain and snow up to a hundred percent. Climate, soil and culturally determined actions alter the vegetation from lyme grass to beech, and many of the most traditional Danish species turn out to be imported for a specific purpose. Is there anything as Danish as the

hollow poplartree by the wayside from the fairytale The Tinderbox, by the Danish poet Hans Christian Andersen? It was imported from Canada. Or the dog-rose from the beach which was brought home from the temperate Japan in the nineteenth century to prevent the sand drift.'

According to Høyer, the paradisian is the wonder of everyday life, the well known in a pure concentrated form. As the paradisian idea is something unique, it must be transformed to a specific place, enclosed from the mess of the rest of the world. It can be a fenced garden, a hortus conclusus, but it can also be a specific place, a pastoral glade in a forest, a remote valley, a hill or an island. There certainly is some kind of a boundary line whether it is a hedge, a wall, the mountains or the water.

The boundary lines in Stig L. Andersson's works are sophisticated. On the canalbank in Malmö a new world opens linked to the outer world in many ways.

For an art-form that is as slow as landscape architecture, the rapid changes in fashion in our time is a problem. The composition that orders the components of a project is entirely different every ten to twelve years.

For a while the period has been characterized by squares and stripes, as evidenced in clothing, interior decoration and architecture. Some years ago we could read the predictions. Shapes became bio-morphic and almost monstrous. Especially in the works of Stig L. Andersson. No triangles, circles, ellipses, ovals, no Euclidian geometry, no diagonals, no rows, no uniform repetition. There is no symmetry, and straight lines are very short.

Jacques Derrida described Bernard Tschumi's Parc de la Villette project as follows.

'The architect designs a web and then knots the threads into a chain, spreading a net. The network consists of a loose series of red dots that distribute a multiplicity of matrices, of generative cells, whose transformations cannot be subdued, stabilized, installed, or identified in a continuum. These cells can be subdivided. They therefore suggest aspects of fracture, of discontinuity, of separation. At the same time, however – or rather by a series of mishaps, rhythmic repetitions of colours or aphoristic mental leaps – the folly's point unites what it has just scattered.' Stig L. Andersson's works do not have any direct similarities

to Tschumi's. And yet they do. One recognizes the web, the network strategy, the scattering, the points, the multifarious matrices and the generative cells. One expects the cells to line up, to change places, to disappear any minute now, or the mishaps, the rhythmic repetitions and aphoristic mental leaps to reassemble the scattered parts. The method of weaving a network of rhythmic repetitions leaves many uses, interpretations, spaces, beginnings and conclusions completely open. The substance is constant but the form never stays the same. This method is perhaps more suitable than the classical one with its axes and its Euclidian geometry that equates plants with street lamps and rubbish bins.

The upgrading of harbour and industrial areas, abandoned railway facilities and overgrown parking lots with undefined future uses calls for different, robust methods without categorisations. Stig L. Andersson's method is super-graphic and super-logical. The situation is assessed, the design comes about through process and construction. Solutions that try to respond to the known and unknown problems of the client are examined with a view to their consequences. The point is not invention, design or beautification.

Stig L. Andersson's projects are characterized by an unpretentious mixture of things. Old and new buildings, old and new rows of trees, ships and mounds of earth define a space that is square, market, park and garden at the same time. Beautiful and practical existing materials are kept and completed with new ones. The materials stimulate the senses and the imagination. They evoke associations.

The spaces are integrated in a web of fields, threads and knots – that were called planes, lines and points in classical architecture. There are no real objects but there is a lot that appeals to the senses and the imagination. Benches are few, but there are many stones and edges on which to sit. There are no street lamps but a large number of sources of light.

If I have to place Stig L. Andersson's works in a tradition or a specific school, it must be the one called analogue architecture. The work of the architect is situated in a specific location. It must fulfill conventions and must be tailored to the wishes of the client. Analogue architecture is careful in dealing with traditions. In contrast to former traditionalism which in

an idealistic way tried to subjugate the diversity of the world to a true and good system, analogue architecture is interested in, what it is possible to add. For analogue architecture there is more than one tradition which is the right one. And yet analogue architecture rejects the hollow irony and the arbitrary use of tradition in which anything goes – the symptom of postmodernism. While it is the purpose of analogue architecture to give form to a living tradition it is not the case that anything existing belongs to a tradition worth transforming.

The city hall park in Glostrup was created in the fifties by the architect Arne Jacobsen. The building divides the site into a huge forecourt and a lawn with big trees from the garden of the former city hall. Arne Jacobsen added rows of trees in the rhythmic, syncopated syntax characteristic of the fifties. As often happens paths and plantings appeared without planning and cars took over. Another transformation was necessary.

If the garden is compared to the theatre then the stage is grey and sloping and the orchestra pit green and undulating with trees from the former garden.

Benches in an arc function as proscenium and Jacobsen's rows of trees as scenery.

Everything in Hillerød library garden is scattered informally. The atmosphere is rural. The prevailing order comes about through the use of the similar, but differently treated materials, kept together in square forms different from the oval forms in the front garden.

Overcoming James Corner's split between art and ecology calls for a team of co-workers with foresight and competence in the art of building and the art of cultivating.

Remarkably enough, Stig L. Andersson and his office has managed within a relatively short time to acquire projects in a country that is currently sparing with commissions, and to realize them with political and public support.

The major force behind this is Stig L. Andersson. He formulates the scientific theories and the creative ideas. He speaks the language of our time.

My respects to Stig L. Andersson. And thanks to the audience for your attention.

Malene Hauxner

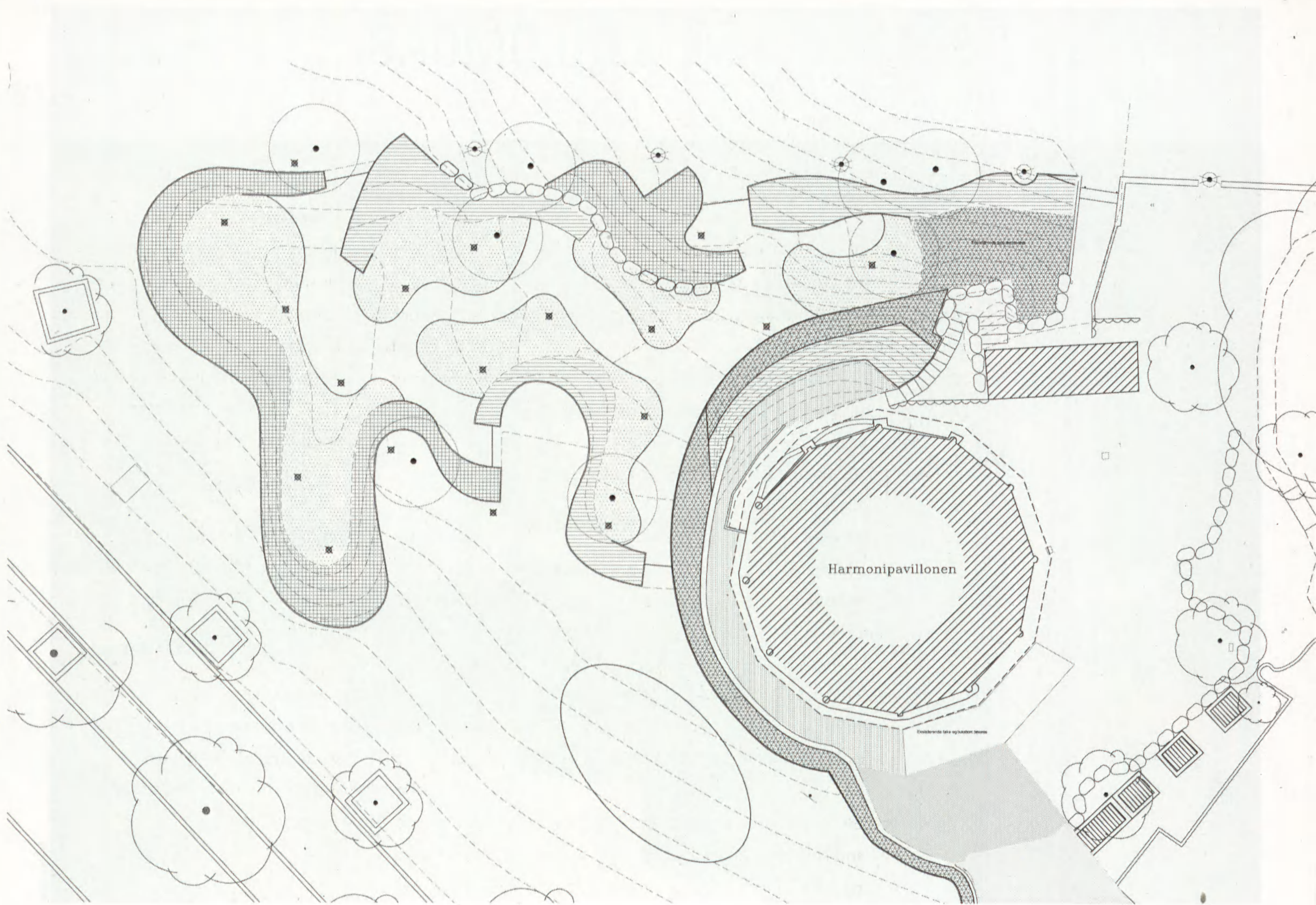
6. September 2002

Columbinehaven i Tivoli
• Columbine Garden in Tivoli

STIG L. ANDERSSON

Columbinehaven i Tivoli

Bygherre: Tivoli A/S

Landskabsarkitekt: Stig L. Andersson aps.

Medarbejdere: Stig L. Andersson, Stine Poulsen

Opførelsesår: 2001

Belysning: Rådgivn. ingeniører Hansen & Henneberg.

Hovedentreprenør: Anlægsgartner P. Malmos A/S

Landskabsarkitektens beskrivelse

Columbinehaven er en ny have i Tivoli i København.

Den er flygtig, foranderlig og optimerer de sanselige oplevelser. En have med lys, dufte og ro.

Haven er til Columbine, en gave da hun i 2001 havde 150 års fødselsdag. Her kan hun med sin hvide kjole med palietter danse imellem duftende og skiftende hvide blomster.

Det første år skiftede blomsterne mellem tusindvis af påskeliljer, duftende liljer og Dahlia samt høstanemoner sommersæsonen igennem. Opstammede mannaåsketræer står som paraplyer og fanger vinden.

Vandforstøvere holder blomsterne fugtige og laver et lokalt klima i den lille have, et rum på 30 x 15 meter. Den gummitause belægning tager lyden fra de støvede sko, når publikum går gennem haven.

Om dagen fanger de translucerede lamper af satiné-acryl himmellyset og sender det tilbage til rummet om aftenen i et roligt åndedræt, hvor det hvide lys skifter i styrke og fra lampe til lampe aftenen igennem.

Midt i Gl. Doks store udstilling i forbindelse med landskabsprofessoren Sven-Ingvar Anderssons 75 års dag står et nonchalant dækket bord med navneskilte. Baggrunden for dette usædvanlige gæstebud og ikke mindst valget af gæsterne afslører Sven-Ingvar Andersson i en samtale med Ulla Strømberg.

Et langt bord i lyst træ, saltbestøvet og med blomstervaser, bordasietter og bordkort, er placeret midt i udstillingen på Gl. Dok. Langs bordet står et par bordeauxmalede bænke, hvor man kan sætte sig. Men forvent ikke opvartning ved dette bord, hvor lyserøde roser, neg og judaspenge udstråler en bemærkelsesværdig ro. Det er et selskab for indbudte gæster til ære for eller måske snarere til glæde for Sven-Ingvar Andersson i forbindelse med hans store fødselsdagsudstilling.

En udstilling tilrettelagt af kollegaer og gamle elever, hvor den eneste opgave til den gamle lærer lød: Dæk et fødselsdagsbord – 15 meter langt. Efter et halvt års eftertænk blev det til et usædvanligt gæstebud, hvor historiens tidsbegrænsning blev ophævet et øjeblik.

Helt spontant blev 15 personer udpeget som hædersgæster ved dette fiktive møde i landskabskunstens navn. 'Vi står på skuldrene af hinanden, og de ind-

budte gæster er de historiske personer, der har betydet allermest for mig rent professionelt. Det er disse 15 mennesker, der har formet mig og sørget for, at jeg på den ene eller anden måde blev i stand til at blive den landskabsarkitekt, som jeg nu engang blev', siger Sven-Ingvar med den blanding af beskedenhed og det modsatte, enhver, som har mødt ham blot én gang, vil bemærke. Og udtrykt med den ro, der uden for megen psykologi nemt kan relateres til den trygge barndom på gården i Skåne, hvor moderen havde æstetisk sans og hver lørdag ordnede blomster sammen med tjenestepigen. Ikke buketter, men arrangerede blomster stukket ned i vaser, en ad gangen. Nu står der blomster på bordet, tilfældigt, uhøjtideligt, imødekommende, mens friske citroner indgyder sommerlighed. Bordet er ikke fortænkt eller krukket, snarere moderne og kunne indgå i en moderne livsstilsbog, men så hører denne sammenligning også op. For bag borddækningen og gæstelisten skjuler sig de store og uudgrundelige spørgsmål og tanker om en metier, der snarere er kunst, om et håndværk, der ikke kan læres og om et syn på livet, kærligheden og sanseligheden, som er grundfæstet og lettest kan udtrykkes og fastholdes rent visuelt.

JENS LINDHE

Jesus

'Der er ikke noget hierarki i selskabet', siger Sven-Ingvar og foreslår, at vi simpelthen taler om gæsterne i alfabetisk rækkefølge. Så gør vi det, og Jesus får ikke ret mange ord med på vejen. 'Men en kristen forståelse har med tiden overtaget der, hvor der tidligere tilsyneladende blot var et socialt engagement. Og i øvrigt var Jesus en sprogkunstner med en rig visualiserende anvendelse af metaforer', lyder kommentaren fra landskabsarkitekten, der højst har tegnet et par kirkegårde i Sverige og en kirkeplads ved Rundetårn i København.

Jean Arp (1887-1966)

Tiden må skrues tilbage til 1954. Stedet er Venedig, i Giardini, hvor Jean Arp udstiller i et haveanlæg af Scarpa. Sammenstillingen gjorde indtryk: 'Arp er en sensuel modernist, og det er ualmindeligt! Der er en fuldendt skønhed i hans former – en kropslighed ophøjet til evig form. Syntesen imellem modernitet og sanselighed har jeg lært af Arp og forsøgt at arbejde hen imod', siger Sven-Ingvar Andersson.

Luis Barragán (1902-1988)

En landskabsarkitekt, der fortrinsvis har arbejdet for

overklassen. Også han har den renhed i udtrykket, som Sven-Ingvar altid har søgt. Ved en udstilling i Stockholm i 1952 var der et betagende foto af et anlæg ved et hestestald i en eucalyptuslund. Det bevidste greb gjorde indtryk: Et 20 meter langt trug, et par meter bredt og for enden en 6 meter høj murskive i blå, som spejlede sig i vandet. Billedet prentede sig i erindringen og ligeså med andre af Barragáns værker, der er stramme og konstruktivistiske og ofte indeholder nøgne mure og vand. Barragán er i professionelt slægtskab med en anden af gæsterne, Wiwen Nilsson.

Christo (f. 1935)

En dristig kunstner, der tør skabe skulpturer i landskabets dimensioner. 'Oplevelse er nøgleordet, når man skal udtrykke, hvad Christo står for. Og han er den største landart-kunstner. Alligevel skulle der arbejdes for at gøre Christo til æresmedlem af Akademiet, dengang for 25 år siden, for på en eller anden måde hører han ikke hjemme nogen steder. Det er en styrke, men komplicerer også.'

Selv har Sven-Ingvar, som han udtrykker det, indtil videre kun haft lyst til at skabe projekter i forbindelse med stillede opgaver.

Sven A. Hermelin (1900-1984)

En svensk arkitekt, som uden professortitel havde ansvaret for landskabsarkitekternes uddannelse på Landbruksuniversitetet i Alnarp. I de to år, Sven-Ingvar var på hans tegnestue i Stockholm, lærte han styrken ved at have interesser på tværs af alle kunstarter og videnskaber. Hermelin talte med alle og var altid i dialog med botanikere, politikere, adel og borger. Hans særlige styrke var hans brede kundskaber, der gjorde det muligt for ham at 'læse' landskabet: at analysere og tolke det på mange planer, historisk, geologisk og socialt.

Ragnar Josephson (1891-1966)

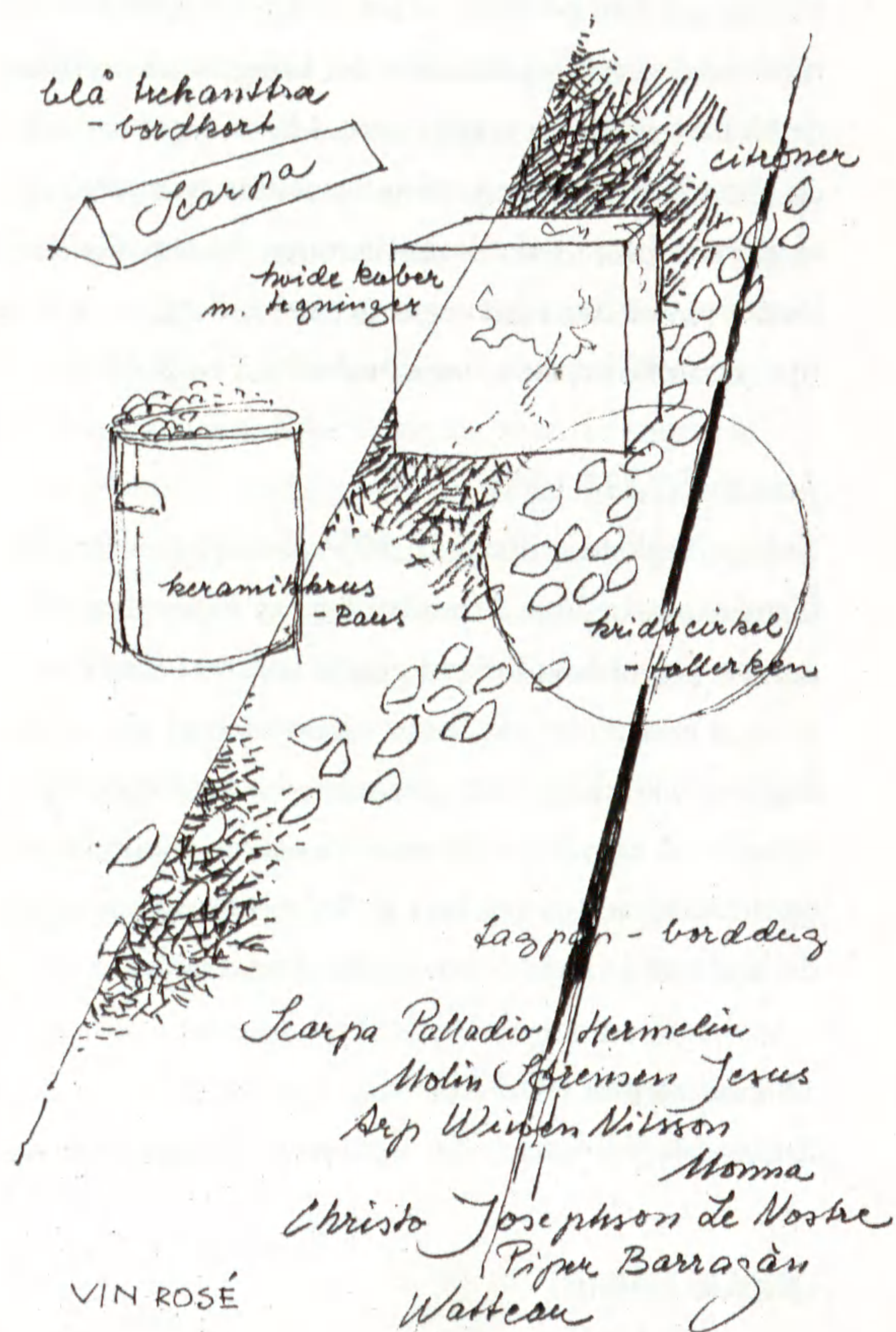
Denne svenske kunsthistoriker, som skrev poesi, dramatik og essayistik, havde et mangesidigt talent. Udover at være professor i Lund var han tillige i en treårs periode teaterdirektør på Dramaten i Stockholm. Det var Ragnar Josephson, der tog initiativ til 'Arkiv för Dekorativ Konst' i Lund, det nuværende Skissernas Museum. Hans bog *Konstverkets födelse* inspirerede den unge Sven-Ingvar, og Josephsons syn på havearkitektur var så seriøs og alvorlig, at han blev en stor støtte for den unge landskabsarkitektstuderende. 'En videnskabsmand med en kunstnerisk holdning, hvor jeg lærte meget om den kreative arbejdsproces, som skal være så kontrolleret, at man kan være bevidst om de indfald, man får. Selv arbejder jeg hurtigt og kan i realiteten slet ikke sætte processen på en formel, for

rent intuitivt ordner faktorerne sig, og informationer og tanker ender til sidst på papiret som færdige ideer.'

Ulla Molin (1910-1997)

Redaktør af tidsskriftet *Hem i Sverige* i et par årtier. En stor talentspejder, som blev igangsætter for adskillige unge arkitekter og landskabsarkitekter i 1950-erne. For Ulla Molin måtte selv hverdagslivet være et kunstværk, hvor alt skulle indordnes en overordnet

Skitse til fødselsdagsbord, 2002
• Sketch of birthday table, 2002

tanke og idé. Intet for småt – intet for stort til at passe ind i helheden: Blomster, bestik, møbler, huse og byplaner – alt havde betydning. Via tidsskriftet *Hem i Sverige* blev dansk møbelkunst introduceret i Sverige. 'I øvrigt var hun en 'uderums-propagandist' og opfandt vel nærmest betegnelsen.'

Monna (Agnes Andersson) (1905-1992)

'Min moders indflydelse kan ikke overvurderes. Hun havde udpræget æstetisk sans. Fire måneder gammel blev jeg placeret ved hyacinterne for at være tæt på naturens skønne muligheder.' Hendes lørdagsbuketter blev velovervejende komponeret af årstidens blomster, samlet ind i store spande, og hendes gøremål var forbilledlige for den lille søn. Men også faderen støttede, accepterede og glædede sig over, at sønnen kunne skabe en helt anden løbebane end hvad, der var almindeligt for en dreng vokset op på en gård.

Wiwen Nilsson (1897-1974)

Denne skånske sølvsmed var i mere end 50 år en af forgrundsfigurerne i svensk kunsthåndværk. Ligesom Arp skabte Nilsson sublime og enkle former med en sensualisme, der fascinerede Sven-Ingvar. Selv om Wiwen Nilsson ikke er så kendt internationalt i dag, udstillede han mange steder, og hans produktion inden for det sakrale er meget stor og udtrykker en interessant spænding imellem det sanselige og det sakrale.

André Le Nostre (1613-1700)

'Le Nostre var stor i sin tid og må i dag anses for den største landskabsarkitekt til alle tider, selv om hans ry i perioder har været ødelagt. Mange, der har kopieret Le Nostre, har nemlig overset, at han tog udgangspunkt i det specifikke landskab, hvor han med én overordnet idé skabte tematiske variationer. Hos epigonerne bliver det let forudsigteligt, men ikke hos mesteren selv. C.Th. Sørensen omtalte ofte Le Nostre som sin kollega!' (NB: Stavemåden med et ekstra s refererer til Le Nostres egen og er fastholdt af Sven-Ingvar Andersson)

Andrea Palladio (1508-1580)

Det var ikke kun byggerier, der interesserede Palladio. Bygningsværkerne er altid helt præcist placeret i landskabet. Meget bevidst lagde han ofte villaerne på mindre forhøjninger i landskabet, så der opstod små forskydninger, bløde terrasseringerne. Villa Emo og Villa Barbaro i Maser tæller blandt Sven-Ingvars personlige favoritter.

Fredrik Magnus Piper (1746-1824)

Han var den svenske landskabelige haves fader eller rettere, det var Piper, der introducerede den engelske

have i Sverige. 'Han er havekunstens Watteau. Ikke mindst hans akvareller er udsøgte og bløde i linieføringen.' Piper var direktør for det svenske kunstakademi og anlagde Hagaparken.

Carlo Scarpa (1906-1978)

En italiensk modernist, hvis haveanlæg omkring Palazzo Vecchio i Verona på forunderlig vis indpasser et stramt og moderne formsprog i det klassiske. Også en kirkegård i Veneto, Tomba Brion, er så detaljeret udformet at den ligner en juvelerers arbejde.

C.Th. Sørensen (1893-1979)

Hvis der havde været et par ærespladser ved bordet, ville Carl Th. Sørensen have siddet der. Det var ham, der fik den unge arkitekt over til København og i stedet for at gå som studerende på afdelingen, blev Sven-Ingvar assistent for de mange svenske elever. 'Et par gange om ugen var vi i samtale, og det blev til en fortsat dialog, der fik stor betydning for mig. Som professor og lærer viste han aldrig sine egne projekter, men analyserede andres arbejder.' Personligt forstod han at sammenfatte alt til en helhed. Sørensen så med friske øjne på samtidens billedkunst, men faldt aldrig selv for at skabe, ville ikke lave billedkunst! Hvad han skabte var så dansk og alligevel internationalt og dobbeltbundet.

Antoine Watteau (1684-1721)

I skolen forsøgte Sven-Ingvar at tegne som Watteau. 'Disse sensuelle og bløde linjer, som former træer og hele landskaber i de kåde 'Fêtes galantes'. En forførende teaterleg i haveinteriør, hvor alt er muligt og skellet imellem drøm og virkelighed er flydende', sukker Sven-Ingvar og længes måske tilbage til en tid, hvor æstetikken og reglerne ikke var så fastlåste og næsten minimalistiske. 'Og denne leg eller forvandlingskunst har måske også noget Dr. Jekyll og Mr. Hyde over sig', fortsætter Sven-Ingvar og finder faktisk visse lignende motiver hos Carl Th. Sørensen. Og hvad kunne det ikke være blevet til, hvis 1700-tallets filosofisk bestemte slyngninger havde fået frit løb i det tyvende århundredes landskabsarkitektur!

Den bevidst underspillende landskabsprofessor ser på gæstebordet, og det er, som om han ville ønske, at dagens æstetiske norm var en smule mere løssluppen eller i hvert fald, at han selv havde turde sprænge endnu flere barrierer og ladet ideer, tanker og billeder fra før og nu smelte sammen i landskabsarkitekturens navn. Men lidt er det blevet til, hvis man tør sanse efter. Hovedideen har været den samme fra den første spæde begyndelse. Med Sven-Ingvar Anderssons egne ord: 'Det drejer sig om at finde det præcise i det sensuelle og det sensuelle i det præcise.'

*Ulla Strömberg, mag. art.,
museumsdirektør ved Hofteatret*

I sensommeren 2002 kunne man på Dansk Arkitektur Center se en smuk udstilling omfattende 30 af Sven-Ingvar Anderssons foretrukne arbejder – heriblandt også nyere projekter såsom Asolo i Italien og Vinterpaladset i Skt. Petersborg.

Udstillingen var en gave i anledning Sven-Ingvar Anderssons 75 års fødselsdag i august 2002. En gave, der viser betydningen af landskabsarkitekturens rolle i det byarkitektoniske rum og en fortælling om mennesket og det sociale betydning i det arkitektoniske værk.

Udstillingen bestod af flere dele: Projekterne, inspirationen (45 fotografier optaget af Sven-Ingvar Andersson) skitserne og tankerne (udstillingskataloget). På udstillingen kunne også ses en 45 minutters video, optaget i 1999, hvor Annemarie Lund har interviewet Sven-Ingvar Andersson.

Udstillingen blev tilrettelagt af landskabsarkitekterne Jacob Fischer, Susanne Renee Grunkin, Steen Høyer, Marianne Levinson, Ib Asger Olsen, Henrik Pøhlsgaard og Lise Schou i samarbejde med Dansk Arkitekturcenter, Gl. Dok.

Selv om udstillingen i Gl. Dok nu er slut og pladerne pakket ned, er det oplagt en vandreudstilling, som bør turnere Europa rundt. Kataloget er rigt illustreret med et udvalg af Sven-Ingvar Anderssons mange skitser. Dertil kommer fem korte artikler: af Sten Dunér, Malene Hauxner, Kristine Jensen, Jacob Fischer og Steen Høyer – samt et genoptryk af seks af Anderssons artikler – med en engelsk oversættelse. AL Steen Høyer (red.): Katalog til udstillingen Sven-Ingvar Andersson 2002. I kommission hos Arkitektens Forlag. 128 s. 198 kr.

Landskabsarkitekters deltagelse i den offentlige debat

Omtalen af medlemsundersøgelsen i Kureren nr. 109/02 har jeg studeret med stor interesse, specielt hvad angår spørgsmålet om DL's deltagelse i den offentlige debat. Det er, fint at emnet bliver taget op igen, og forhåbentlig bliver der endelig gjort noget alvorligt ved det, så det ikke som hidtil kun bliver ved snakken. Foreningen skylder sine medlemmer og sig selv at sætte sit fingeraftryk på de for foreningen relevante emner, der er på dagsordenen i den offentlige debat.

Med de planer og intentioner for det åbne land, som regeringen fremkom med i vinteren og foråret, og som generelt vil betyde en forringelse af naturens vilkår, burde foreningen være kommet på banen og have givet sin mening til kende for offentligheden i dagblade og specielt i Landskab. Det åbne land er en del af vores arbejdsområde, og som rådgivere er vi forpligtiget til at give vores besyv med og deltage i samfundsdebatten, i særlig grad når så vigtige spørgsmål om landskabets fremtid er på dagsordenen.

Med revisionen af planloven, som blev vedtaget i Folketinget d. 31. maj, overdrages landzonekompetencen til kommunerne, samtidig med at reglerne for bosætning og erhverv i landdistrikterne lempes. Efter mit skøn er der stor risiko for, at det åbne land og naturinteresserne samt balancen mellem by og land mange steder vil blive ødelagt, da lokale økonomiske interesser får mere eller mindre frit spil. Det er et stort ansvar der lægges over på kommunerne, og ændringen af planloven vil desuden forårsage forøgede krav til forvaltningen af landskabet. En kommune uden en 'grøn administration' får vanskeligt ved at klare denne opgave på en tilfredsstillende måde.

Da mange spørgsmål er uafklarede, hvad angår udviklingen i vore landdistrikter og i det åbne land, vil diskussionen om landskabets fremtid oftere komme på dagsordenen i de kommende år. Foreningen må være med i denne debat, og derfor vil jeg stærkt anbefale, at vi får en fast leder i Landskab, hvor aktuelle emner, der har relation til vores fag, bliver taget op. Tidsskriftet er vores ansigt udadtil, og jeg tror, at mange medlemmer har en berettiget forventning til, at den nye bestyrelse vil se det som sin opgave, at såvel bladets som fagets profil styrkes. Formidling er et af tidens nøgleord!

Arne P. Kjær, landskabsarkitekt mdl

Svar til Arne Kjær

Kære Arne Kjær

Tak for dit indlæg. Debatindlæg er sjældne og savnes, også selv om deres ærinde som her overvejende er at efterlyse debat. Og alle landskabsarkitekter, tror jeg, så gerne mere debat her i tidsskriftet, såvel som flere indlæg fra forening eller menige landskabsarkitekter i dagspressen, f.eks. som kronikker eller læserbreve, hvilket også ses fra tid til anden. Forudsætningen er selvfølgelig, at man har noget vægtigt og meningsfuldt at sige, ikke bare eftersnakkeri.

Og når man regner på, hvor lille en skare landskabsarkitekterne udgør – og at de ofte bruger deres ekspertise i tværfaglige råd og nævn og giver deres mening til kende herigennem – så mener jeg ikke det er særligt opbyggeligt at blive ved med at slå sig selv oven i hovedet med tanken 'her burde DL eller LANDSKAB have ændret verden'.

Det er stadig både redaktørs og redaktionsudvalgs mål, at bringere ledere oftere. Men selve bladet skal altid laves først.

Hvad angår landzoneoven blev dette emne fremlagt på DL's generalforsamling af forskningsprofessor, landinspektør Esben Munck Sørensen, diskuteret ret indgående blandt de fremmødte, men blev, medgiver jeg gerne, ikke fulgt op i tidsskriftet. *AL*

Er den danske enkelthed forduftet?

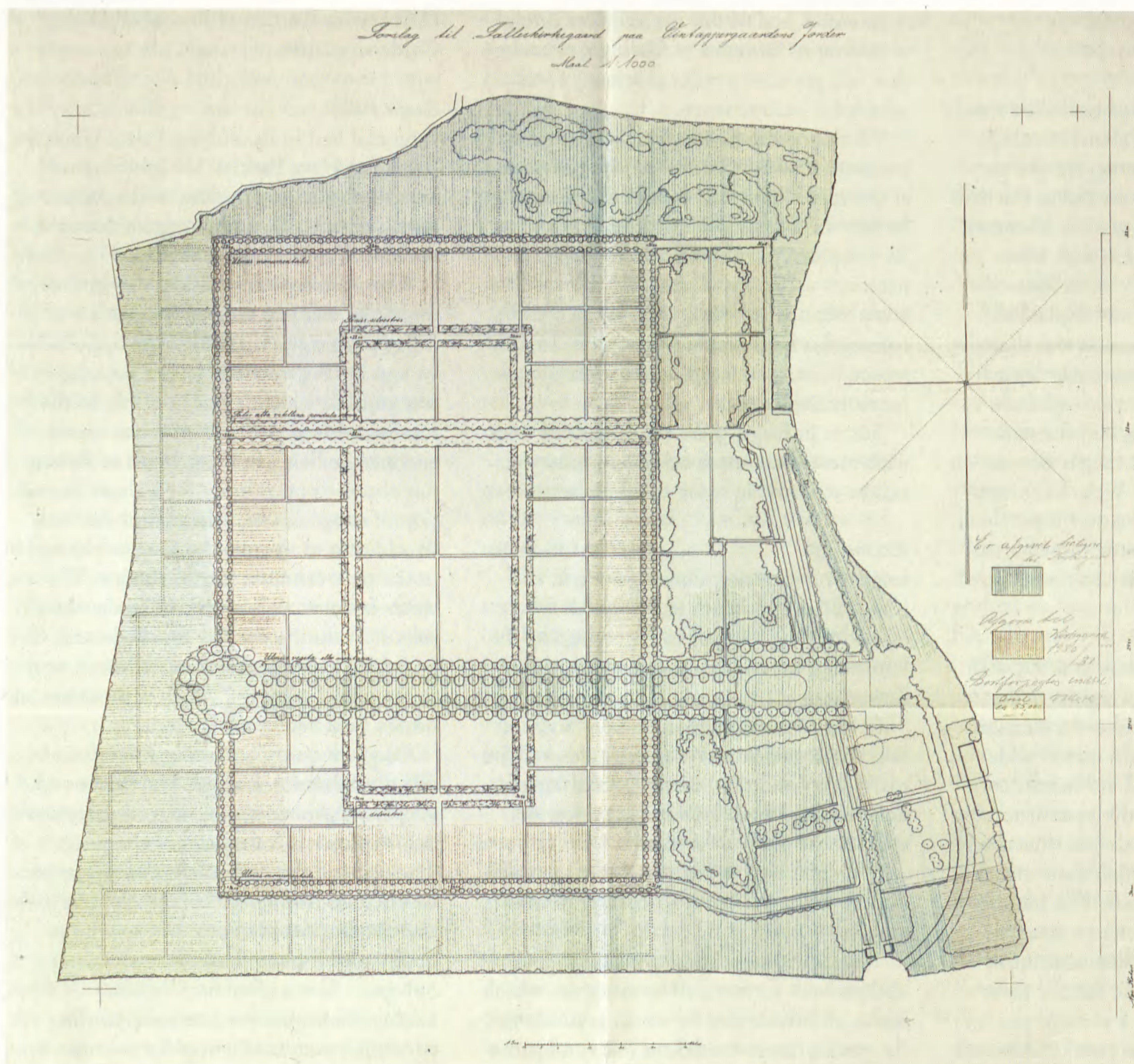
Det er paradoksalt, at i en tid hvori 'natur' og alt, hvad der dertil hører, mere end nogen sinde står i fokus, har have- og landskabsarkitekter verden over vendt ryggen til det vegetative og det frodige, ja glemt blomsterglæden. Også i Danmark.

Nu har den danske havetradition mest udspillet sig i det urbane miljø, hvor – og det er helt rimeligt – de hårde, ikke biologiske materialer er dominerende. Og det er stadigvæk sådan. Og her ligger efter min mening også danskernes styrke, ikke så meget i planteanvendelse, men i en nøje udvælgelse af de hårde materialer og en gennemarbejdet detaljering.

Men selvfølgelig kom de mange hollandske, tyske og engelske studerende ikke til Danmark kun for at se på detaljer.

Det var de dejlige menneskelige anlæg som Eng-haveparken og Hellerup Strandpark eller kirkegårde som Mariebjerg, man gik efter. Og det var enkelthe-

den i form og den klare rumdannelse, som havde fået stor betydning i Danmark.

I begyndelsen af den 20 århundrede var der blevet ryddet op i en virvar af former, retninger og en misbrug af planterigdom, vel mest takket være G.N. Brandts indsats, hvis jeg har forstået Danmarks havekunsts historie rigtigt. Han har formået at bruge beplantningen frit og frodigt, men altid i en klar ramme (Mariebjerg Kirkegård) eller i kontrast til et præcist formgivet haveelement (Vedbæk).

Og så var Sørensen trækplaster for udenlandske studerende. Hvad skal jeg sige om ham. Er alt ikke blevet sagt?

Han brugte beplantningen meget strengt, gerne kun én art, det er meget stærkere, syntes han (Århus Universitet), eller han anvendte havesaksen. Beplantningen skulle være villig til at opnå stærke rumlige effekter: spændende, enestående, ikke til at danne skole.

Sven-Ingvar Andersson afdogmatiserede Sørensens syn på plantebehandling og tilføjede poesi (Egen have i Skåne) og humor i dansk havekunst (Den ene rose ved Amalienborgkajen eller det lille stykke 'kunstige natur' i spejldammen i Rødovre).

Søgen efter det ideelle rum ophørte – for mit vedkommende – da Steen Høyer og Jeppe Aagaard teg-

nede deres konkurrenceprojekt til Ballerup. Her var der ikke tegnet nogle smukke rum, men store, kraftige levende hegn og spredte skovmasser, som skulle tjene som overgang fra by til det åbne landskab. Landskabet fik tilføjet noget gammelt i en nyt komposition. Det er skam, at dette projekt ikke blev gennemført.

Og nu i dag? Rummet er sprængt, menneskers behov står ikke centralt mere, og beplantningen har fået en birolle. Anlæggene er tit hårde og upraktiske (Hillerød Bibliotek). Grønne overgangsområder mellem etagehusene og pladsen viger for konceptets skyld, og hvor er der hyggelige siddekroge? (Glostrup Rådhusplads).

Beplantningen har ikke de bedste vilkår (Hillerød Bibliotek), og selv når beplantningen er blevet opreklameret med at være baseret på økologiske principper (som de naturligvis altid implicit skal være), har den det ikke godt (Malmø). Økologi bliver her brugt som mål, ikke som middel.

Hvor er den danske enkelthed?

Den nyere danske havekunst er blevet internationaliseret, og det er ikke spor mærkeligt. Det mærkelige er, at den sædvanlige fordanskning af de nye trends udebliver.

Lodewijk Wiegiersma, landskabsarkitekt BNT

G.N. Brandt, forslag til Mariebjerg Kirkegård, 1926. 1:5000. Arkiv: Gentofte Kommunes Tekniske Forvaltning. III. fra Danmarks Havekunst II. • G.N. Brandt, proposal for Mariebjerg Cemetery, 1926. 1:5000. Archive: Gentofte Municipality's Technical Administration. III. from 'Danmarks Havekunst II'.

Rational perennial beds, p. 98

Andreas Bruun

Our young, inquisitive daughter-in-law from the Vesterbro quarter was about to make her first garden walk with me, the old gardener. She was somewhat excited as she had heard so much about this garden. However, her most important question was: what does a perennial look like? I thus showed her 15-20 different kinds and explained that what they had in common was their perennial growth. This experience caused me to wonder if there were also students of landscape architecture that had the same question, and if they were taught how to compose a perennial bed? Well, Jeronimus worried, but what did it matter? Here I will relate how we have worked with perennial and flower beds during the last ten years.

Example 1

It began at home, see Landskab 8/99, with perennials on both sides of a grass path. The path was 1 meter wide and 24 meters long. The beds are almost 2 meters wide and divided in modules of 1.5 meters corresponding to the spans in the open fence toward east. The basic module is thus about three square meters, of which there are sixteen in each of the two beds. The purpose of this division was of course to create a clear pattern that would allow a uniform pattern of composition. We felt the three square meter module was a suitable size for an average group like Asters and Heleniums in this scheme. We planted these species at a density of twenty plants in each module, four rows of five plants – very systematically and easy to maintain. Quick and easy to weed and transplant.

This rationality surprises many visitors, even professionals, and this made us wonder. We feel that it is self-evident that a bed of perennials reflects itself – a cultivated species. Most of the beds have only one kind, of which a few have been repeated in a bed on the other side of the grass path. We try of course, in a classical manner, to divide the different types to create a varied and pleasing whole according to height, color and flowering season.

We experiment with the different species and qualities from year to year. Some favorites are not replaced, while others are only grown for one season. Perennials require care, some have to be transplanted, others must be tied up and they all require watering and fertilizer. Thus perennials require work, which is even more reason for working rationally and choosing the species that grow best in one's garden.

Example 2

In 1993 we were asked to plan the renovation and expansion of a perennial garden in Palsgaard Park in Juelsminde. The bed is 140 meters long and about 3 meters wide. It lies along, and south of, a long yellow-washed wall. The other long side of the bed is edged by a lavender hedge facing a gravel path.

A perennial bed of this size requires careful consideration in terms of finding a structure that will produce a rational scheme with reasonable maintenance.

We decided to divide the bed in seven sections of twenty meters. At the ends, and at ten-meter intervals, a pair of flowering bushes was planted. They serve as markers for the plotting work while offering the necessary variations in the long course. The seven sections are evenly divided in sixteen rectangular beds ranging from three to nine square meters, which provides a reasonable harmonizing of scale.

Just as in Køge, there are only a few beds with more than one species, and one type can be repeated in more than one section.

Example 3

In 1995, the cutting flower garden at the Karen Blixen Museum at Rungstedlund offered our next opportunity to employ the knowledge we had harvested with rational flower beds.

Karen Blixen's original kitchen- and cutting flower garden had not been cultivated for many years and the flowers for the famous bouquets had been grown in a variety of spots in the old fruit orchard.

It was decided to remedy this by converting the entire orchard to a cutting flower garden.

The garden now consists of eight, long oblique beds surrounded by cut grass, which again are surrounded by uncut grass along the garden fences toward the folds and paths. This project was quite clearly a functional scheme, but it wouldn't hurt to give it a poetic touch. The beds are 4.5 meters wide with varying lengths, staggered at two-meter intervals. Running down the length of each bed is a row of 50 x 50 centimeter concrete pavers, which divide the bed in two, two-meter wide strips. As a basis for the planting plan we further divided the beds in two-meter blocks.

In collaboration with the museum's director, we worked out a list of Karen Blixen's favorite species, which Rungstedlund's gardener sowed and planted. The beds now contain perennials, roses, summer flowers, bulbous plants and kitchen herbs. A rich and lush mixture, held in place by the lawn and the tree tops.

Example 4

The last example is from Vintersbølle Strand near Vordingborg, at a large institution with a care center and elderly housing.

The original scheme was designed by garden architect G.N. Brandt. In connection with a major renovation in 1998, a new perennial garden was established. The beds here are also rectangular. They are three meters wide with varying lengths and are separated and surrounded by cut grass. The six beds are divided into different size rectangular sections according to the same principle employed at Palsgaard. However, the largest section here is only six square meters.

Herbaceous Garden at Rosenborg Palace Gardens, p. 106

Sonja Poll

Perennial bed in Rosenborg Palace Gardens (Kongens Have Park) – 1/4 kilometer of perennials along both sides of the wide winding path! Wow, what a gamble – and yet a wonderful opportunity.

A profusion of flowers like this in the middle of a city in an area frequented by many people every day, is a rare opportunity, and it has given this garden popular recognition, which is due not only to the immediate feeling of pleasure one experiences while being in this myriad of flowers but also the opportunity for a closer inspection of the plants and their combinations. In addition to this, the location of the bed in the park creates a special climate. The south-oriented wall, facing Sølvgade, absorbs solar heat during the day for the benefit of both plants and people, and reflects it again in the warm evenings, which makes the nearby benches a further attraction.

Originally, the Rosenborg Palace Garden was a renaissance scheme. The Palace and Property Administration wanted to preserve and reinforce this renaissance character. The planned renovation allowed the opportunity of following the renaissance tradition and altering the perennial bed to a long, hedge-edged space along the wall facing Sølvgade. Not a space for Christian IV's kitchen herbs, but for Gertrude Jekyll's perennials – an excellent place to create a herbaceous garden similar to Gertrude Jekyll's English perennial gardens from the early part of the 1900's. In connection with the renovation, there were also wishes to give the long space a greater diversity and to introduce "pauses" in the flower groups to achieve a gradation of the extremely flat sidelight across the bed during the greater part of the day. The palace garden administration was also interested in a less complicated and demanding maintenance.

In order to strengthen the edge toward the houses behind, which have the same color as the wall, the number of creepers was increased. New, hardy beech hedges were added that will be 125 centimeters high, with slightly taller trimmed gateways, where the park paths cut through, and at both ends the view will be closed off by dense groups of locust trees.

While the broad perennial border along the Sølvgade wall is almost always subject to frontal light, the perennials in the narrow border along the beech hedge will be backlit facing the hedges' shadowed side, and the tallest perennials will capture the sunlight coming over the hedge. To further give the long space the necessary variations in light and shadow, groups of multi-boled, Siberian crab apple trees were planted around the benches on dark-green beds of ivy.

The form and size of the space were extremely decisive for the structure of the borders and the distribution of perennials. In order to reinforce the impression of the

horizontal floor and the vertical sides, an arrangement was chosen in which the perennials form a fairly homogeneous plane, with a few taller plants that rise above the surface.

In organizing the colors, Gertrude Jekyll's theories of color harmonies with simple contrasts and long "drifts" of perennials that weave in behind each other, soon proved to be the most natural and realizable work method. I am tempted to say, that this is one of the only methods that can bring the varying color harmonies to appear as a whole when seen along down the length of the space, and still offer the variation of experiences along the entire walk through the garden.

Another of Gertrude Jekyll's theses was that a herbaceous bed cannot be active in all areas throughout the entire season.

The experience becomes richer and more varied according to the concentrated blooming in some areas while neighboring areas are at rest.

With this in mind, the species were chosen so that the different color groups each have their own period of activity. Adjacent to the Dronningport gate, the garden is dominated by the bright red, golden red and dark-violet colored flowers in an extremely strong combination. These are followed by oranges and golden yellows which are in turn succeeded by cool yellows, which around the bench areas toward west gradually are replaced by the grey-leaved plants, with primarily pink and pale violet flowers. Then come the soft pale blues and pale mauves, which gradually become brighter blues and deep purples with a few whites. At the end near Kronprinsessegade the bed is terminated with violets and purples.

In determining the division of the plant groups in the perennial beds it was important to create a system, which would be easy to mark up, both when planting as well as with later adjustments.

By numbering the wall pilasters and drawing lines perpendicular to them, we achieved crosswise divisions of the bed. Lengthwise, the bed was divided in one-meter wide bands, which were staggered one-meter in the interval between every other wall pilaster. This resulted in a gentle undulation of the one-meter wide beds, which can be divided in varying lengths, joined sideways in wider beds or shortened as squares to terminate the undulation.

The planting plans are programmed on a computer so that adjustments can easily be made and the most up-to-date plans are always available. The perennial lists are divided in two: The plant list, which gives information about the plants' characteristics, and the maintenance list, which determines how they should be cared for. These can be adjusted concurrently and supplemented with information and knowledge gathered in the process.

The laying out of the garden began in early summer 1998 and was completed in the spring of 2000.

Ground covering perennials – a plant experiment at a cemetery, p. 114 *Katrine Thuesen*

There were several good reasons to carry out a plant experiment with ground covering perennials. The changes in burial customs have resulted in many vacant hedge-bordered burial plots, which create maintenance problems for the cemeteries.

While the necessary restructuring of these areas is being carried out, the idea arose to use perennials as their lushness and character could contribute to maintaining structure and dignity.

Eventually, they can become an integrated part of the available plant choices, not only on the vacant burial plots, but also those in use or in new areas.

The experiment ran over three growing seasons and ended in 2001. It was carried out by the Research Center for Forest and Landscape and was financed by the Church Ministry. The publication of the results, will soon be available at the Skov & Landskabs (FSL) homepage (www.skovoglandskab.dk) under publications.

Ten cemeteries, spread across the entire country offered vacant burial plots, and 25 different species were tried, including twenty ground covering types and five solitaires. The degree of coverage was measured twice during each growing season to carefully determine the growth speeds. The cemetery gardeners noted how much time they used in maintenance, and this was compared to the time used for vacant plots, such as those covered with gravel.

Dronning Louises Rose Garden, p. 118 *Susanne Wagner*

Johan Hartvig Ernst Bernstorff was Frederik V's (1746-66) prime minister and good friend. The King wanted him to have a suitable summer residence at a comfortable distance from the capital city of Copenhagen, and in 1752, he transferred part of the Crownland property at Jægersborg Palace to Bernstorff. The King's French architect, Nicolas-Henri Jardin, was asked to design the Bernstorff Palace and Palace Garden, which the Bernstorffs owned until 1810. After that there were a number of different owners until 1842, when King Christian VIII repurchased it for the Crown. During the reign of Christian IX (1863-1906) and Queen Louise, the palace and garden experienced its last, great golden age. The royal family used the place as their favorite summer residence and for more than fifty years, received most of Europe's royalty here. Between 1810-42 both the palace and garden fell into disuse. The previously so famous garden was in miserable condition when Crown prince Christian and Princess Louise took it over in 1854. Queen Louise planted a new rose garden next to the small house, which today is known as the Tea house, the former gardener quarters.

Three years ago, in 1999, the rose garden was re-created according to a plan from

Queen Louise's time. The original rose garden was located on a very sloping site, and in order to create a plane, harmonious surface for all the standard roses, major changes in grade were necessary and the area was divided in two levels – one for the rose garden and one for a pergola, which besides closing the space, could offer a shelter where one could sit and look at the roses – under a "roof" of climbing roses.

All the beds were bordered with steel edges to maintain their star-shaped pattern. The steel edges also make it easier to control the edge between the bed and the clay gravel surrounding. Just as in the original garden, the beds were edged by boxwood: *Buxus 'Mimer'*.

After a major selection procedure under the expert assistance of Torben Thim, from the rose nursery in Løve, the roses were grafted on four different stem heights: 50, 80, 110 and 140 centimeters.

They were planted so the tallest stood along the outside and decreased in height toward the middle where they are lowest. The colors were chosen so that inwards, toward the white Tea house, there are dark purple roses, and from there, counterclockwise are the paler tones – violet, deep pink, pink, peach, golden and cream-colored and finally the whites.

Krumspringet in Kongens Have, p. 122 *Susanne Wagner*

Rosenborg Palace Garden or the Kongens Have park is one of the few preserved Renaissance gardens in Europe. It was established by King Christian IV, who is primarily known for his great building works. The King was extremely interested in importing new and exotic plants from abroad, and this had a decisive effect on his new garden at the Rosenborg Palace. Renaissance gardens were usually organized according to a square grid, and all the beds were placed in small rectangular, hedged plots. Today, the Rosenborg Palace Garden is the only garden in the country that has well-preserved features from its origin in 1606. A major part of the original path system still runs where Christian IV placed it.

The first plans for the scheme were clearly divided in rectangles, circular beds and fountains. Otto Heider's plan from 1649, which is the oldest dated plan existing, provided the basis for the garden's restoration together with Otto Sperling's plant list from 1643.

When landscape architects re-create or perhaps more correctly "create" historical gardens, they must always consider how faithful they should be to the historical records. Often there are old plans available, and in some cases, accounts that can reveal what plants and materials were purchased at the time. The budget is always an underlying factor in the planning of a project.

As an example, the gazebo in the Krumspringet was most likely made of painted wood. We know that it was octagonal, but

otherwise it is up to the imagination to employ the Renaissance form language. It was decided to build it and the espalier path in glass-blasted steel, which is a beautiful, modern inconspicuous material, which in time will provide a discreet support for the espaliered Siberian crab apples. The steel requires no care and thus does not increase maintenance costs. Running through the columns, there are sturdy steel wires to which the apple branches can be tied.

Otto Sperling's list from 1642, describing which plants had been in the garden, provided the basis for choosing the plants. However, not all the plants at the Krum-springet are from the Renaissance. Such as the historical roses, which we know were already in Denmark at the time of Christian IV: *Rosa* 'Mundi', *Rosa gallica* 'Officinalis', *Rosa centifolia* 'Major' and *Rosa* 'Tuscany'.

Along the espalier paths there are crab apples: *Malus* 'Red Sentinel', *Malus* 'Hyslop' and *Malus* 'Gorgeous'.

Nordmands dale in the Fredensborg Palace Garden, p. 126

Susanne Wagner

The Fredensborg Palace Garden is Denmark's largest and best preserved baroque garden. In 1678, the area around Fredensborg was purchased by Christian V (1670-1699), who had a hunting road cleared in the Østrup Vang forest so he could cultivate his great passion, riding to hounds. Frederik IV (1699-1730) laid the foundation for the present palace, Fredensborg. Frederik IV's favorite garden architect, Johan Cornelius Krieger, created a baroque garden at Fredensborg Palace on the basis of Christian V's hunting roads. The hunting roads that were cleared in the forest around the palace were planted with avenue trees. The avenues radiated from the center of the palace in a fan shape according to the European traditions, and as a new feature in garden art, a context was established between house and garden – and the surrounding landscape.

Frederik V summoned the French garden architect, Nicolas Henri Jardin to Denmark. About 1760, Jardin created a new plan, of which several parts still exist. Fredensborg became Frederik V's favorite summer residence and he expanded it almost to its present appearance. The gardens also had their golden age during his reign (1746-1766), and it was Frederik V who was responsible for the creation of Nordmands dale. Nordmands dale is one of many smaller areas in this French inspired baroque garden, where garden art and sculpture were brought together in a harmonious whole in keeping with the rest of the garden.

In the middle of the 1700's, there was a mail driver in Bergen named Jørgen Garnaas, who had a hobby of carving small wooden dolls and dressing them in the regional dress he experienced on his route through the Norwegian counties around Bergen. These

dolls were sent to the Kongelige Kunst-kammer in Copenhagen, and Frederik V soon heard about them. Garnaas was then commissioned to carve the figures in ivory, and these figures were later used as models for the sandstone figures at Nordmands dale.

The sculptor, Johan Gottfried Grund was chosen to carve the full-size figures for Nordmands dale, and in his book about the scheme, Grund mentions that it was Frederik V's idea to establish it, and considering the fact that Denmark and Norway were under the same absolute monarchy at the time, this was probably true.

The first two figures were completed in August 1764. By the end of 1765, 36 figures and the triumphal column in the center were in place, which indicates that the basic groundwork for the scheme had already been completed in 1764.

We decided to re-create Nordmands dale as authentically as possible on the basis of Grund's drawing, documents and archeological excavations. It was from this data that the decision to cut down the remaining, old lime trees was made. Thus together with the newly carved figures, the renewal of the terrain and landscaping, one can sense the atmosphere from the 1700's Danish baroque.

In the Document registry journals there are records of the two pavilions, which were erected in Nordmands dale. Excavations from 2001 revealed two, almost identical octangular foundations, and have offered an indication of the pavilions' base area.

Based on a copy of these documents together with Heckel's engraving, we were able to design the two new pavilions. The stars on them are mentioned on the registry lists, and also shown on Heckel's engraving.

The characteristic formal baroque expression, with the sharp oblique sections and uniform forms, is clearly evident in the engraving. The simple, precise form with the somewhat provincial heaviness that the figures and the wide oval shapes give the scheme are characteristic features of Nordmands dale, and offer an excellent political and cultural picture of the period.

Heckel's engraving depicts fine, small limes and miniature spruce trees. From the baroque form idiom, we know that ornamental pruning was a common practice, with both spheres and cones. The trees that were felled were large-leaved limes. In the new scheme these were replaced with *Tilia vulgaris* 'Pallida' limes, as they are well suited for future pruning. As the spruces are also to be pruned as small balls, the oriental spruce, *Picea orientalis* was chosen.

The re-creation of Nordmands dale has included the total restructuring of both the slopes and terraces. Besides this, the ramps toward east and west were reestablished according to Heckel's engraving.

Several kilometers of steel edging was laid to maintain the sharp form of the slopes, which is so characteristic of the baroque gardens.

As a final touch the ramps were carefully finished and covered with rolled grass.

Tell me who your friends are ..., p. 136

Ulla Strømberg

In the center of Gl. Dok's large exhibition in connection with landscape professor, Sven-Ingvar Andersson's 75th birthday, there was a casually set table with place cards. The reason for this unusual banquet and especially the choice of guests is revealed in an interview with Sven-Ingvar Andersson by Ulla Strømberg.

A long table of pale wood, strewn with salt, with flower vases, cover dishes and place cards stands in the center of the exhibition in Gl. Dok. Along the table there are a couple of dark red-painted benches. One does not expect serving at this table, where pink roses, sheaves and *Lunaria* radiate a remarkable composure. It is a party for invited guests to honor, or rather to cheer Sven-Ingvar Andersson in connection with his grand birthday exhibition.

An exhibition organized by colleagues and former students, where the main problem posed by the old master was: Arrange a birthday table, 15 meters long. After six months deliberation, an unusual banquet was arranged where history's chronometer was stopped for a brief moment. Quite spontaneously, fifteen people were appointed as guests of honor in this fictive meeting in the name of landscape art.

"We stand on each other's shoulders, and the invited guests are the historical people who have meant the most to me in a professional sense. It is these fifteen people, who have shaped me and are responsible, in one way or another, for me becoming the landscape architect, that I became," said Sven-Ingvar with the mixture of modesty and the opposite, that all who have met him just once, would notice. And expressed with a composure, which doesn't require great psychological insight to realize can be associated with his happy childhood on a farm in Skåne in southern Sweden, where his mother with her strong aesthetic sense arranged flowers every Saturday together with the servant girl. Not bouquets, but flowers placed in vases one by one. Now we see flowers on the table, casual, informal, inviting, while fresh lemons evoke an atmosphere of summer.

The table does not appear labored or affected, but rather modern and could easily be included in a modern life style book, but this comparison is superficial, as behind the table arrangement and the guest list, there lies the great and unfathomable questions and thoughts about a metier. One that is more an art, if not a craft, which cannot be taught, and about a view of life, love and sensuality that are deeply rooted and can most easily be expressed and maintained visually.

"There is no hierarchy at this party," says Sven-Ingvar and suggests that we simply name the guests in alphabetical order – which we do.

Pete Avondoglio

fortsat fra s. A 33

DL sponsorforum

Danske Landskabsarkitekter har den 1. august 2002 indgået aftaler om sponsering af foreningen med fire udvalgte virksomheder, der omfatter producenter og leverandører til landskabsarkitektfaget. Valget af de fire virksomheder er betinget af, hvordan virksomhederne generelt forestiller sig deres medvirken. Virksomhederne har, hver især visionære idéer til aktiviteter i forbindelse med DL-Sponsorforum. Dette omfatter bl.a. input til foreningens kursusvirksomhed, faglige indlæg, virksomhedsbesøg for foreningens medlemmer og samarbejde omkring udvikling af nye produkter eller projekter.

Vi ser frem til arbejdet i DL sponsorforum, hvor vi får mulighed for at udveksle erfaring og viden landskabsarkitekter og producent- og leverandørfirmaer imellem.

De 4 virksomheder er:

RGS 90

Kulholmsvej 22. 8900 Randers
www.rgs90.dk

RGS 90 Granitprodukter er en afdeling under RGS 90 Natursten.

RGS 90 tilbyder et fuldt sortiment i granitprodukter og natursten, som omfatter kantsten, chaussésten, brosten, belægningssten, klinker og facadebeklædning.

RGS 90 Granitprodukter har en stor viden om natursten og deres anvendelsesområder. En viden som de lægger vægt på at bidrage med i deres samarbejder med bl.a. arkitekter, landskabsarkitekter og anlægsgartnere.

ProDana Seeds A/S

Fåborgvej 248. 5250 Odense SV
www.prodana.dk

ProDana Seeds A/S er et datterselskab af DLF-Trifolium A/S, som er det eneste danske firma med egen forædling.

Prodana Seeds A/S markedsfører plænegræsblandinger, vildeng- og blomstermarksblandinger, dækafgrøder, færdigræs, sprøjtesåning, blomsterløg, jordbundsanalyser, specialgødninger og maskiner til den professionelle grønne sektor. Virksomheden lægger stor vægt på videnbaseret salg af kvalitetsprodukter, og rådgivning om anlæg og vedligehold af grønne områder samt en konsulenttjeneste er vigtige elementer i forretningsgrundlaget.

Byggros

Springstrup 11, 4300 Holbæk
www.byggros.dk

Byggros A/S blev etableret i 1986 og er i dag ledende på markedet i Danmark inden for flere specialpro-

dukter og – systemer til bygge- og anlægsbranchen.

Byggros markedsfører foruden Fibertex geotekstiler en lang række kvalitetsprodukter som løsninger inden for jordarmring, erosionssikring, støtte- og støjmure, drænsystemer, membraner, græsarmring, asfaltreovering m.m.

Kvalitetsstyring er certificeret i henhold til ISO 9002 og der arbejdes på at få miljøstyring integreret ved bl.a. at deltage i konferencer og seminarier verden over.

Byggros har i de senere år været leverandør til mange store anlægsprojekter i Danmark, f.eks. udbygningen af motorvejsnettet, Storebæltsforbindelsen, Øresundsforbindelsen, Københavns Metro o.l.

Louis Poulsen Lighting A/S

Nyhavn 11. 1001 København K
www.louis-poulsen.dk

Louis Poulsen har en lang tradition for at beskæftige sig med design af indendørs belysning og belysning af bygningsmiljøer. Firmaets Custom Design afdeling har desuden tradition for at samarbejde med arkitekter og landskabsarkitekter om udvikling af specialbelysninger.

De senere år har Louis Poulsen Lighting A/S i højere grad fokuseret på udvikling af belysning til bymiljøer og har i den forbindelse deltaget i forskellige forsøgsprojekter.

Louis Poulsens visioner for DL-sponsorforum omfatter idéer til uddannelsesforløb/undervisning samt gensidige input til produkt- og projekterudvikling. *Maria Miret*

NY IFLA VICEPRÆSIDENT FOR CENTRALREGIONEN

Landskabsarkitekt MDL Jeppe Aagaard Andersen er pr 1. september 2002, valgt til vicepræsident for International Federation of Landscape Architects, IFLA, og dermed formand for verdensforbundets centrale del, der omfatter Europa, Afrika og Mellemøsten.

IFLA er en Non Governmental Organization (NGO) med associerede og konsultative forhold til FN, især gennem Unesco.

IFLA's hovedkontor ligger i Versailles, Frankrig.

IFLA's formål er at fremme landskabsarkitektfaget sammen med relaterede fagområder overalt i verden og at styrke professionen i arbejdet for æstetiske, kulturelle og sociale værdier.

Det er organisationens formål at fremme høj standard for planlægning og design samt restaurering af vor fælles landskabelige kultur arv. En anden af IFLA's vigtige opgaver

er at udveksle viden og erfaring og at sikre professionel uddannelse af landskabsarkitekter overalt i verden. *Læs mere på www.jaaa.dk*

EUROPEAN LANDSCAPE AWARD 2002

Landskabsarkitekt MDL Stig Lennart Andersson's Tegnestue har som den første modtaget prisen European Landscape Award.

I tidsskriftet Topos står bl.a.:

'The European Landscape Award, in collaboration with Bruns Plants, Bad Zwischenahn, will be awarded for the first time.

This prize distinguishes an exemplary team of planners whose works enhance European landscape architecture. It has a not unintentional side effect, which is to shed light on the landscape architecture scene in a certain country. In this case it is Denmark. The European Landscape Award 2002 goes to Tegnestue Stig Lennart Andersson of Copenhagen.'

Læs mere om overrækkelsen på www.topos.ga-la-net.de/topos/current/index.htm og www.sla.dk

TIRSDAGSFØRELÆSNINGER

Kunstakademiets Arkitektskole afholder tirsdage kl. 16-17 en forelæsningsrække om arkitekturhistorie.

Vejen til den 'klassiske modernisme'

12.11 Art Nouveau v. Georg Rotne
19.11 Adolf Loos og Werkbund v. Anders Munck
26.11 Le Corbusier og Terragni v. Kent Martinussen

Vejen til den 'revolutionære modernisme'

03.12 Ekspressionismen v. Thomas Bo Jensen
10.12 Bauhaus og de Stijl v. Lars Marcussen

Den klassiske traditions videreførelse i 1900-tallets første halvdel

04.02 England, Tyskland, Sovjet v. Kjeld Vindum
11.02 Skandinavien v. PeterThule-Kristensen

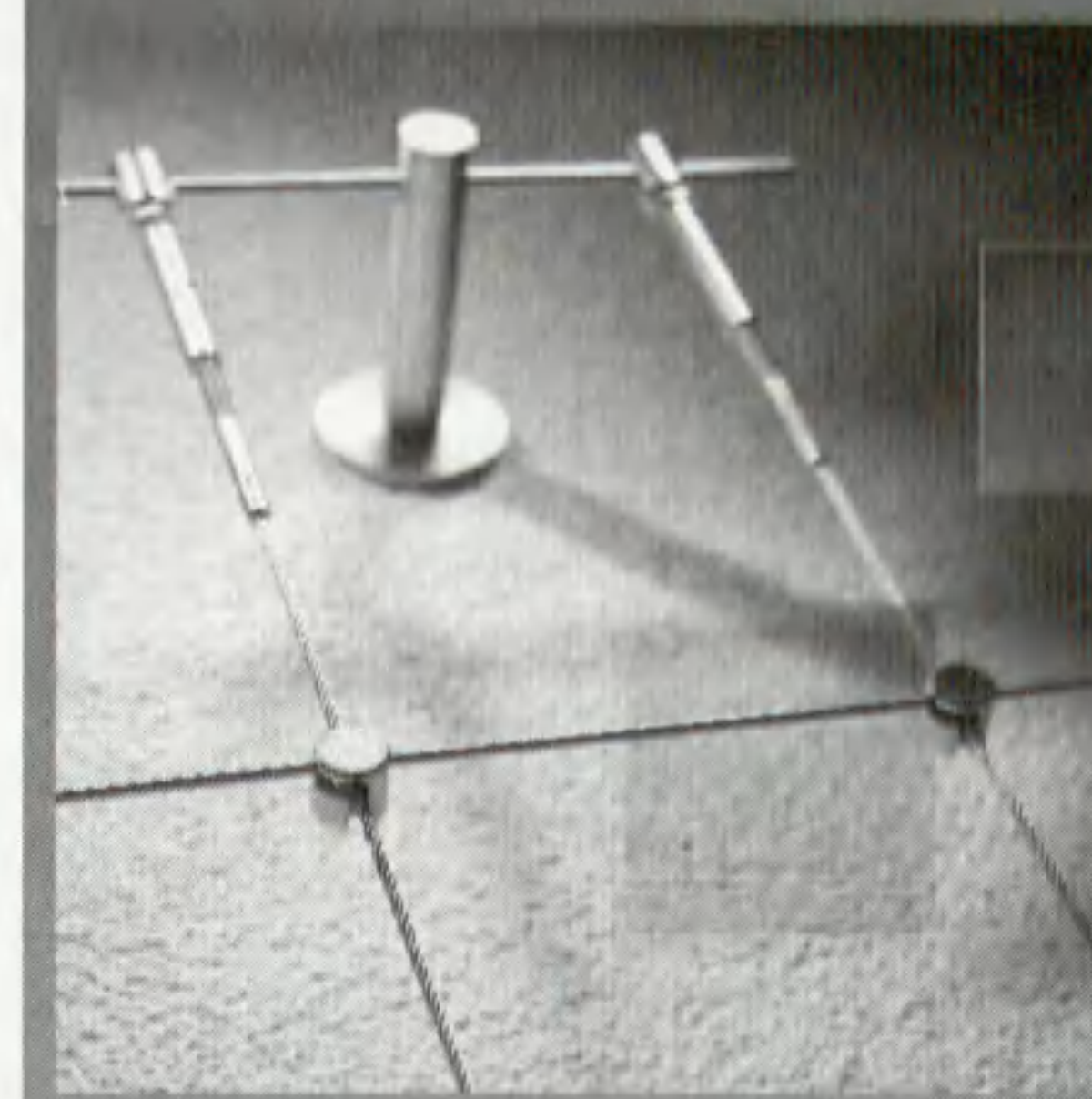
Modernismens veteraner i senmodernismens fase

18.02 Miès van der Rohe v. Peter Bjerrum
25.02 Le Corbusier v. Carsten Juel-Christiansen

Strukturalisme og post-strukturalisme

04.03 Team X og Robert Venturi v. Lars Marcussen

Enkelt og smukt
Eller
Råt og maritimt

Gratis kataloger
T 70 20 98 40
F 75 94 12 58

Rustfri wire til begrønning,
espaliere og rækværk

Carl Stahl®
LØFTEGREJ & WIRETEKNIK

www.inoxline.dk

11.03 Postmoderne pluralisme v. Flemming Skude
18.03 Dekonstruktion v. Teresa Surzycka

Klassicisme/rationalisme og regionalisme i det sene 1900-tal
25.03 Tendenza, brødrene Krier v. Peter Thule Kristensen
01.04 Kritisk regionalisme v. Christoffer Harlang

Det teknologiske credo – fantasi og virkelighed
08.04 Fra Archigram til High-tech v. Nat Chard
Danneskjold Damsøes Allé 53, Holmen. Festsalen
Arr.: Forskningsinstitut 1. Arkitekturens teori, historie og restaurering.
www.karch.dk

TORSDAGSFÖRELÄSNINGER

Kunstakademiets Arkitektskole afholder torsdage kl. 17, efteråret 2002, en international forelæsningsrække for alle interesserede. Internationalt fremtrædende arkitekter fremlægger egne arbejder og kommenterer teori og metode herfor. Allerede afholdt er:
Richard Weston: Jørn Utzon and the origins of architecture.
Caroline Bos: om Van Berkel & Bos, Amsterdam.
Dominique Perrault om bl.a. Bibliotheque National i Paris og Olympic Velodrome.

Resterende forelæsninger:
21.11
Carmen Pigem, RCR Arquitectes, Olot, Spanien
Som partner i RCR Arquitectes står Carmen Pigem sammen med sine partnere Rafael Aranda og Ramon Vilalta bag en af de mest markante yngre tegnestuer i Spanien. Deres enfamiliehuse og badeanlæg m.m. er som berigede forenklinger i forlængelse af den spanske modernismetradition.

28.11
Anette Gigon, Gigon/Guyer, Zürich
Anette Gigon arbejder som partner i Gigon/Guyeer med en usædvanlig afklaret og prætentios arkitektur, der især stiller skarpt på programmet, på stoffet og lysets virkninger. I Kirchner Museum i Davos fra 1992 og i en signalstation i Zürich fra 1999 ses Gigon/Guyers evne til at lade meget store forskelle i udtrykket blive til gennem ganske små nuanceringer af virkemidlerne.
Danneskjold Damsøes Allé 51-53, Holmen. Festsalen.
Arr.: Forskningsinstitut 1. Arkitekturens teori, historie og restaurering.

TILFØJELSE TIL ARTIKEL OM MUSLIMSK BEGRAVELSES-PLADS I ODENSE

I forbindelse med artiklen om den muslimske begravelsesplads skal det nævnes, at tegningerne til den muslimske gravplads i Odense er udarbejdet af Michael Bellham, Odense Kommune.

EFTERÅRETS ARRANGEMENTER PÅ FYN

Af efterårets arrangementer på Fyn resterer:

Byomdannelse i Odense v. arkitekt MAA Esben Fog fra Byplan- og Miljøafdelingen i Odense Kommune
Lokalplanen for Odense Havn blev vedtaget i juni 2002. Herefter fortsætter arbejdet med en helhedsplan for den indre havn. Der har været stor debat om den måde planlægningen er grebet an.
Onsdag den 27. november 2002 kl. 19.30 på Odense Slot, indgang C

HAVEBRUGSHISTORISK SELSKAB

Af efterårsprogrammet resterer et foredrag på KVL, Rolighedsvej 23. Allerede afholdt er
Danmarks Havekunst 1945-2002 v. landskabsarkitekt mdl Annemarie Lund

Tirsdag d. 3. december kl. 19.30
Restaurering af Fredensborg Slotshave
I anledning af invisielsen af den nyrestaurerede Nordmandsdal i Fredensborg Slotshave vil souschef, landskabsarkitekt Jens Hendeliowitz fra Slots- og Ejendomsstyrelsen redegøre for arbejdet med genrejsningen af anlægget, og de restaureringsprincipper, man arbejder ud fra i Fredensborg Slotshave og i de øvrige kongelige haver.
Havebrugshistorisk Selskab Dokumentationsafdelingen, DVJB Dyrslægevej 10. 1870 Frederiksberg C

DANSK BYPLANLABORATORIUM

Byøkologisk velfærd
Seminar 21. november på Fyn
Resultaterne af en række forskningsprojekter under fællesprojektet 'Byøkologisk velfærd – arkitektur, livsstil og ressourcer' præsenteres. Arrangeres i samarbejde med By & Byg og Aalborg Universitet.

Planlægning i Øresundsregionen
Seminar i november
Arrangeres i samarbejde med HUR, FFS og Øresundskomiteen.
Regionplanrevision 2005
2-dages seminar i november
Primært om de temaer, der fokuseres på i den statslige udmelding til

regionplanrevisionen – forventeligt bl.a. landdistriktspolitik, erhvervsudvikling i by og på land samt grundlaget for landzoneadministrationen. Arrangeres i samarbejde med ABMA og DAVID.

Planloven fra A-Z – grundkursus
3.-4. december i Korsør
Om planloven i sin helhed og om dens samspil med anden lovgivning.

Dansk Byplanlaboratorium
Nørregade 36, 1165 Kbh. K
Tel. 33 13 72 81. Fax 33 14 34 35
db@byplanlab.dk www.byplanlab.dk

LANDSKAB OG NATUR

Aarhus Universitet får i samarbejde med Arkitektskolen i Aarhus en ny masteruddannelse i 'Kulturmiljø og Landskabsanalyse', der begynder til februar. Den er rettet mod planlæggere, rådgivere og forvaltere af landskabet, og mod dem, der er aktive i interesseorganisationer. Der er ansøgningsfrist den 15. november 2002.

Masteruddannelsen 'Kulturmiljø og Landskabsanalyse' behandler landskabets historie. Deltagerne opnår kompetencer i at planlægge og lede en forvaltning, der integrerer hensyn til kultur og natur.

I løbet af 4 selvstændige moduler, der løber over to år, opbygger vi en konkret viden om bebyggelsesforhold, landudnyttelse af jorden og landskabets skiftende udseende, forklarer lektor Jytte Ringtved fra forhistorisk arkæologi, som er leder af uddannelsen. Vi vil gennemgå landskabs- og kulturmiljøforvaltningens mål og virkemidler og diskutere de politiske visioner for området i en dansk og videre europæisk sammenhæng. Det skulle gerne føre til, at vi kan fremlægge en række mulige fremtidsscenerier.

Uddannelsen er tværfaglig og bygger på erfaringer fra de senere års store indsatser inden for landskabsforskningen, der har været finansieret dels af Det Strategiske Miljøforskningsprogram, dels af forskningsrådene. Underviserne på uddannelsen kommer fra de humanistiske og de naturvidenskabelige fag på universitetet og fra arkitektskolen. Gæsteforelæsere på kurset kommer fra nordiske universiteter, arkitektskoler og sektorforskningsinstitutioner og fra det statslige og amtslige administrative niveau, de kulturhistoriske museer og landbrugsrådgivning. Undervisningen på masteruddannelsen foregår ved weekendseminarer, der understøttes af IKT-baseret fjernundervisning. Om baggrunden for at lave den nye

masteruddannelse forklarer Jytte Ringtved, at danskernes syn på landskab og natur ændrer sig markant i disse år, og at forskellige interessegrupper markerer sig med meget forskellige opfattelser af, hvordan det åbne land skal bruges. Derfor har landskabsforvaltningen behov for, at der udvikles nye metoder for landskabsanalyse, og at disse metoder tages i brug. Ingen enkelt forskningsinstitution har ekspertise inden for hele fagområdet, og ingen grunduddannelse giver en sådan bred kompetence, fastslår Jytte Ringtved. Det er derfor vældigt tilfredsstillende, at det er lykkedes for os at få denne efteruddannelse sat i gang.

CALL FOR PAPERS: 4.TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON NEW TRENDS IN LANDSCAPE ARCHITECTURE

Anhalt University of Applied Sciences, MLA program, afholder 15.-16. maj 2003 en international konference om
Deadline: 25. november 2002

Kategorier:
Landscape visualization
Vegetation models
Digital terrain modeling
Dynamic 4D models
Key note speaker er Stephen M. Ervin, Harvard Design School

Anhalt University of Applied Sciences, MLA program, Solbadstrasse 2 06406 Bernburg, Tyskland
mla@loel.hs.hs-anhalt.de
www.masterLA.de

KONKURRENCE OM PARK I LILLE

Byen Lille i Nordfrankrig skal i 2004 være europæisk kulturby og udskriver en konkurrence om en park 'Jardin des Communauté', der skal stå færdig i 2004 med de første syv særhaver.

I 1997 påbegyndtes anlæg af 'Parc de la Dèle' i den sydlige del af Lille, og dette område vil forbinde Lille med mindre byer i kulminområdet 'bassin minier' via en 25 kilometer lang sti langs Dèle Kanal. I området Houplin-Ancoisne udvikles 40 ha som den første temapark i Nord-Pas-de-Calais Region. Parken skal afspejle området historie og den store kulturelle mangfoldighed, der er i Lille.

Udviklingen af Parc de la Dèle startede for et år siden under ledelse af landskabsarkitekten Jacques Simon. Lille efterlyser nu tværfagligt sammensatte teams, der vil deltage i konkurrencen om parkens særheder, hver på 500 kvm.

De syv vindende hold skal skabe syv haver, som afspejler den mangfoldighed af kulturer, der findes i Lille. Kandidater udvælges i to runder, i første omgang udvælges 21 deltagere, der vil få besked 20. november 2002.

Anmodning om deltagelse med dokumenter sendes til:
Espace Naturel Métropolitain
2, Place du Concert, F 59 043
Lille cedex, Frankrig.

CALL FOR PAPERS IFLA 40TH WORLD CONGRESS CALGARY, CANADA 2003

Call for Submissions

We invite submissions on a range of topics, including but not limited to the following subthemes.

In addition to scholarly papers, we invite the presentation of design work (built or unbuilt), panel discussions, exhibitions etc.

Landscape Planning and Sustainable Environments – The Green Edge Cultural Landscapes – Maintaining a Local Edge in the Global Community The Canadian West – Landscapes on the Edge

Urban Design on the Edge of Place Making

The Urban Edge – Transitional Landscapes

The Water's Edge – Waterfronts, Wetlands and Amenities

Landscape on the Edge of Art Landscape Architecture – Pushing the Edge of the Profession

The Cutting Edge – Ideas, Technologies and Solutions

Submission Requirements

Paper presentations will be approximately 15-20 minutes, and depending on submissions, the sub-themes may be revised. Abstracts will be published in the congress program. Final paper submissions will be 1,500-2,000 words and will be published in the Congress Proceedings CD-ROM. Please submit a proposal describing the presentation. Include: title, sub-theme, author(s) name and affiliation, author biography 75 word maximum, abstract 250 word maximum, postal and e-mail addresses, telephone and fax numbers, statement of agreement to submit final work in the specified format for the conference proceedings.

All submissions must be sent electronically (text message or Word

document) to: iflacscla@ucalgary.ca
For questions regarding the paper submissions contact: Bev Sandalack, M.Land.Arch., Ph.D., CSLA, MCIP, Academic Program Committee Chair tel. 403 220 4517, fax 403 284 4399 sandalac@ucalgary.ca

Review will be by a jury of 2003 IFLA World Congress committee chairs and subject area experts.

Important dates

30 November 2002

Abstracts due at Calgary address
15 January 2003

Notification of selection of papers for program
15 March 2003

Last date for revisions to abstract for conference program
15 March 2003

Final draft of paper due for publication in the congress proceedings
25- 29 May 2003 Congress
[tp://www.ifla2003.com/](http://www.ifla2003.com/)

IFLA – UNESCO INTERNATIONAL LANDSCAPE ARCHITECTURE STUDENT DESIGN COMPETITION

This competition is sponsored by IFLA and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), and is directed by the Canadian Society of Landscape Architects (CSLA). The objective of the competition is to recognise superior environmental design achievements made by students in Landscape Architecture programs. The 40 th IFLA World Congress in Calgary, Alberta, Canada hopes to encourage achievement of the highest standards in landscape architecture education worldwide.

The competition invites submissions from teams of students in Landscape Architecture programs recognized by IFLA.

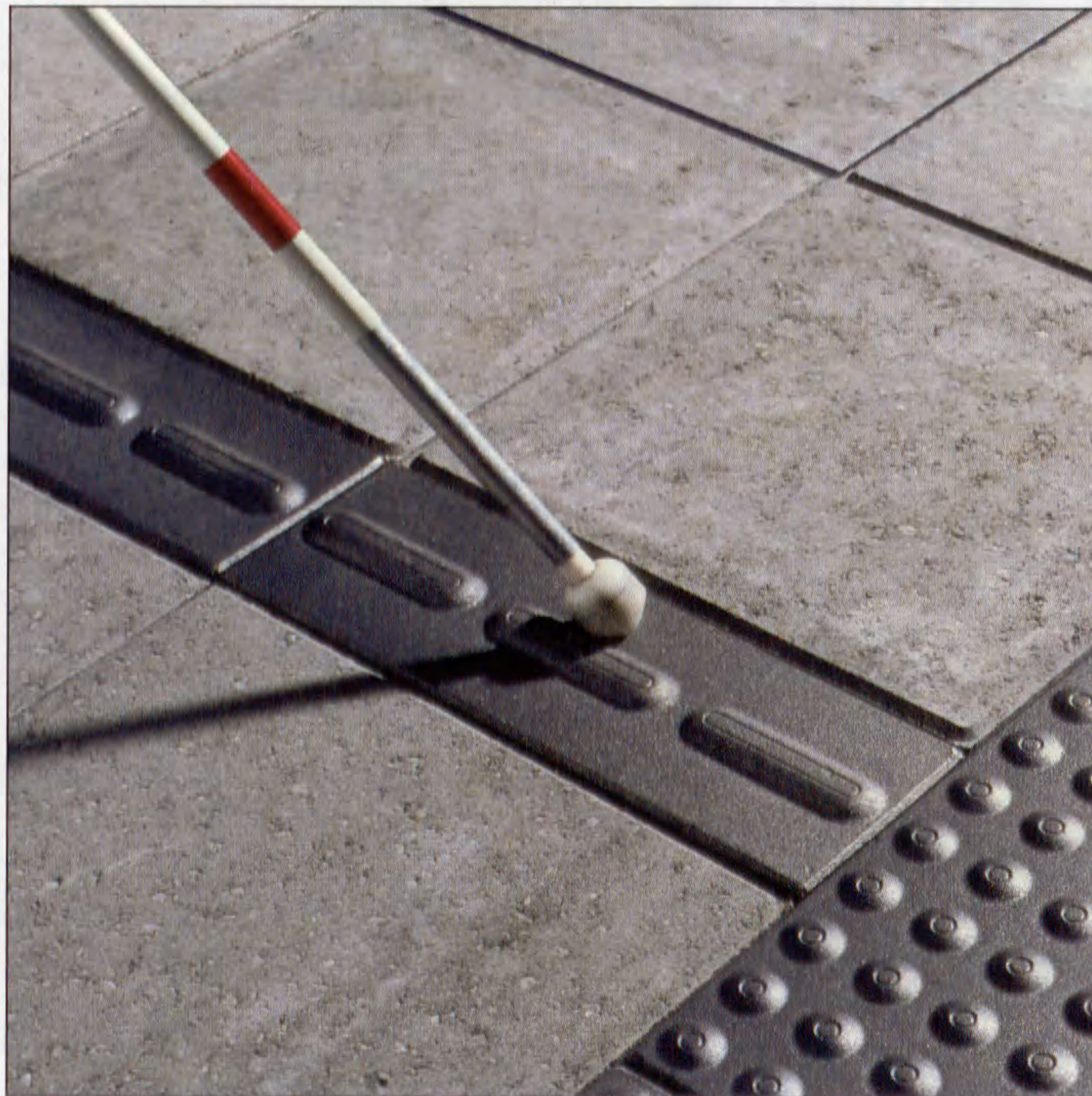
Please visit the congress website <http://www.ifla2003.com/> to view the call for submissions, and for registration information.

Awards

1 st Prize IFLA – UNESCO Prize for Landscape Architecture: \$3,500 US
2 nd Prize IFLA Zvi Miller Prize: \$2,500 US
3 rd Prize Merit Award: \$1,000 US

Important Dates

15 September 2002 publication of competition guidelines and rules
1 May 2003 deadline for delivery of competition submissions to Calgary Pre-conference jury session in Calgary
25-29 May competition submissions on exhibit at Congress venue
29 May 2003 presentation of prizes at Congress Closing Banquet

Knud Holscher Industriel Design

PICTO FORM

Pictoform er et system af ledelinjer udviklet til hjælp for blinde og svagt-synede.

Belægningselementerne produceres i støbejern, beton og som soloelement i bronze.

Elementerne kan med deres lidenhed være et arkitektonisk tilskud til gaderummet

GH form

GHFORM
Lundemarksvej 22.
4300 Holbæk
Tlf. 5944 0990
Fax 5944 0440
www.ghform.dk

NORDISK KONGRES I REYKJAVIK ISLAND 7.-9. AUGUST 2003

Den islandske landskabsarkitektfor-
ening FILA, stiftet i 1978, afholder
7.-9. august 2003 nordisk kongres i
Reykjavík: Kontraster i Nordatlanten
– At leve med naturkræfterne.
Kongressens tema er, hvordan vi i
Norden har lært at leve med – og
udnytte naturkræfterne, hvordan vi
bekæmper dem, og hvordan vi for-
søger at overvinde og mindske deres
indflydelse på vores liv.
Island er en ø midt i Atlanterhavet,
hvor levevilkårene er hårde. Hvordan
har det påvirket vores syn på til-
værelsen? Bruger vi landskabsplan-
lægning bevidst for at bedre vore
omgivelser? Tager vi hensyn nok til
naturgivne betingelser? Har land-
skabsarkitektur i de nordiske lande
større betydning end ellers i verden?

Foreløbigt program:

7. august: Kongressen åbnes, fore-
læsninger og sidst på eftermiddagen
ekskursion i Reykjavík til Laugardalur,
Öskjuhlíd, Nauthólsvík samt Reykja-
víks parker og byrum.

8. august: Ekskursion til Reykjanes,
bl.a. Eldborg og Svartsengi kraftværk,
frokost i Eldborg kongrescenter, fore-
læsninger, besøg i Blue lagoon helse-
og badested, middag.

9. august: Forelæsninger og sidst på
eftermiddagen ekskursion i Reykjavík-
området til Gvendabrunnar, Heidmörk,
Árbæjarlaug, festmiddag og afslut-
ning.

10. august: Norrænn stjórnarfundur/
nordisk styrelsesmøde.

se også: www.fil.is

SPECIALEPROJEKTER FRA SEKTION FOR LANDSKAB, KVL

Følgende specialer er afsluttet i
perioden 1. januar 2001 og indtil
oktober 2002

Heidi Stine Ledskov: Implementerings-
problemer ved vådområdeprojekter
Vejleder: Jette Hansen-Møller.

Heidi Nilsen og Mette Roesgaard:
Titel: Acces Roads Through Sub-
urban Areas

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Kristian Nabe-Nielsen: Udviklings-
plan for landskab – Bykerne og havn
i Randers

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Mette Thue Tobiasen: Landsbyplan
for Ølstykke Kommune

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Sif Laila Zimmermann: Lehnkov
Hovedgård – Dispositionsforslag

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Ulla Margrethe Hornsyld Larsen
Taghaver – byens skjulte dimension
Vejleder: Malene Hauxner.

Stine Margaretha Schibbye: Arki-
tekonisk promenade i København

Vejleder: Malene Hauxner.
Camilla Hvidt: Knivholt – Genska-
belsen af en renæssancehave i
Nordjylland

Vejleder: Jette Abel.
Kristian Foss Vilstrup: Blaagaard
Statsseminarium og Enghavegård
Skole

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Ditte Poulsen: Rødovre Centrum –
sammenhæng og rum i forstaden

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Flemming Kjølstad Larsen: Jægers-
borg Dyrehave – nu og i fremtiden
Vejleder: Ib Asger Olsen.

Martin Lose: Landskabet som glemt
planlægningsfaktor
Vejleder: Ib Asger Olsen.

Helle Hangaard: Skovrejsning –
Landskabelige hensyn, visualisering
og borgerinddragelse

Vejleder: Jørgen Primdahl.
Lene Nørgaard Rasmussen: Bebyg-
gelsesplan for Lisbjerg

Vejleder: Malene Hauxner.
Birgitte Strunge: Landskabsanalyse
– Et forslag til metode til brug i
Sønderjyllands Amt

Vejleder: Jette Hansen-Møller.
Rikke Overby Clausen og Rikke
Hedegaard Nielsen: Renovering af
skolers udearealer – Inspiration og
eksempler

Vejleder: Per Stahlschmidt.
Torben Kastrup Petersen: Forvalt-
ning af kano- og kajaksejls på
større vandløb. Belyst ved casestu-
die af Susåen

Vejleder: Lone Kristensen.
Christian Secher Schmidt: 5 fortæl-
linger om motorvejen

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Birgitte Clemen Kofod Olsen: Nyt
bølgområde i Rønne

Vejleder: Malene Hauxner.
Stine Louise Berg: Ishøj Industrikar-
ter – en rumlig strategi for eksiste-
rende industriområder

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Lise Rørbæk Barsø: Delområde-
planlægning – en metode til land-
skabsforvaltning

Vejleder: Henrik Vejre.
Kristoffer Waage Beck og Marie-
Louise Bretner: Landskabskarakter-
kortlægning – En automatiseret
kortlægning af landskabskarakter

og dens mulige anvendelser i dansk
arealplanlægning, belyst ud fra et
casestudie af Bornholm

Vejleder: Jørgen Primdahl.
Li Liu: Teda Forest Park – Design for
a park on a salt industrial site in
China

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Mette Marie Faber Nielsen: Rum-
met mellem den tætte bydel og
havnen – en vision for Vesterbro i
København

Vejleder: Malene Hauxner.
Kim Madsen: Nokken Kanalby – en

fremtidsvision om havnebyen
Vejleder: Malene Hauxner.
Rikke Gilling: VVM som instrument
til regulering af husdyrproduktionen

– en analyse af det danske VVM-
system og dets anvendelse i praksis
Vejleder: Jørgen Primdahl.

Lars Engtofte Poulsen: Overskuds-
landskabet – Det glemte mellem-
rum

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Karen Nørgaard Mortensen: Grund-
vandsbeskyttelse. Planlægning af
arealanvendelsen i områder med
særlige drikkevandsinteresser med
fokus på nitratudvaskning fra land-
brugsarealer

Vejleder: Henrik Vejre.
Anja Hartvig Spork: Fussingø – be-
varing og udvikling af et kulturmiljø

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Mads Peter Rasmussen: Hvordan
placeres større virksomheder langs
motorveje Del 1. Masterplan for er-
hvervsområde ved Horsens Del II.

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Hanne Kruse Olsen: Helhedsplan-
lægning på gårdniveau med vægt
på varetagelsen af naturhensyn

Vejleder: Jørgen Primdahl.
Kjeld Bach Christensen: Multifunk-
tionalitet og fremtidens landbrugs-
politik – naturplaner som ramme for
udbetaling af landbrugsstøtte?

Vejleder: Lone Kristensen/Tommy
Dalgård.
Mads Thostrup: Planmål for natur
og landskab i regionalplanlægning

– En case-analyse af to region-
planer fra Vestsjællands Amt
Vejleder: Jørgen Primdahl.
Hannah Fentz: Jordbrugsparceller –
Hobbylandbrug eller ?

Vejleder: Jette Hansen-Møller.
Jan Luxhøj Støvring: Landskabs-
planlægning i et multikulturelt Dan-
mark – forbedring af friarealer i det
almennyttige boligbyggeri

Vejleder: Per Stahlschmidt.
Rasmus Grandelag: Plan for Refs-
haleøen

Vejleder: Dennis Lund.
Ina Vibeke Holleufer Jaller: Grøn
strategi for Solrød Kommune

Vejleder: Jens Balsby Nielsen
Morten Kjærgaard: Nature Protection
and Agricultural Interests in the
Biebrza and Upper Narew valleys in
Poland

Vejleder: Jette Møller-Hansen
Lise Thomsen: Husdyrgødningsbe-
kendtgørelsen og

landbrugslandskabet – en analyse
af administration af lokaliserings-
bestemmelserne i husdyrgødnings-
bekendtgørelsen og landzonebe-
stemmelserne

Vejleder: Jørgen Primdahl.
Margret Backman: Udbygning af
Hillerød sygehus – Helhedsplan for
friarealer, under hensyntagen til

brugernes rekreation og behandling
Vejleder: Jens Balsby Nielsen.

Jakob Sandell Sørensen og Jeremy
Andrew Dennis: Udviklingsplan for
Albertslund Syd

Vejleder: Ib Asger Olsen.
Elisabeth Sonne Olesen: Hvem plan-
lægger vi for? – en diskussion af
landskabsarkitektens opfattelse af
egen praksis og syn på beboernes
rolle ved friarealforbedring.

Vejleder: Jens Balsby Nielsen.
Astrid Sofie Thuesen: Natursyns-
udviklingen i de danske fredninger
1900-2000

Vejleder: Jette Hansen-Møller.

MELDAHLS SMEDIE

Permanent udstilling over udstillings-
hallen: 'Udvalgte stolyper',
en genåbning af Kunstakademiets
Arkitektskoles historiske stolesamling
Besøg aftales med Dan Svarth,
Afd. 7, tel. 32 68 63 12 eller pr. mail:
dan.svarth@karch.dk

Indtil 8. december 2002 i Udstillingen
Byforskningens rum. Forskning i
byens omdannelse og byens bolig

8. november-13. december 2002 i
Galleriet

Bytoper – En udstilling om byens
gavle af arkitekterne Lotte Elkiær og
Michael Asgaard Andersen

1. februar-23. februar 2003 i
Udstillingen: Afgang. Projekter fra
vinterens afgang 2003 på Kunsta-
kademiets Arkitektskole

Kunstakademiets Arkitektskole

Meldahls Smedie

Danneskiold Samsøes Alle 51

Holmen. 1435 København K

Alle dage 12-18

Tel. 32 68 60 00. Fax 32 68 61 11

arkitektskolen@karch.dk

TEGNESTUENY 1

Tegnestuefællesskabet van Deurs &
Risør landskabsarkitekter I/S er op-
hørt. Fra den 11.11. 2002 drives teg-
nestuen atter som et enkeltmandsfir-
ma under navnet Lone van Deurs
Tegnestue. Adresse, telefonnummer
og faxnummer er uændrede.

Mailadresse: landskab@vandeurs.dk

TEGNESTUENY 2

Ole Klaaborg har etableret ny tegne-
stue på nedennævnte adresse:

Ole Klaaborg. Langdallund 2.

DK-6000 Kolding

Tel. +45 75 52 97 27,

mobil +45 25 70 92 93

Fax +45 75 52 90 27

MOK@E-BOX.DK

22,5 x 22 cm
392 sider.
Hæftet,
Rigt illustreret

Pris: 450,- kr

Malene Hauxner

MED HIMLEN SOM LOFT

Det moderne gennembruds anden fase 1950-1970

I 1993 udgav Malene Hauxner den meget roste doktorafhandling *Fantasiens Have*. Bogen, *Med himlen som loft*, er en fortsættelse og omhandler det moderne gennembruds anden fase fra 1950 til 1970. Nazismens sammenbrud og afslutningen på Anden Verdenskrig dannede den smertelige erfaring, at menneskets natur er farlig, når den slippes løs. De nye velfærdsdemokratier med mennesket i centrum krævede en kultivering af naturen, og landskabs- og havekunsten blev brugt til at udvikle denne tankegang. I et levende og letlæst sprog sammenfatter Malene Hauxner de vigtigste teoretiske og landskabsarkitektoniske bidrag.

ARKITEKTENS FORLAG

Strandgade 27A

DK-1401 København K

Tlf: +45 32 83 69 00

Fax: +45 32 83 69 41

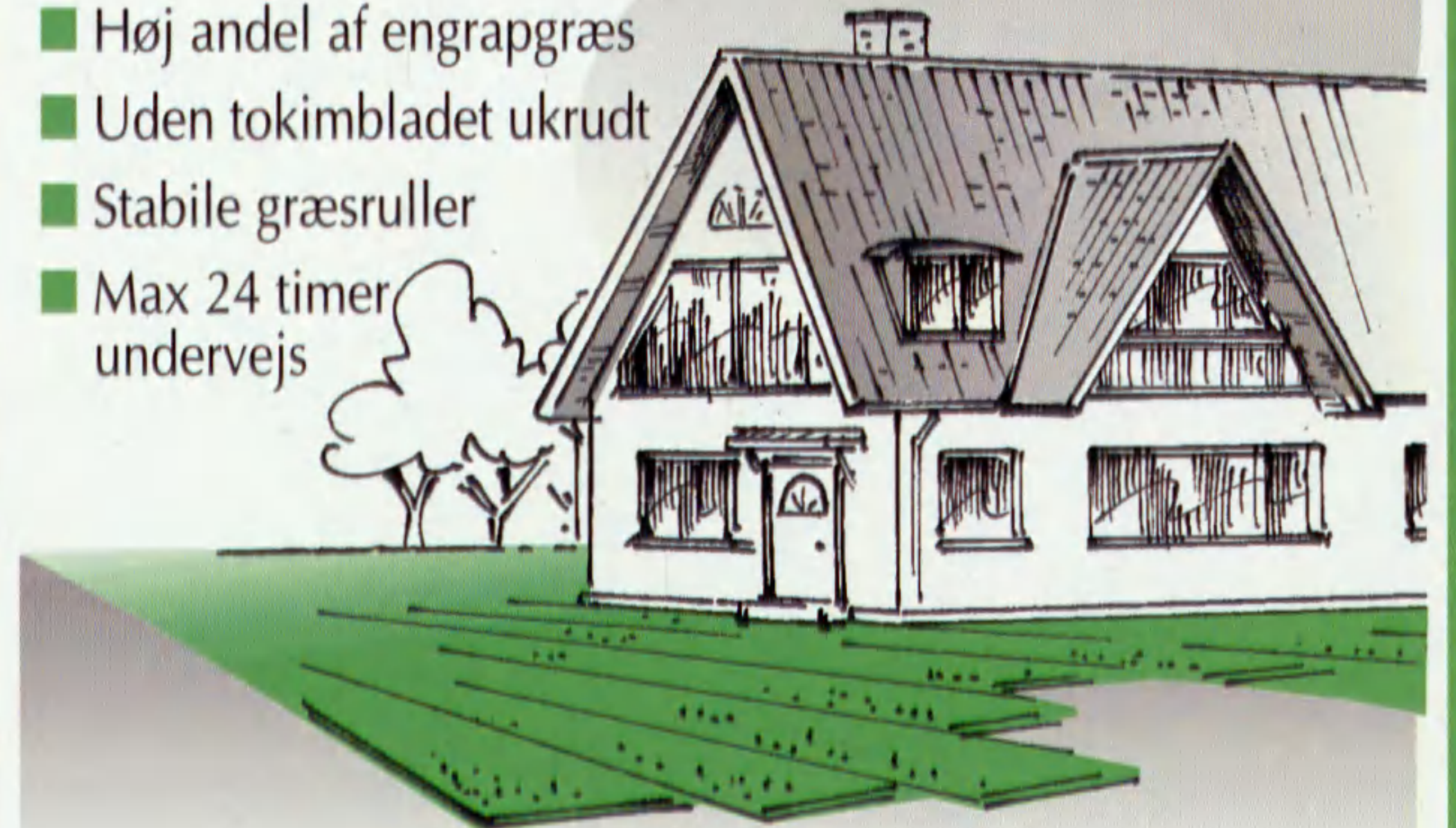
e-mail: eksp@arkfo.dk

www.arkfo.dk

PRO@TURF®

FærdigGræs

- Tæt og slidstærkt græs
- Dyrket på grovsand
- Høj andel af engrapgræs
- Uden tokimbladet ukrudt
- Stabile græsroller
- Max 24 timer undervejs

Ny, flot plæne fra dag til dag !

PRODANA

Fåborgvej 248 · 5250 Odense SV · Tlf. 6317 1600 · Fax 6317 1619 · E-mail: prodana@prodana.dk

www.prodana.dk

Naboens græs er ikke altid grønnere

Specielt ikke hvis du har allieret dig med Økodan. Økodan har et bredt sortiment af specialprodukter, der sikrer plænenes kvalitet:

- Rullegræs
- Topdressing
- Kompostberigede muldprodukter
- Agri-Gro - økologisk jordforbedring

økodan
- vi bygger GRØNT miljø

HLA Have- og Landskabsetablering A/S

Sognevej 10
2690 Karlslunde

Telefon: 46 15 20 84
www.okodan.dk

think ...

think again ...

Write on water
– send ripples through time

Flyte

www.AalborgWhite.com